

ҒАЛЫМ ҚАДІРӘЛІҰЛЫ

ҚАСИЕТТІ АҚ ОРДА

ҚЫЗЫЛЖАР 2002.

ҒАЛЫМ ҚАДІРӨЛІҰЛЫ

ҚАСИЕТТІ АҚ ОРДА

Қызылжар – 2002.

Қадірәліұлы Ғалым
Қасиетті ақ орда.
Қызылжар
“Асыл мұра” орталығы – 2002 жыл

Бұл басылым Қасиетті ақ орда –
мектебіміздің 70 жылдық мерей
тойына арналады.

ISBN 5-7667-9548-3

ЖШС «Дизайн-ПРЕСС»
2002

АЛҒЫ СӨЗ

Ардагер ұстаз, Қазақстан Республикасы және Кеңес Одағы оқу ағарту ісінің озаты Ғалым Қадірәліұлы туған елін, жерін сүйген зиялы азамат. Ол өткен (2001) жылы “Аңсаған менің ауылым” атты тамаша бір кітап жазып шығарған еді. Енді міне сол туған ауылы туралы бұрынғыдан толығырақ екінші “Қасиетті ақ орда” атты кітабын жарыққа шығарып отыр. Бұл кітап үш бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде туған ауылының және осы ауылдағы бір кезде өзі оқыған мектебінің қысқаша тарихы баяндалады. Бұл бөлімде ол көптеген құрметті ауыл азаматтары мен мектеп ұстаздарын және өзімен мектепте бірге оқып, жастық шағын бірге өткізген замандастарын зор ілтипатпен атап өтеді. “Ұстаздар мен шәкірттер сөйлейді” деген екінші бөлімде осы мектепте қызмет істеген, оқыған және осы мектеп пен оның ұстаздарын жақсы білетін азаматтардың естеліктерін келтіреді. Үшінші бөлімде ауыл тұрғындарының біршама толық шежіресі берілген.

Бұл кітапты жазу барысында Ғалекең көп ізденіп, көп толғанды. Ол көптеген адамдармен кездесіп әңгімелесті, естеліктер жинады. Ауыл тұрғындарының шежіресін жинау үшін қаншама тынымсыз еңбек етті. Ауыл тарихына байланысты анық деректер алу үшін талай күнін архивте өткізді.

Міне, осындай ерен еңбегінің жемісі қолдарыңызға алып отырған кітап, қымбатты оқырмандар. Бұл кітап ауыл тұрғындарына, әсіресе мектеп ұстаздары мен оқушыларына басқа да қалың жұртшылыққа пайдалы болары сөзсіз.

Қайролла Мұқанов.

I-Бөлім

**Бұл жарыққа аяқ басып туған жер,
Кіндік кесіп, кірім сенде жуған жер.
Жастық-алтын қайтып келмес күнімде
Ойын ойнап, шыбын-шіркей қуған жер.**

Мағжан Жұмабаев

ЕСІЛДІҢ ЖАҒАСЫНДА ТҰР АУЫЛЫМ

Ауылым ерке Есілдің жағасында жайғасқан, оның жиегі қалың тоғай, көкорай шалғынмен көмкерілген, ауасы салқын самал жел, майда қоңыр лебі бойға қуат, жанға ләззат. Өзен түбінде күмістей жарқырап түрлі-түсті жылтыр малта тастар жатса, бетінде күнмен шағылысқан су толқындары маржандай моншақталып, бірінен соң бірі тізбектеліп жалт-жұлт етіп жылжып барады.

Иә, біздің ауыл осы өзеннің оң қанатында, күнгей жағында орналасқан. Есіл бойы ойлы-қырлы болып келгенімен өлкеміз жалпы жазық дала. Жазық дегенде мидай дала емес, өрнектеп тоқылған текемет-кілем сияқты, жағалай өскен тал, терек, мойыл, шілік, ақ қайың ағаштары алыстан көз тартады. Соның ішінде, әсіресе көзге ерекше шалынатыны - қайың. Өңірімізді “Ақ қайыңдар өлкесі” деп атайтыны да сондықтан болар.

Ауыл маңында өркештенген тау, бүкірленген жон да жоқ. Дегенмен тастақты дөңестерден, Есілдің үлкендікішілі тармақта-рынан сылдырап бұлақтар ағады. Олардың суы зәмзәмдай шипалы, ішсең бал-сусын, жуынсаң жүзің жасарады. Өттең, осы мөлдір бұлақтардың көпшілігінің көздері бұл күндері жерді жаппай жыртудың нәтижесінде бітеліп қалды. Ал, көзі

ашықтарының суы жолшыбай ылайға қосылып
Есілге ағады. Аяусыз ластана бастаған судан жан-
жануардың бәрі ішетіні жанға батады.

Маңайдың ыластануы, табиғаттың бұзылуы
бәрі де адамдарға байланысты. Бұл жөнінде
жергілікті журналист-ақын Қойшыбай Шәниев
былай жырлайды:

(Орман жайлы ойтолғау)

Бақтарым, Әуежаным, Сарыбелім,
Бір кезде көрікті едің, қалың едің,
Жайқалған жапырақтар саясында,
Сан талай тыныстап дем алып едім.

Бақтарым, Әуежаным, Сарыбелім,
Жан-жақтан балта шапты-ау қалың елің.
Сырты бүтін орманның іші түбір,
Осыны көріп қайттым барып едім.

Жаппай ұжымдастыруға дейін біздің ел Есіл
өңірінде қыстап, жазғы жайлауын Көкшетау,
Қостанай, Түмен, Қорған шекарасында, Есіл
жиегінде өткізіпті. Қабай, Тұяқ, Жәнібек жұбы
жазылмай бірге өсіп, біте қайнаған ел екен. Бірақ
ұжымдастыру, кеңес үкіметіне бағындыру, кедей
мен байды теңестіру науқаны күшейген кезде ел
әржерге бөлініп кеткен. Бірі Жаманкөл
жайлауында (Айыртау ауданындағы Қарағаш
ауылы), екіншісі Бөріліде (Шал ақын ауданындағы
Неждановка селосы), үшіншісі Есіл қойнауына
қоныс салып, табан тірейді. Осы рулардан бұл
күндері басқа жерлерде тұратындары да аз емес.
Атап айтқанда Шал ақын ауданының Алқағаш
ауылында, Қорған облысының Макушино
селосында, Түмен облысының Есіл ауданында т.б.
жерлерде тұрып жатқандары да жеткілікті.

Біздің ауыл ежелден “Бастау” атанған. Бірақ
алғашқы қарталарда, ежелгі құжаттарда “Бастау”

болып, яғни “о”- ның орынына “а” әрпі жазылып қалған. Шындығында “Бостау” екеніне ешкім қарсылық жасай қоймас. Бұл өңірде, Есіл өзенінің жиегінде біздің аталарымыз мекен еткен. Жиырмасыншы ғасыр келіп, ірі-ірі тарихи өзгерістер басталады. Елімізде саяси-экономикалық, таптық шиеленістер басталып, яғни соғысқареволюцияға жалғас-ты. Ресей империясының қарамағында отырған біздерге ондағы болып жатқан өзгерістер әсерін тигізбей қойған жоқ.

Алғашқы мектеп үйі (1932жыл)

Бүгінгі мектеп үйі

Жалпы алғанда бұл елді Құдайберді, Бәйімбет рулары деп атайды. Есілдің екі қанатын алып жатқан қалың ел. Қазан төңкерісі, Кеңес үкіметі келген кезде тарыдай шашылып тарап, бет-бетімен бөлініп кеткен екен. Ұжымдастыру мен аштық жылдары (29,30) әркім өз күнкөрісін ойлап жан-жаққа тағы бытыраған.

Ашаршылық пен қуғындау кезеңдерінде әкелеріміз Қызылжар маңында, шойын жол бойында тұрып, күндерін көрген.

Қазан төңкерісіне дейін атам Шеген би болыпты. Аса үлкен бай болмағанымен орта шаруадан жоғары ауқатты адам болған. Баданадан туған көп балалардың ішіндегі пысығы да, жөн білетін ақылдысы да осы Шеген екен. Би болып сайлануы да содан болар. Ол кісіден қалған мұраны көзім көрді. Тың және тыңайған жерді

игеру науқаны кезінде (Кеңес Үкіметі тұсында, елуінші жылдардың орта тұсы) ауылдың қақ ортасында үлкен жел диірмен тұратын. Оны кезінде атамыз салдырады. Одан соң Саумалкөлден ағаш бөренелер тасып, сегіз бөлмелі үй салдырыпты. Кеңес үкіметі орнаған алғашқы жылдары ауыл белсендісімақтары диірмен мен салдырған жаңа үйді, мал-мүлкін түгел көмпескелеп, мемлекет меншігіне алып қойған. Үйді бұзып, 18 шақырым жердегі Дауымбай ауылына апарып, мектеп қылып қайта орнатады. Содан бері сол ауыл - "Мектеп" ауылы атанып кетеді, бүгін де солай аталады (Есіл ауданында орналасқан). Марқұм атамыз Шеген көп жасаса да өмірінің соңғы жылдары көп қуғынға ұшырайды, бай болған, би болған, "нағыз құлақ" деп айып тағылады. Сол кезде ауруға шалдығып, қайтыс болады. Ал, Есет деген атамызды да ұстап алады, содан хабарсыз кеткен. Құлақтың баласы деп отызыншы жылдары менің әкем - Қадірәліні де біраз әуре-сәрсенге салыпты. Амалсыздықтан әкем қашып-пысып, қала маңында бойтасалай жүріп, отыз сегізінші жылдары ғана елге оралған екен.

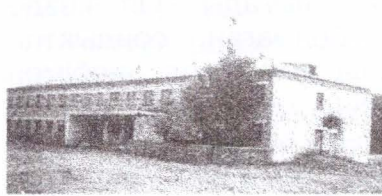
Жиырманшы, отызыншы жылдар қазақ жеріне үлкен нәубет әкелді. Байды, молланы, қажыны, биді қуғындады. Сол нәубеттің соңы 37 жылдың, соғыстың сұрапыл қырғынына жалғастырды. Осы қасіреттің жалыны шарпымаған жанұя кемде-кем-ақ шығар біздің ауылда.

Сол кездегі ауылдың жайы қалай еді? Төңкерістен бұрын бөлініп отырған үш ауылдың жайлауы да, қыстауы да бөлек-бөлек болған. Мәселен Бостау ауылының қыстауы - "Базарқажы", Жәнібек ауылының жері - "Нұғыман қорасы", Тұяқ ауылының жері - "Тұяқ қыстауы" деп аталған. Жайлаулары да бөлек. Бұл ел көшіп-қонып жүрсе де шаруашылықпен мықтап

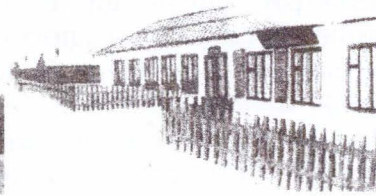
айналысқан: егін салу, мал өсіру, үй салу, саудасаттық жасау. Әрине, кедейлер күн көріс үшін байларға, орта шаруаларға жалданып малын бағу, шөбін шабу, үйін салу сияқты жұмыстармен айналысқан. Жиырмасыншы ғасырдың басында киіз үйді жазда, күзде ғана пайдаланып, қыста талдан тоқылған жылы үйде тұратын болған. Ол үйдің жылы болатыны екі қабат талдан тоқылған шарбақ қабырғалардың арасына құрғақ көң немесе құрғақ қара топырақ салады да екі жағын майлы сары балшықпен сылайды, содан кейін ақ балшықпен ақтайды. Сонда іші-сырты көз тартатын әдемі үй болып шығады. Ол кезде шифер, қаңылтыр деген болмаған, сондықтан шатырды шыммен (табақша ғып жерді шөбімен ойып алады, оны төңкеріп) қабаттастырып су өткізбейтіндей етіп дестерлеп салып жабады. Өзім сондай үйде тұрып көрдім.

Қазан төңкерісіне дейін ауылдар жайы бұрынғы дәстүрмен жалғаса берген. Балалар сауатты ауыл молдаларынан алып, арап әріпімен хат таныған, діни сауатын ашқан. Ал, жетік азаматтар, қабілеті бар, қаражаты бар адамдар медреселерде оқыған. Біздің елге жақын медреселердің бірі - "Құдайберді" руындағы (атақты Жылғара елі) бүгінгі Өрнек ауылының маңындағы Қожахмет-Сейдахмет медресесі еді. Көп әулиелер, көп қажылар елі. Осында біздің аталарымыз, одан бергі Бадана – Бостау әулетінен – Жар, Шеген би, Зікірия, Жәнібектен – Бопат, Сәрсекей молла, Тұяқтан – Ерғали, Елемес молла оқыпты. Міне, осылар елдің діни нанымын, сауатын ашқан адамдар. Бірақ, 1917 жыл, одан кейінгі 1918 жыл Қазақстан үшін де бір өзгерістің басы болды. Кеңес үкіметі орнай бастайды. 14 ауыл – Байімбет елі де жаңа үкіметтің қарамағына көшеді. Алғашқы ауылдық кеңес төрағасы болып Ысқақ Қыпшақпаев, одан соң Әбілмажін

Байкөбенов, Жайлаубай Баржақсин сайланады. 1926 жылы кедейлер комитеті құрылады. Оның алғашқы төрағасы Ерғали Асылтаев, хатшысы Ләмәли Қонарбаев болады. Олар жер бөлісумен айналысады. “Қабай”, “Тұяқ”, “Жәнібек” ауылдарынан “Артель” деп аталатын ұйым құрылады. Кейін 1929 жылы осы үш ауылдың негізінде үш ұжымдық шаруашылық (колхоз) құрылады. Онда Тұяқ колхозының төрағасы Жайлаубай Баржақсин, Қабайда – Жұмағали Шонаев, Жәнібекте – Есмағанбет Нұғыманов сайланады.

Мектеп жанындағы
интернат үйі

Ауыл көрінісі және
шаруашылық кеңсесі

1930 жылы осы үш шаруашылық біріктіріліп, бір ұжымдық шаруашылыққа көшкен, оны “Мәдениет” деп атайды. Аудан орталығы алғаш Казгородок болыпты.

Аудан басшылары “Мәдениет” колхозын қалашыққа айналдыру жөнінде шешім қабылдайды. Яғни 500 үй, 3 құдық, монша, аурухана, колхоз кеңсесі, мектеп салу көзделіп, соған қызу кіріседі. Бұл іске колхоз басшылары және ауыл белсенділері Қарибек Жабағин, Құлмырза Кенжеғожин, Сыздық Есқожин, Қабдолла Елемесов білек сыбана кіріседі. Кейін Қабдолла Елемесов басқа қызметтерде істеп жүргенде қудаланып, “Халық жауы” деген атаққа ілігіп, нахақтан жазаланып, Жамбыл облысында

ұсталады, атылады. Ал, Құлмырза он жыл отырып, “айыбын” өтеп келеді.

1932 жылы Мәдениет колхозының (ұжымдық шаруашылығының) атын ауыстырып, Исаев колхозы деп атайтын болады, ауылдық кеңестің аты да осылай аталатын болыпты. Исаев деген кім? Осы жөнінде айта кетсек артықшылығы болмас.

Исаев Ораз Жанұзақұлы (1899-1938 ж. өмірсүрген) Орал (Батыс Қазақстан) облысының тумасы. Жаңа үкіметті құрысқан партия, кеңес лауазымды қызметтерін атқарған мемлекет және қоғам қайраткері. Мәселен ол 1929 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы қызметін атқарған, Кеңес Одағы Жоғарғы Кеңесінің депутаттығына да бірнеше рет сайланады. Өкінішке орай 37-нің зобалаңына ілігіп, 1938 жылы атылады. Содан кейін Төңкеріс ауданы атқару комитетінің шешімі бойынша (29.06.1938 п. № 25 § 11) және Солтүстік Қазақстан облыстық атқару комитетінің шешімі бойынша (23.03.1939) Исаев атындағы ұжымдық шаруашылық Ленин атына көшіріледі.

Сол бір аласапран кездерде ел аттары, жер аттары, аудан аттары бірнеше рет ауысып, тіпті облыс аумағы да өзгеріп тұрған. 1932-1936 жылдары біздің облыс Қарағанды облысы атанады. Тек 29.07.1936 жылы қайтадан Солтүстік Қазақстан облысына ауысады, орталығы Петропавл (Қызылжар) қаласы.

Мемлекеттік мұрағатта сақталған деректерге қарасақ Сергеевка бөлімшесі мына төмендегі жәйіттерді айқындап кетеді (Ф98 ОК 22-49 Т.ІІ).

Біздің елімізде 1929-1930 жылдары жаппай ұжымдық шаруашылыққа (колхоздастыруға) көшіру басталады. 1928 жылы (3.09) Петропавл округіне қарасты Пресногор болысы

(Қазақстанның аумақтық жер бөлісі) бойынша Төңкеріс ауданы құрылады. Ал, Төңкеріс және Рыков аудандары бірігіп, Төңкеріс атымен қалады да, орталығы Марьевка селосы болады. 1940 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің Президиумы (21.05) Төңкеріс ауданын Октябрь ауданына өзгертеді. Тың теңізі деп аталған Сергеев су қоймасы құрылысының аяқталып, пайдалануға берілуіне байланысты аудан орталығы Сергеевка селосына көшіріледі. Соның нәтижесінде, шешім бойынша Октябрь ауданы 1963 жылдың 2 қаңтарынан бастап Сергеев ауданы атанады. Ал, бүгінгі таңда ауданымыз атақты жерлесіміз Шал ақын атында.

Аудан аты жетпіс-сексен жылда төрт рет өзгерді, ал осы мезгілде ауыл аты мен ауылдық кеңестің шекарасы бірнеше дүркін өзгереді, ұжымдық шаруашылықтың жер көлемі де бірде былай, бірде олай болып тұрған. Мәселен осы ұжымшардың (колхоздың) алғашында 9 мың гектар жер аумағы болса, кейін ол 23 мыңға жеткен. Оның себебі бірнеше ұжымшарлар біріктіріліп, іріленген ұжымшарға айналған. 1951 жылы Ленин (ауыл Бостау), Көктерек (ауыл Тереңсай), Мектеп (ауыл Дауымбай) ұжымшарлары қосылып, орталығы да, аты да Ленин болып қалған.

Тың және тыңайған жерлерді игеру, көтеру науқанының қызған кезінде, яғни 1957 жылы Қазақстан Республикасы Министрлер Кеңесінің шешімімен (№223, 18.04.) осы ұжымдық шаруашылықтар (колхоздар) Кеңес шаруашылықтарына (совхоздарға) ауыстырылады. Оның орталығы Тораңғұл селосы, яғни Ново-Покровка кеңшары болады. Тек 1962 жылы (24.12) Ново-Покровка, Заря, Марьевка кеңшарлары біріктіріліп, Тораңғұл кеңшары атанады, жер көлемі 34 мың гектарға жетеді.

Дәл осы жылы Тереңсай ауылдық кеңесіне қарасты ауылдар бірігіп Ы.Ыбыраев атындағы кеңшары жеке шаруашылық болып құрылады. Оған Мектеп, Қарашоқ, Көктерек, Қаратал, Ленин ауылдары кірген. 1979 жылы (27.05) Министрлер Кеңесінің шешімімен Ысқақ Ыбыраев атындағы мал өсіру, семірту, сойылу жөніндегі мемлекеттік кооперация бірлестігінің мамандандырылған шаруашылығы атанып бой көтереді. Бұл күндері, Кеңес үкіметі ыдырағаннан кейін, кеңес шаруашылығы өткен ғасырдың соңында (тоқсаныншы жылдары) тарап кетті. Еліміз нарықтық жүйеге көшіп, жер бөлшектеліп, жеке шаруа қожылықтарына таратылды. Ірі шаруашылықтар жойылғаннан кейін олардың аттары да айтылмайтын болды. Тек осы ауылдың аты ғана Ысқақ Ыбыраев болып қалды.

Бұл жерде Ысқақ Ыбыраев жөнінде айта кеткеніміз орынды болар. Ол Кеңес Одағының батыры. Ұлы Отан соғысында тамаша ерлік жасаған адам. Ысқақ Ыбыраев Ленин (қазыргы Есіл) ауданындағы Қаратал (бұрынғы Приишим) аулында 1911 жылы туған. 16 жасында Қызылжардағы педтехникумға түсіп,оны 1930 жылы бітіріп шығады. Сол кездегі Ленин, Преснов аудандарында мұғалім болып істейді. 1942 жылы әскерге шақырылады. Горький қаласындағы Фрунзе атындағы әскери саяси училищеде оқиды. Одан соң атқыштар ротасының саяси жетекшісі болады. Жаяу-әскерлік командалық училищені бітіреді. Бірінші Белорус майданының атқыштар дивизиясында, атқыштар взводының командирі болады. Буда-Агустов селосының маңында неміс танкілерін, дзоттарын қирату кезінде, Мало-Боже селосы маңында көрсеткен ерлігі, айлакерлігі және қарамағындағы жауынгерлерге дұрыс басшылық жасағандығы үшін СССР Жоғарғы Кеңесі 1945 жылы 27 ақпандағы шешімімен Ысқақ

Ыбыраевқа Кеңес Одағының Батыры атағы беріледі.

Соғыстан кейін облыстық партия комитетінде қызметке орналасады. Партия мектебін бітіреді. Октябрь (бүгінгі Шал ақын) ауданында партия комитетінің хатшысы, Новопокровка кеңшарының партия комитетінің хатшысы қызметтерін атқарады. Соңғы қызметі Ленин ауылы, Тереңсай ауылдық кеңесіне қарасты шаруашылықтың партия ұжымының хатшысы болады. 1965 жылы 16 шілдеде ауыр науқастан кейін қайтыс болған. Батырдың есімі мәңгі есте сақталу үшін оған осы кеңшардың аты, кейін Кеңшар тарағаннан кейін ауылдың аты беріледі.

Қазан төңкерісінен кейін елдің саяси ақуалы, мәдени салт-санасы, жаңа жағдайға көшіріле бастағаны белгілі. Сол кездің ыстық-суығына төзіп, қиындығын басынан өткізген алдымен біздің аталарымыз болды. Олар: Тәжібай, Ырыспай, Әбіл, Бектұр, Әлмағанбет, Әбілмәжін, Жайлаубай, Сәрсекей, Сәйду, Балахмет, Елемес, Серәлі, Ерғали, Жұмағали, Таласпай, Бопат, Мұхаметжан, Естекен, Сүлеймен, Құлмырза, Әлміш, Шал, Зікірия т.б. еді. Бұл аталардың бірін біліп, бірін еміс-еміс білемін. Ал, көзім көрмегендерін жазып отырғаным жоқ.

Ауылдың соғыстан бұрынғы жағдайын естумен ғана елестетесің, есіңді білгеннен бастасаң әрине, айту оңай. Бала болсақтағы соғыс кезіндегі көптеген жәйттер есте қалыпты. Сол кезден ептеп сыр шертейік.

Менің әкем соғысқа барған жоқ. Оған бір қолының кемдігі себеп болды. Ауыл балаларының көпшілігінің әкелері әскерге алынып, соғысқа кетті. Олардың көпшілігі оралмады. Бірақ қиыншылықты жетім-жесірлермен бірдей көрдік. Қанды соғысқа қатыспаса да ерлігін елде көрсеткен Шөбек, Баяхмет, Шал, Қажымұрат, Бейсенбі,

Махмет, Уали, Сүлеймен, Садуақас, Майлан, Қадірәлі сияқты әкелерді атап өткен жөн. Қиын-қыстау кезде елді қиыншылықтан алып шыққан абзал адамдар еді. Әжелер болса соғыста жүрген балаларына жүннен қолғап, байпақ тоқып жатады. Жұмысқа жарамды ересек балалар мен қыз-келіншектер құмырсқадай жапырылып, қыбырлап еңбек етті.

Сұрапыл соғыстың дүмпуі мен түтіні әлі басылмай тұрғанда мүгедек болып елге оралған азаматтарымыз да бір төбе. Оларды ақсақ, шолақ қол, басы-көзі тесілген, ауыр жаралы болса да жан олжа деп ел-жұрт қуана қарсы алып жатыр, тәубешілік деп әжелер көздерінің жасын сүртуде болды. Атап айтсақ елге тірі оралған әкелеріміз: Ишанғабыл, Қабдол, Рахымжан, Есмағанбет, Қази, Бекім, Хамит, Өсербай, Сәден, Садуақас, Қабдолла, Жанат, Қапан, Қожахмет, Бейсенбай, Әбу, Қабдылбари, Зұлқарнай, Жұма, Кенжеғара, Рахымжан, Қабдірашит, т.б. Аз да болса ауылдың кемтігін толтырған осы жауынгерлер елдің еңсесін бір көтеріп тастады.

Соғыстың басталуы біздің бала кезімізге тұспа-тұс келді. Соның әсері ме тез есейіп, буынымыз тез қатайды. Қаршадай кезімізден үй шаруасына араласып қана қоймай, апаларымыз бен ағаларымызға, шешелеріміз бен аталарымызға көмектесіп, ұжымдық шаруашылықтың жұмысына араластық. Шынын айтсақ сол соғыс кезінде 7-8 жастағы балалармыз. Сонда біз өзімізді үлкен кісідей сезінетін едік.

Ұйқылы ояу, көзімізді тырнап ашып, таң сәріден аттың басына мінеміз. Осы жаста ат құлағында ойнадық. Бұны үйреткен өмір.

Ол кезде шөп шабатын агрегат өте жабайы еді. Шөп машинасын қос өгіз тартады, оның алдына ат жегіліп бағыттаушы қызметін атқарады,

ат үстінде бала отырады. Машинаның үстінде отырған ересек адам екі өгізді айдаумен қатар шалғы агрегатын реттеп, бақылайды. Таңғы салқында, яғни күн арқан бойы көтерілгенше және кешкі салқында – күн еңкейген кезде жұмыс өнімді болады. Мал да, жан да қапаланбай еркін тыныстап жақсы жұмыс істей алады. Сөйтіп осыдан қас қарайып, көз байланғанша үлкеніміз бар, кішіміз бар дала жұмысынан қол үзбей қызу еңбек үстінде боламыз.

Әлі күнге дейін есімде 1951, 1952, 1953 жылдардың жаз ай-ларында біздің ауылдың оқушы жас жеткіншектерін шаруашылық басшылары әдеттегідей көмекке шақырады. Жұмыстың түрі мал азығын дайындау, яғни жем-шөп дайындау науқаны болатын. Жасымыз 15-16-лар шамасында болғанымен тепсе темір үзетіндей жағдайымыз бар сияқты сезінетінбіз. Шынында да буынымыз қатайып, бұлшық еттеріміз бұлтиып, өсіп қалған кез. “Жастық-жалын” дегендей бойымыз бен ойымыз бірдей дамып, оның үстіне еңбекке ерте араласып шыныққан жастармыз. Біздермен жастар бригадасын ұйымдастырып, басшылық жасайтын Қабиден, Қаражан, Рақымжан ағаларымыз еді. Рақымжан Әбілов ағамыз істің бас аяғына дейін бізбен бірге болып, пішеншілер бригадасын өз қамқорлығына алды. Рақаң іскер, еңбекқор, білгір, сауатты, оқығанынан тоқығаны көп адам еді. Маяның төбесін шығаруды, оның массасын өлшеуді біз сол кісіден үйрендік. Кейде үйілген маяның, не шошақтың массасын көзбен де дәл анықтай алатын.

Кейін шөп трактормен шабылып, трактормен жиналатын болды. Осы жиналған шөпті біз қолмен айырлап, маялаймыз. Ауылдың жас жеткіншектері осы жұмысты тиянақты, әрі сапалы атқарып отырды. Жұртшылық бұл игі іске дән ыриза, істеген ісіміздің қаншаға бағаланғанын да

білмейтінбіз, әйтеуір жыл аяғында есеп жүргізіп, еңбек күнге бидай алатынбыз. Дегенмен Рақаң жүрген жерде қарнымыз аш болмайтынын білеміз. Мәселен күніне 9-10 жігітке 40-50 литр қымыз, 4-5 кг ет, 2 кг сары май, 5-6 бөлке нан келетін жұмыс басына. Қымыз алғашқы кезде бойды алып, маужыратып ұйқыны келтіріп жүрді. Соңынан оны жарыса ішетін болдық. Үлкен емен бөшкеде шайқалып келген қымыз ашуы қайтып, дәмі жұмсара түседі. Одан соң ағаш көлеңкесіндегі салқын шұңқырға бөшкені түсіреді, сонда қымыз салқындайды. Кейін қымызға да, жұмысқа да үйреніп, шынығып алғаннан кейін ісіміз өне бастайды. Күніне 350-400 центнер шөпті үйіп маялаймыз. Орта есеппен әр адам күніне 40-50 центнер шөп үйеді.

Жазғы демалыста, осы науқан кезінде бойымыз өсіп, бұлшық еттеріміз қатаяды, ең қымбаттысы аға-інілер, құрбы-замандастар бір-бірін біле түседі. Олар: Өкеш, Ахметжан, Ерғазы, Әбеш, Төкен, Кеңес, Әскер, Тыныс, Нәжікен, Нәкен, Жұмаш, Қабыш, Бекен, Қайыржан т.б. Осылардың көбі бүгінде арамызда жоқ ал, тірілері есейіп, ата болып отыр.

Балалық - бал дәурен, пәк көңіл. Өмірдің ащы-тұщысын, қулық-сұмдығын таңдамайтын ақ жүрек адал кез. Мен ауыл баласымын. Жастық шағым ауылда өткеніне қуанамын. Өйткені адалдықтың, адамдықтың төркіні ауылда жатыр. Ауылдан шықсаң бір ірі академияны бітіріп шыққандай боласың. Мәселен, біздің ауылдың ақсақалдары көпті көрген, арапша діни оқыған, қиссалар мен шежірені жатқа білетін білімді адамдар еді. Солардың ішінде ерекше атап өтуге тұратындар Зікірия, ақын Ерғали, Елемес молла, Серәлі деген ақсақалдар. Олар отызыншы жылдары қуғын-сүргін көріп, құрбан болған Үкілі Ыбырай, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев,

Сәкен Сейфуллин сияқты ақсаңлақтарымыздың шығармаларын, өлеңдерін жатқа айтып отырушы еді. Онымен қоса бұрынғы өткен билерді, Шал ақын, Сегіз сері, жыраулар т.б. туралы сыр шертетін. Олар осы дүниелерді қалай ұғып алған деп таңданатынбыз.

Біздің ұрпақ тез есейді. Оның шындалып, шынығып өсуіне үлкен септігін тигізген алдыңғы толқын ағалар мен апалар себепкер болды. Сондықтан солардың аттарын атап өткен жөн болар.

Ағаларымыз: Темірғали, Сәбит, Қабиден, Ережеп, Қаражан, Темеш, Аманжол, Қайнет, Қайыржан, Резиден, Ғазез, Тарбақ, Қасым, Әшім, Сәлтәй, Хамза, Кейқуат, Зұлқан, Абылқайыр, Есләм, Сайран, Зият; Апаларымыз: Қапия, Жамал, Зада, Бөпеш, Күлбара, Зақу. Соғыс кезіндегі осы бойжеткендер мен бозбалалар әкелерінің орнын басып, шаруашылықты мықтап ұстап тұрды. Өттен, осылардың біразы өмірден ерте кетті.

Ауылдың атқамінер ер-азаматтары соғысқа кетті. Елде балалар мен жас жеткіншектер, әйелдер мен кәрі-құртаң, әскерге жәрәмсіз деген бірен-сараң ағалар қалды. Сол бірен-сараң ауылды басқарып, билік тізгінін қолдарына алғаннан кейін адамдардың бірін алдап жұмсаса, екіншісін зекіп ұрсып, боқтап та алатын, тіпті шектен шыққандарын аттың бауырына алып сабап, дүре соғатын. Қайтсе де жұмыс жүрді.

Жастықта, әсіресе, балалық шақта дүние кең, қызығырақ сияқты, ал зауал шақта дүние тарылып кеткендей болады, бірақ адам өмірдің қызығына тоймайды екен. Ал өмірдің қызығы не? Соғыс па? Жоқ. Жегенімізге тоқ, ойынымызға мәз болып жүрген балалар – біздер соғыс зардабын сезбеппіз. Асқар бел азаматтардың соғыста жүріп еліне жазған сағыныш хаттары ауыл қарияларына

сүйеніш үміт лебізін әкеледі. Бір кез қайғы сейіледі.

Қиыншылық үлкендердің қабырғасын қайыстырады ғой! Өлі есімде, сол отты соғыс жылдары ауылда ер-азаматтар некен-саяқ қана қалған тұс, көбіне шаруашылықтың ауыр жүгі әйелдердің, қарттардың иығына түскен кез. Таңның атасы, күннің батысы бел шешіп отыруы аз, соқа айдап, жер жыртып, шөп шауып, егіп жинап әурешілік көрген де солар.

Өзім көрген апа-жеңгелердің соғыс кезіндегі сұрқы көз алдымда. Атап өтсек: Мағиша, Ұмсын, Мәйкен, Мағрипа, Сара, Қазкен, Әлпия, Шәку, Кулзипа, Мұқияш, Шәпия, Бибіш, Мәпа, Камел, Шәмшия т.б. (кейбірінің аттары ұмытылыпты) ала жаздай сабылып, маңдай терін төгіп алас ұрған осы үлкен шешелер, апа-жеңгелеріміз бар ауыртпалықты өз мойындарына алып еді. Егін егу, шөп жинау, жанұяны асырау бәрі де солардың қолында, міндетінде болды. Шәу тартқан кемпір-шал да, ши борбай балалар да жаутаңдап соларға қарайды. Соғыс кезінде ауылды күйзелткен жоқтық, жетіспеушілік емес, әр жанұяның қабырғасын қайыстырып, жүрегін өртеген бір парақ “Қара қағаз”. Соғыстың қызған кездерінде амандық хат аз келіп, “Қара қағаз” жиі келетін болды. Енді біреулерден не өлі, не тірі деген хабар да жоқ. Халық соғыс жылдары қан жұтып, іштеріне шер боп қатты. Я, соғыс зардабы көпке дейін кетпеді, соғыс жарасы көпке дейін бітпеді.

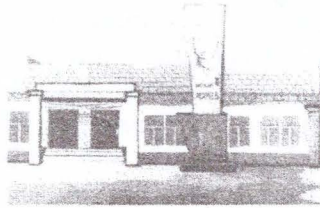
Соғыс басталғанда ер адамдар жаппай аттанады. Әйтеуір, аяғы бүтін, қолына қару ұстай алатын болса жасына қарамай жіберілген.

Біздің, Ленин ауылынан 70-тен аса адам соғысқа аттанады. Оның өлмей оралғаны – 23, ал қалғаны соғыс алаңында қаза болғандар. Ал, елге оралғандардың көбі жаралы еді, көрілікке жете алмай олар да өмірден ерте кетті.

Елде жүріп ерлік көрсеткен ағалардың елеулілерін қысқаша атап өтейік. Жоғарыда аталған ағайын ағаларымның ішіндегі еті тірі, ең етене жақын бауырым – Қаражанды айтпай кетуге болмайды. “Ашаршылықта жеген құйқаның дәмі кетпес” дегендей мені сонау соғыс кезінен қасына ертіп жүріп, тәлім-тәрбие берді. Ол үкімет шаруасына беріліп, белі қайысып жұмыс істеген адам емес. Үнемі жеңіл жұмыстарды атқарды. Бірде шаруашылықтың кілтшісі, бірде ферма басшысы сияқты қызметтерді жүргізді. Сабақтан басым босап кетсе сол ағамның жанында боламын. Ақылын тыңдаймын, жұмысына көмектесем, көбіне атын жегіп, божысын ұстаумен боламын. Стандағы жұмысшыларға нан жеткіземіз, тамағымыз да тоқ. Сол ағамыздың тәрбиесін, ақылын бүгінге дейін алып келдім.

Есетов Ережеп деген ағамыз жөнінде ерекше айтуды жөн көрдім. Әкесі ерте “Құлақтарды жою” кезінде кеткен. Бірақ өмір оған теріс қараған жоқ. Талабы, еңбегі оны алысқа жетелеп, бақытты тұрмыс құрды. Өмірдің соққысына тап болып, жас иініне ауыр жүк түскен Епел оқуды ерте тастап кетті, өмірдің өзі ерте есейтті. Өзіндей балалармен бірге ол да ересектерге ілесіп, өмір жүгін өгіздей өрге сүйреді. Көнбістік, көңтерлілік осы тұқымға бұйырған қасиет пе деп ойлайсың. Бұған Епелдің кейінгі бүкіл ғұмыры айрықша айғақ болады. Тумасынан тұйық, сөзге сараң, кеуде соққанды сүймейтін, төр тілеп тебінбейтін, адал еңбекті ғана білетін, ерінбейтін, тапсырғанды қанаты талса да тындырмай қоймайтын Епелді ел осы бір сипаты үшін сүйеді. Ол қырық алты жыл механизатор болып еңбек етіп, омырауына “Еңбек Қызыл Ту”, “Октябрь Революциясы”, “Ленин” ордендерін таққан еңбек жүлдегері. Өзі тұратын Шал ақын ауданында осы бәсте оның алдына түсетіндер кемде-кем-ақ. Біреудің делебесін

қоздырып, төсін соққылататын медальдардың, мақтау грамоталарының неше атасы бар десем, ол да жалған емес. Соғыс басталарда алғашқы тракторға отырған ол техниканың неше түрін меңгермеді.

Ауыл клубы

Бір сөзбен айтқанда, оны “Қажымас қара нар!” дейді. Осының ақиқаттығына оны білетін ауылдастары, Шал ақын ауданындағы Ыбыраев ауылының азаматтары айғақ болар еді. Оның есімін кезінде аудан басшылары да талай-талай ірі мінбелерден көпке үлгі қылып, елге өнеге етіп ауызға алған-ды. Тың өлкелік Кеңесінің депутаты да болды.

Елдегі елеулі ағаларымыздың бірі Қабиден Шаинов еді. Соғыс жылдары “Еңбек әскерінде” болып, өз үлесін қосты. Қалған уақытын ауылда егіс бригадирлігімен өткізді. Алғашқы еңбек жолын механизаторлықтан бастаған болса, сол мамандығынан таймай зейнеткерлікке шыққанға дейін ауылшаруашылығы техникасын, оның мамандарын басқарумен өтті. Кеудесіндегі “Ленин”, “Құрмет белгісі”, “Еңбек Қызыл Ту” ордендері соның куәсі болмақ.

Соғыс кезіндегі ауыртпалықтың зардабынан білімін аяқтамай, жастайынан жұмысқа араласқан механизаторлар Әбілхайыр Ысқақов (“Еңбек Қызыл Ту” орденінің иегері), Ахметжан Имақов (Бүкілодақтық халық шаруашылығы көрмесінің “Қола медалінің” иегері), Темірбек Шалов әрі

механизатор, әрі малшы (“Еңбек Қызыл Ту” орденінің иегері) ерен еңбектің иегерлері. Соғыста жаумен айқасып, елде адал еңбек еткен механизаторлар Жанпейісов Зұлқарнайды, Ақышев Қабдірәшитті (“Еңбек Қызыл Ту” орденінің иегері), Ақантаев Қажахметті біз мақтан етеміз.

Сонау отызыншы – ұжымдық шаруашылық құрылған кезден бастап басқарма болған ағаларымызды атап өтейік. Олар: Даулиев Сәрсенбай, Нұғманов Есмағанбет, Тоқпетов Қапез, Тапалов Сүлеймен, Құрманғожин Әлмағанбет, Сибанбаев Қарақоржын, Қалиев Қошқарбай, Ақпанбаев Салтай, Досымбеков Қазі, Нұрғожин Еслямбек, Нұғыманов Сейсенбек, Қоспанов Бікан, Ырыспаев Қайыржан. Бұл жерде кімнің қай жылдан бастап, қай жылға дейінгі басқарма болғандығы жөнінде жазбай отырмыз. Үйткені аздап ауытқушылық болса, күдік туары сөзсіз, бірақ осы аталған адамдардың болғаны және елімізге қызмет атқарғандығы анық.

Кейін колхоздар (ұжымшарлар) совхоздарға (кеншарларға) айналды. Сол шаруашылықтың директорлары болып Қалихан Мамбетов, Әскер Кенжеғожин (1956), Есен Керейбаев (1968), Серікпай Елемесов (1981), Маңабай Үмітпаев (1984), Талғат Теменов (1992) сияқты білікті азаматтар атқарды.

Осы басшылардың соңғысы – Теменов Талғат “Ұзын қайыңның” құлайтын кезінде, халықтың ауыр күйзеліске ұшыраған шағында елдің еңсесін түсірмей байыппен ұстаған ақылды азамат. Шынын айтсам Талғат қаладағы қазақ мектеп-интернатын бітірген еді. Ол кезде мен мектеп-интернат директорының орынбасары едім. Аз да болса ақылымызды алып, бізден тәрбие алғандығы үшін мақтан етемін.

ЕҢБЕК АРДАГЕРЛЕРІ

Ақбулатов
Қабдірашид
соғыс және
еңбек ардагері

Сәйдиев Қабдол
Соғыс ардагері

Жәнпейісов
Зұлқарнай
соғыс және
еңбек ардагері

Есетов Ережек
еңбек ардагері

Әбілов
Рахымжан
соғыс және
еңбек ардагері

Есетова-Хамзина
Капия
еңбек ардагері

Әубакиров
Әміржан
еңбек ардагері

Имақов Ақметжан
еңбек ардагері

Үмітбаев
Манабай
және
Ысқақов
Әбілқайыр
Сыйлық
тапсыру

Жүкенов Қаражан.
Еңбек ардагері.

Шәйінов Қабиден.
Еңбек ардагері. ✓

Балақметов Зұлқан.
Еңбек ардагері.

Шалов Темірбек.
Еңбек ардагері.

**ЛЕНИН АУЫЛЫНАН 1941 ЖЫЛЫ
СОҒЫСҚА АТТАНЫП ҚАЗА БОЛҒАН
ЖӘНЕ ХАБАРСЫЗ КЕТКЕНДЕРДІҢ
ТІЗІМІ:**

1. **АҚАНТАЕВ ӘБІЛҚАЙЫР** – 1903 ж. туған,
9.06.1943 ж. қайтыс болып,
Полтава облысы, Н-Сенжар
ауданының Оспугов селосында
жерленген.
2. **АҚПАДАНОВ СЕРІКБАЙ** – 1908 ж. туған,
30.03.1942 ж. қайтыс болып,
Бутаново селосында
жерленген.
3. **АҚПАДАНОВ ТІЛЕК** – 1906 ж. туған, 1941
жылдан бастап хабарсыз
кеткен.
4. **АҚСЕЙТОВ ҚОЖАН** – 15.01.1943 ж. қайтыс
болып, Ленинград облысының
Целино селосында жерленген.
5. **ӘЙТЕНОВ ЖҰМАҒАЛИ** – 1919 ж. туған,
2.04.1945 ж. қайтыс болып,
Польшаның Гдыня (Яново)
селосында жерленген.
6. **ӘУБАКІРОВ НАҒАШЫБАЙ МҰҚАШҰЛЫ** – 1925
ж. туған, 25.01.1945 ж. Латвия,
Салдум ауданының Кункули
селосында жерленген.
7. **БАЙТЕҢІЗ ҚАСЫМ** – 1900 ж. туған, 1941
жылдан бері хабарсыз кеткен.
8. **БАЛАХМЕТОВ РАҚЫМЖАН** – 9.03.1944 ж.
қайтыс болып, Калинин
облысы Новоржев қаласында-
ғы Лысье мухи деревнясында
жерленген.

9. **БЕКТҰРОВ КӘМӘЛИ** – 1906 ж. туған, 1943 жылдан бастап хабарсыз кеткен.
10. **БАЙТЕМІРОВ ИСАХМЕТ** – 1906 ж. туған, 26.08.1942 ж. қайтыс болып, Тверь облысы Зубков ауданындағы Поромеки селосында (Волга өзенінің жиегінде) жерленген.
11. **ДОСЫМБЕКОВ САДУАҚАС** – 1899 ж. туған, 1943 жылдан кейін хабарсыз кеткен.
12. **ЕЛЕМЕСОВ ҚАБДРАХМАН** – 1906 ж. туған. 1942 ж. бастап хабарсыз кеткен.
13. **ЕЛЕМЕСОВ ҚАБИ** – 1913 ж. туған, 1942 ж. бастап хабарсыз кеткен.
14. **ЕЛЕМЕСОВ ҚУАНДЫҚ** - 1913 ж. туған, 1942 ж. бастап хабарсыз кеткен.
15. **ЕСЕНГЕЛДИН РҮСТЕМ** – 1907 ж. туған, 1943 ж. бастап хабарсыз кеткен.
16. **ЕСЕНОВ МҰХАМЕТЖАН** – 1923 ж. туған, 1942 ж. бастап хабарсыз кеткен.
17. **ЕСМАҒАНБЕТОВ ОРАЗБАЙ** – 1904 ж. туған, 28.03.1943ж. қайтыс болған.
18. **ЕСМАҒАНБЕТОВ БАБАН** – 1925 ж. туған, 1944 жылдан бастап хабарсыз кеткен.
19. **ЕСНАЗАРОВ ҚИСАМИ** – 1915 ж. туған, 10.07.1941 ж. қайтыс болып, Эстония Ристи станциясының Эялама селосында жерленген.
20. **ЕСНАЗАРОВ НҰРАХМЕТ** – 1914 ж. туған, 2.05.1945 ж. қайтыс болады.
21. **ЖАПАРОВ ӘЛМАҒАНБЕТ** – 1913 ж. туған, 1944 жылдан хабарсыз кеткен.

22. **ЖАПАРОВ СӘЛКЕН** – 1923 ж. туған,
19.03.1943 ж. қай-тыс болып,
Орал облысы Новосил
ауданының Простниково
селосында (№ 6 зиратта)
жерленген.
23. **ЖҰМАТАЕВ ЕСІЛБАЙ** – 1909 ж. туған,
29.08.1944 ж. қайтыс болып,
Латвия, Ляуонск ауданының
Яунзе селосында жерленген.
24. **МАЖИТОВ МҰСАЙЫН** – 1915 ж. туған,
17.02.1942 ж. қайтыс болып,
Ленинград облысы Лодейно-
польск ауданының Лодейное
қаласында жерленген.
25. **КӘКЕНОВ ЫСҚАҚ** - 1898 ж. туған, 1942 ж.
Харьков облысы Веселый
селосының маңында хабарсыз
кеткен.
26. **КҮЛЕБАКИН ЕРҒАЛИ** – 1942 жылдан
хабарсыз кетіп, кейін үйге
келген.
27. **ОРАЗТАЕВ ЖАҢБІРБАЙ** – 1919 ж. туған, 1942
ж. бастап хабарсыз кеткен.
28. **СЕЙТІМБЕТОВ ҚАЖИАҚПАР** – 1900 ж. туған,
1945 ж. бастап хабарсыз
кеткен.
29. **СЕЙТҚОЖИН АХМЕТЖАН** – 1924 ж. туған,
12.05.1944ж. қайтыс болып,
Ленинград қаласындағы
Пискарев зиратына жерленген.
30. **СЕЙТҚОЖИН СӘБІКЕН** – 1918 ж. туған, 1941
жылдың орта кезінен хабарсыз
кеткен.
31. **СЕЙТҚОЖИН ОҚАП** – 1924 ж. туған,
13.03.1944 ж. қайтыс болып

- Ленинград қаласындағы
Пискарев зиратына жерленген.
32. **СЕЙТІМБЕТОВ ЕРЕЖЕП** – 1909 ж. туған,
18.01.1943 ж. Псков облысы
Великие муки ауданының
Лахны селосында жерленген.
33. **СМАҒҰЛОВ ҚАБЫЛАН** – 1914 ж. туған, 1941
жылдан бастап хабарсыз
кеткен.
34. **СЫЗДЫҚОВ МАЙДАН** – 1897 ж. туған,
15.08.1942 ж. Аколи
селосының жанында
жерленген.
35. **СМАҒҰЛОВ МАНСҰР** – 1942 ж. бастап
хабарсыз кеткен.
36. **ТӘЖІБАЕВ ЖҰМА** – 1924 ж. туған, 1944
жылдан хабарсыз кеткен.
37. **ТОҚТАМЫСОВ ҚОНТАЙ** – 1920 ж. туған,
18.09.1942 ж. Волгоград
облысы Городище ауданының
Котлубань станциясы жолында
жерленген.
38. **ТУЛАҚОВ БАЛАХМЕТ** – 1901 ж. туған, 1943
жылдан бастап хабарсыз
кеткен.
39. **ТУЛАҚОВ МҰҚАШ** – 7.09.1943 ж. қайтыс
болып, Сумны облысы Уменск
ауданындағы Шматив
селосында жерленген.
40. **ШАПЕНОВ ҚАБИДЕН** – 1915 ж. туған,
3.04.1944 ж. қайтыс болып,
Запарожье облысы
Мелитополь қаласындағы
“Красная Горка” зиратында
жерленген.
41. **КӨТЕЕВ ҚАБДАНБАЙ** – хабарсыз кеткен.

42. **АБДРИХМАНОВ ӘБІЛМАЖЫН** – хабарсыз кеткен.
43. **МҮСЕТОВ ӘЛТИ** – хабарсыз кеткен.
44. **ҚОЗБЕКОВ ТАСМАҒАНБЕТ** – хабарсыз кеткен.
45. **ЖҰМИН ЕШМУХАНБЕТ** - қара қағаз келген.
46. **НҰРАХМЕТ НҰРТАЗИН** - қара қағаз келген.
47. **ХАМЗИН ТЕКЕБАС** – хабарсыз кеткен.
48. **СЕЙДАХМЕТОВ ШӘКЕН** – хабарсыз кеткен.
49. **ҚОЙБАТЫРОВ УАИС** – хабарсыз кеткен.
50. **ТАЙБАТЫРОВ МҮСАЙП** – хабарсыз кеткен.
51. **ӘБІЛМӘЖІНОВ ЕСКЕНДІР** – хабарсыз кеткен.
52. **ЖҮНДІБАЕВ КҮЗЕМБАЙ** – хабарсыз кеткен.
53. **НАЗАРОВ ЖҮНІС** – хабарсыз кеткен.
54. **ЖҮНІСОВ МАЛҒАЖДАР** – хабарсыз кеткен.
55. **ИСИН ОРАЗБАЙ** – хабарсыз кеткен.
56. **ИСИН ОРАЗАЛЫ** – хабарсыз кеткен.
57. **ӘБІЛКӘРІМОВ ҚАЖҒАЛИ** – хабарсыз кеткен.
58. **НҰРЖАНОВ БАЛДАЙ** – хабарсыз кеткен.
59. **ЖАҚСЫБАЕВ АХМАДИЯ** – хабарсыз кеткен.

**Мектептен сабақ алсаңыз
Алуа-шекер, балмен тең...
Шал ақын
БІЛІМ ОРДАСЫ**

Мектеп жөніндегі алғашқы сөзімді мына бір тарихи деректен бастағалы отырмын. Ленин орта мектебінің 25 жылдығын атап өткенде (1957 ж.) “Ленин Туы” газетінде арнаулы бет берілген, сонда Ш.Садықов, А.Қалиахметов, Ш.Қарабеков, Қ.Баязиев, Қ.Базарбеков, Е.Сейдахметов, М.Нүрпейісов мақалалар беріпті. Сол бетте жерлес жазушы-ақын Ғалым Малдыбаевтың “Біздің мектеп” деген жеті ауыз өлеңі шығыпты, соның үш ауызын келтірейін.

Есімде... ауылда оқу болмағаны,
Адамды надандықтың қорлағаны.
Есімде бұлт серпіліп, күн нұр шашып,
Ауылыма осы мектеп орнағаны.

Есімде әкем жегіп кәрі биесін,
Алыстан тартты мектеп бөренесін
“Ұрпағым келешекте оқыр-ау” деп
Білімге қосты о да өз үлесін.

Жасады жиырма бес жыл біздің мектеп,
Отанның ұл мен қызы өсті көптеп.
Оқушы ұрпақтарға қуанғаннан,
Әндетем, “міне біздің келешек” деп.

Мектептің шежіресі ертеден басталады.
1930-32 жылдары ауылда бастауыш мектеп қана
болады. Оқыған мектебі бір бай-дың кәмпеск-
еленген үйі болатын, 200 сомға сатып алынған
екен. Ауыл балаларының алғаш сауатын ашқан,
мектеп меңгерушісі Садуақас Жандосов деген

мұғалім. Өрине, өсіп келе жатқан шаруашылық орталығына бұл мектеп жеткіліксіз болды. Құрылған ұжымдық шаруашылық басқармасы жаңа мектеп салу жөнінде шешім қабылдайды. Көкшетаудың Зеренді өңірінен, келісім бойынша, қарағай тасылады.

Оны өгізбен, атпен ұзартылған арба дөңгелектерін пайдаланып әкелінеді. Ауыл адамдары мен орыс шеберлері екі жылда осы құрылысты аяқтап шыққан, яғни 1932 жылы. Содан бастап оқушылар саны көбейіп, сыртқы ауылдардан да жастар ағылып келе бастайды. Оқу құралдары мен оқулықтардың тапшылығын былай қойғанда, білікті мұғалім-ұстаздардың жетіспеуі үлкен қиындықтарға әкеліп соқтырғаны айтпаса да түсінікті.

1933-1934 оқу жылы төртжылдық мектепте екі мұғалім болады, 1934-35 оқу жылы 5 класс ашылады, 5 мұғалім, 1938-1939 оқу жылы 7 жылдық мектепке айналады, 9 мұғалім болады, 1936-37 оқу жылында мектеп директоры болып Жандосов Садуақас, одан кейін Сейтпеков Сейпи (Жаңажолдан) тағайындалады. Келесі оқу жылында оқушылардың саны 500 ге жетеді. Сондықтан ауылда 6 пәтер үйі және жетім балалар үшін интернат (пансионат) ашылады. Осы кезде 13 класс тобы, 14 мұғалім болған екен. Алғаш мектепте, жоғарғы сыныптардың ашылуына байланысты, мұғалімдік қызметті атқарғандар (соғысқа дейін) Аханов Ихия – тарих пәнінен, Малаев Ерғали – математика, Өтеев Евней - өскери дайындық, Қалиахметов Ахметжан, Жүнісов Малгаждар, Габбасов Мәжікен, Ғабдылхақов Әділ, Мұсабаев Күзембай, Исатаев Габбас, Халықов Ұәли, Байкенов Зарап, Тұрлыбаев Қабдірашит т.б.

Аханов Ихия Омбыдағы, я, Қызылжардағы кеңес партия мектебінің оқытушысы болған. Ұлты

башқұрт (естек). Қазақстанда мұғалімдерден алғаш “Ленин” орденін алған адамдардың бірі. Кезінде Қазақстанның басшысы болған Жұмабек Шаяхметовті оқытқан адам. Елуінші жылдардың басында ол біздің ауылға келіп, Ихия атамызға осы “Ленин” орденін тапсырып кеткенін көзіміз көрді. Ихия Ақановтың Батыр, Сапыш, Бірлік, Сәуле деген балалары болды. Сапыш осы мектепте ұстаз, ал Бірлік осы мектепті күміс медальмен бітіріп, Москвадағы Тау-Кен институтын аяқтады, инженер, техника ғылымдарының кандидаты болды.

Малаев Ерғали Орал облысының тумасы, жетімдер үйінде тәрбиеленген, отызыншы жылдары Москваның инженер-транспорт институтында оқыған. Кейін Омбы педагогикалық институтының физика-математика факультетін сырттай оқып бітіреді.

Мұсабаев Күзембай алғаш Дауымбай ауылы (Мектеп) мектебінде істеп, одан кейін Ленин орта мектебіне ауысады. Содан әскерге алынып, соғыс жылдары қаза табады, елге ол жөнінде қара қағаз да келіпті.

1942 жылы Ленин орта мектебі өзінің алғашқы түлектерін ұшырады, небары 10 адам: Әубақова Қадиша, Бижігітов Шәкір, Есенжолов Науша, Жетпісов Хамит, Жаманбалина Шолпан, Жүнісов Малгаждар, Сейтпеков Мыизат, Тәжібаева Нұржамал, Қасенова Шәрипа, Есенов Кәкім.

Сол кездегі мектепте оқыған балалардың саны жайында қысқаша айта кетейік 1933 жылға дейін бастауышта 35 бала оқыған, одан кейін оқуға 87 бала тартылады, ал 1938 жылы мектепке келетін оқушылардың саны 200 ден асып түскен. 1940-41 оқу жылында балалардың саны 500 ден асқан, әрине, мектеп жанындағы интернаттың ашылу жағдайына байланысты жәйт. Соғыс

жылдары оқушылар саны мектепте 150 ден аз-ақ асатын болады.

Соғыстан кейінгі жылдарда оқушылар саны күрт өзгереді. 1949-50 оқу жылы – 259, 1950-51 оқу жылы – 409, 1951-52 оқу жылы – 334, 1952-53 оқу жылы – 418. Бұл кездері интернатта да 80-90 оқушы болған.

Елуінші жылдардың қарсаңында бұрынғы мұғалімдерге жаңадан ұстаздар қосылады. Олар: Божатов Күзембай, Ұәлиев Зейнеш, Бимендин Жанатай, Бектұров Темірғали, Нұртазина Бикен, Таушаров Айтжан, Мұқанов Қасет, Асқаров Ермағанбет, Шоқатов Қажиге, т.с.с.

Ал, алпысыншы жылдардың орта кезінде мектеп ұжымы тәжірибелі мұғалімдер мен толық түседі: Есмағзи Жусиев, Аманжол Спаин, Жұмаш Сейтпеков, Шаяхмет Қуандықов, Ұлсара Мусина, Малкен Баймышева, Зияш Матенова, Бөпеш Нұрғалиева, Сейілхан Шаяхметов, Қазжан Махметов, Мейраш Әбілқаримов, Әлім Шегенов. Жетпісінші жылдары Илькович А.И., Ләйлә Жетпісова, Аклима Нұртазина, Зекеш Макенов, Зәуреш Қайырбекова т.б. Бүгінгі ұстаздық етіп жүрген жастар – келешектің тарихы. Сондықтан оларды атамай отырмыз.

Мектепке соғыс қызған, от-жалынды жылдары бардық. Көбіміз дәл оқуға барар жаста, ал кейбіріміздің жасымыз асып кеткен шақта білім ұясының табалдырығын алғаш аттаған едік. Қызыл шатырлы қарағай үй болатын.

1943 жылдың күзі. Бір таба күлше нанды қолтығымызға қысып, 3-4 шақырым жердегі станнан ауылға келдік. Мен әжем үйіне орналастым. Нан демекші, бидай қамырынан иленіп, оқтаумен тегістелген дөңгелекше күлшені далаға жаққан оттың астындағы күлге тастайды. Ол пісті-ау деген кезде оттан алып, көк шөптің үстіне тастай береді. Суығасын олардың қарайып

күйген тұстарын пышақпен қырып, тазалайды. Одан кейін оларға қаздың қауырсынымен майқаймақ жағады. Мұндай күлше-нанның дәмі ауыздан кетпейді, тамаша!

Егіс науқанының қызған шағы, 1-ші қыркүйек – оқу жылының басы. Алғаш оқуға келген бірінші сыныптың оқушылары парталарға отырып жатыр. Жоғары сыныптарда оқушылар бірен-саран ғана. Тұрмыс ауыртпалығына байланысты оқуға келмей қалғандар да баршылық. Көбімізде оқулық пен жазу дәптеріміз, қаламымыз бола бермейді. Бар “байлығымыз” – қара қарандаш пен жолдарының арасына жазу үшін әлде қайдан тауып, жинастырып алған орыс ертегілерінің сарғайып, тозған кітаптары.

Үсті-басымыз, киім-кешегіміз де оңып тұрған жоқ, жұпыны ғана. Кигендеріміздің бәрі дерлік жамау-жасқау, ескі-құсқылар. Бірақ бұған ренжіп жүрген, оған баса көңіл бөліп жүрген адам жоқ. Ұстаздарымыз орта мектепті өздері толық тәмәмдап үлгерген жас бойжеткендер: Зақу Шалқызы, Назиқа Көлдейқызы, Күлшара Қасымқызы, Сапыш Ақанова сияқты елдің өрімдей қыздары. Әрине орта мектеп болған соң мұнда Сейпи, Иқия, Қажия сияқты тәжірибелі, қартаң мұғалімдер де болды. Өкінішке орай, олардың кейбірінің есімдері бүгіндері есте қалмапты.

Алдағы аталған апайлар мектепті бітірер-бітірместе елде мұғалім болып қалды. Сауатты, білімді ағалар соғысқа аттанды, олардың орынын мектепте осы жас қыздар-апаларымыз толықтырды. Олар Көкшетау мен Қызылжар қалаларындағы мұғалімдер дайындайтын жедел курстарда оқып, кейін педагогикалық училищелерді бітіреді. Сөйтіп, арнаулы орта білімдерімен бастауыш сыныптардың оқушыларын оқытты, жақсы маман мұғалімдер болды, содан бәрі де зейнеткерлікке шықты.

Ең алғаш әліппені үйреткен, есеп үйреткен сол жаны жайсаң жандарға мен осы күнге дейін мың бір алғыс айта жүремін. Басқа ауылдардан келіп оқитын балалар үшін мектеп-интернат ашылып, жұмыс істеді. Онда оларға үш мезгіл тегін тамақ берілетін. Сондай-ақ мұнда жергілікті балалар үшін де түстік ас дайындалады. Суы мен тұзы мол қара нанды қолмен сықсаң, саусақтарыңның арасынан су тамшылап тұратын сол нан кезінде талай баланың жанына қуат беретін. Соның арқасында ешкім аштан өліп, көштен қалған жоқ демекпіз.

“Жыл” деген ат басын бұрғанша, “ай” деген аунап тұрғанша- дегендейін сол айлар мен жылдардың зымырап өте шыққанын да кезінде байқамай қалдық-ау! Жастық шақта онша өленбеген көп жәйіттерге ғұмыр жасың ортадан асқанда басқаша қарап, сағынышпен еске алады екенсің! Бір қызығы – сол тәтті балалық дәуреннің қызықты күндері қазір компьютерде жазылып қалғандай көз алдыма жиі елестейді. Жүріп өткен жолың, соңыңда қалдырған ізің осы күні көз алдыңда айна-қатесіз көлбеңдейді.

Менің алғашқы парталас дос-жарандарым Өкеш, Ахметжан, Болат, Хамит (Доми), Тыныс, Өскер, Маймақ, Гера еді. Алғыр ойлы, оқу үздігі болған неміс баласы – Герольд барлық пәндер бойынша өте жақсы үлгеруі себепті бір сыныпты аттап өтіп, мектепті бізден бір жыл бұрын бітірді.

Соғыс жылдарындағы жоқшылық пен жетіспеушілік зардабы халықты мәдени-рухани жағынан да күйзелтті. Пионер, комсомол ұйымдарының бірен-саран жиындары мен шағын-шарпы концерт-ойындары болмаса, басқа көңіл көтеретін мазмұнды шаралар жоқтың қасы болатын. Рас, айына 2 рет ауданнан кинофильм әкелініп тұратын. Ол кезде қазіргідей жоғарғы вольтты электр желісі болмағандықтан киноны

мотормен жүргізіп көретінбіз. Ол өзі жиі сөніп қала беретін, біз киноны аяғына дейін көру үшін мотордың құлағын кезек-кезек бұрап әлектенетінбіз. Соның өзі бізге қызық сияқты еді. “Катюша”, “Марина” сияқты соғыс туралы кинофильмдер біздер үшін өте қызықты көрінетін. Сондай-ақ жылына бір рет ауылымызға Қызылжар қаласы филармониясының әртістері концерт қойып кететін.

Олардан менің есімде қалғандары: Ысқақ және Мархаба Иманқұловтар мен Игібай Әлібаев. Рас, өнерлі адамдар ауыл ішінде де болатын, мысалы Ерғали Асылтаев әнші, әрі суырып салма ақын еді. Түрлі жиын-тойларда біз оны сүйіп тыңдайтынбыз. Кейін оның қызы – Зураш та өлең айтып, әншілігімен көзге түсті. Ақын, әрі жерлес жазушы Ғалым Малдыбаев та біздің ауылда тұрып, біраз жылдар мәдениет ошағына ұйтқы болды. Кейін ол Зураш апайымызға үйленді. Әлі есімде бірде мектебімізде Молдахмет Тырбиевпен (оны Тырбидың Молдахметі дейтін) кездесу кеші болды. Оқушылар залға лық толды. Кішірек балалар алда, сәкі үстіне отырдық, ал үлкендер артында тұрды. Алдағы жақта түс киіз төселіп, оның үстіне Молдахметті қолтықтап әкеліп отырғызды. Ол кісі аласа бойлы, толық денелі, пысықша адам екен. Есімі облысқа, республикаға таныла бастаған облыстың белгілі ақындарының бірі болатын. Ортаға шығысымен ол домбырасының құлағын бұрап, бабына келтірді де шертіп-шертіп жіберіп, домбыраға қосылып әнді әуелетіп әкетті. Әбден шабыттанған кезде ол ән әуенімен бірге қозғалақтап отырған күйі жылжы-жылжы біздің тіземізге келіп тірелді. Өнеріне тәнті болған халық қолпаштап, қолдарын аяусыз соғып жатыр. Бала болсам да ақынның халық алдындағы беделін, оның шеберлігіне деген шынайы ризашылықтарын анық сезіндім.

Міне, қазір алдымда сол Молдахмет Тырбиевтың Кенен Әзербайевпен түскен фотосуреті жатыр. Бұл оның облыстық, республикалық ақындар айтысына қатысып, талай өнер көрсеткендігінің айғағы. Осындай тума дарын иесінен “бір мұра қалмады-ау” деген ойда жүргенімде, Молдекең туралы бір шағын естелік кітап (Қ.Салықовтікі) көзіме жарқ ете түсті. Қатты қуандым!

Соғыс дүмпуі басылды. Жас жеткіншектердің оқуға, білімге деген құштарлығы, еңбекке деген талпынысы аса арта түскен шақ. Мүмкін бұл соғыстан қалжыраған халықтың рухани қажеттігі ме, білмеймін. Әйтеуір, жаңа бетбұрыс басталғандай болды. Ауылдағы өмір бізді еңбекке ерте баулыды. Беліміз қатаймай жатып, қандай-да болмасын жұмысты (үйдің, я қоғамның) тартынбай істейтін болдық.

Соғыстан кейінгі мұғалімдер Шияп Садықов, Жанғали Құсайынов, Есім Смағұлов, Қалау Тайжанов, Сәден Байбатыров, Шәкім Нұртазин, Жетпісов Хамит, Мұқанов Әбық, тағы сол сияқты аман сау, немесе жараланып қайтқан ардагер ұстаздар мектепке оралып, ортамызды толтырды. Олар мектебіміздің іргелі білім ошағына айналуына сүбелі үлес қосқан асыл ағаларымыз, ұлағатты ұстаздар.

Мектеп ашылғаннан бері осы оқу орынын басқарғандар (директорлар): Жандосов Садуақас (кейін “халық жауы” атанып айдалып кетеді), Сейтпеков Сейпи, Садықов Шияп, Сауытбеков Сейтен, Қоспанов Қайрош, Баязиев Құрмаш, Қасымов Шекен, Рақымбердина Базира, Баржақсин Есен. Осылардың соңғы бесеуі мектептің түлектері. Есен Баржақсин осы елдің тумасы, алдыңғы ағалардан оқыған, олардың іс-тәжірибесін тоқыған, тәрбие көрген үлгілі азамат. Бүгінгі мектепте істеп жүрген жас ұстаздарға,

жалпы ұжымға үлкен сәттілік тілейміз! Алғашқы ағалардың салып кеткен жолын, үлгі-дәстүрін жалғастыра береді деп сенеміз!

Ленин ауылының сән-салтанаты мен мәдениеті ежелден сол аймақтағы елдерден оқ бойы жоғары болатын. Оның себебі географиялық орналасуы немесе халықтың шоғырлануы ғана емес. Бастысы - өнерлі адамдары. Нақтылап айтсақ, сол кездегі ауыл мәдениетінің ұйтқысы-мұғалімдер. Ол кезде орта, арнаулы орта, жоғары білім тек мұғалімдерде ғана болатын. Есілдің қос қанатында қоныстанған біраз ауылдардың балалары осы Ленин орта мектебіне оқуға келетін. Облыс бойынша орта білім беретін қазақ мектептері соғыс жылдары, одан кейінгі жылдары санаулы-ақ еді. Ауылымызда бірлі-жарым басқа ұлт өкілдері де тұратын. Олар: орыс Журавлевтар, Шаловтар, Ильковичтер жанұялары және соғыс жылы көшіп келген неміс Бельгерлер жанұясы. Олардың балаларының бәрі де қазақша оқып, қазақша сөйлейтін. Яғни олар жергілікті ұлтпен етене жақындасып, біте қайнап, сіңісіп кеткен. Кейінгі жылдары басқа ұлттардың саны арта түсіп (тың көтеру кезінде), ауыл халқының ұлттық құрамы күрт өзгерді.)

(Бұл мектепті бітірген түлектерді сонау қырқыншы жылдардан бастап есептесек ондап емес, жүздеп емес, мыңдап санауға болады. Солардың ішінен ерекше елеулі азаматтарды атай кетейік. Олар: Сәлім Құрманғожин, Анатолий Шалов, Уәп Латанов, Мәркен Ахметбеков, Герольд Бельгер, Хамит Біржанов, Ермек Қонарбаев, Жараспай Нұрқанов т.б. бұлардың кімдер екенін айтпай-ақ та жұртшылық біледі. Ауылшаруашылығының мамандары: Қаби Оразалин, Бекет Жүсіпов, Қалиолла Ережепов, Игібай Шалов, Нәби Нұртазин; Инженерлер: Еслям Ақбасов, Қаратай Зейнолов, Бірлік Ақанов, Төлеген Шаяхметов,

Бейсен Алжығанов, Қыдыр Ескендіров, Есен Садыков, Думан Нұрғалиев, Базарбай Махметов, Дұлат пен Қанат Әбіловтер, Халықтық банкінің бастығы Жомарт Қажырахымов, Салық полициясының бастығы Марат Ескендіров, Ұстаздар: Раш Ғайсина, Қағида Базарбаева, Мариям Мусина, Мұрат Нұрғалиев, Бағылан Құсаинова, Қайрош Қоспанов, Ғазез Жахин, Әлия Молдыбаева, Ма-кеш Садықова, Зәуреш Қайырбекова, Жұмаш Сейітпеков, Қабиболла Рахымжанов, Данагүл Таласпава, Ғылыми адамдар: Болат және Жеңіс Құсайыновтар, Зайкен Оразтаева, Г.Абілқарімова, Ержан Ақбасов, Әскерилер: Генерал- Әлімжан Ахмадин, полковник - Қобылан Хамзин т.с.с. тізім тоқтамайды, жалғаса береді.)

Әрине, әркімнің оқыған мектебі өзіне ыстық. Мен бұл мектепте қызмет істемесем де, әрқашан тілектес болып жатамын. Мектептің тарихын толық қамту мүмкін емес. Есту, сұрастыру, мұрағат деректеріне сүйеніп, өз оқыған кездерімнің өлестерін айта отырып жаздым. Бұдан әрі "Ұстаздар, шәкірттер сөйлейді" деген бөлімде мектеп тарихы толығымен түсері сөзсіз.

Енді өзім жөнінде бірер сөз айтайын. Ертеде ақсақалға сәлем берсең, "молла бол" дейтін. Біз оны мұғалім бол дегендей түсінетінбіз.

"Ұстаздық қылған жалықпас... Баламды медресеге біл деп бердім..." деп Абай айтқандай әрбір ата-ана баласын жақсы мектепке беріп, тәжірибелі ұстазда оқытқысы келеді. Мысалы кезінде мұғалімдік қол жетпейтін мамандық болып саналатын. Олардың жүрісі де, сөзі де, ақылы да, киген киімі де бізге үлкен үлгі, өнеге болатын. Сондықтан да болар 40-50 жылдардағы мектеп түлектерінің дені мұғалім мамандығын таңдапты.

Шынын айтсам ұстаз боламын деп ойлаған жоқпын. Әке-шешем де кім болғың келеді деп сұраған емес. Он жыл оқығанда баламның жайы

қалай деп мектепке де келген жоқ. Соған қарағанда оқуым да, тәртібім де нашар болмаған ғой деп ойлаймын. Кейбір ата-аналар баласының қабілетін, табиғи сапасын анық байқамай жатып менің балам ғалым, ақын, суретші т.б. болады деп күні бұрын айдар тағып қояды. Бұл әрине, үлкен қателік деп есептеймін. Балаға мамандықты өмірдің өзі таңдайды.

Елу төрттің жайдарлы жазында мектепті бітірдік, 44 оқушы едік. Өгіз сойып, қаладан екі бөшке сыра алдырып, бие байлап, қымыз ашытып, дүрілдетіп той өткіздік.

Атестатты алғаннан кейін бәріміз де тарам-тарам жолға шықтық. Он бір қыз және арасындағы жалғыз жігіт – мен шахтерлар қаласы-көмірлі Қарағандыға тарттық. Шешелері “алдымен аллаға, сосын саған тапсырдық қыздарымызды” деп жылап-сықтап шығарып салды. Қарағанды бай қала. Адамдары да ақжарқын, ниеті кең, көңілі ашық. Біздің елден шахтерлер де, студенттер де, қызметкерлер де аз болмай шықты. Бәрі де құшақ жая қарсы алды. Олар: Бірлік Ақанов, Еслям Ақбасов, Құймаш Мұқалиев, Бейсен Алжығанов, Қайрош Қоспанов, Қамзабай Бөкетов, Базарбай Махметов, Қайыржан Бегенов (менің ағам), Қамия апамыз бен Ықыжан жездеміз т.б. Құдай сәтін салып Педагогикалық институттың физика-математика факультетіне түсіп кеттім. Оқыдық. Бес жылымыз студенттік өмірге кетті. Қарағанды қаласының ауасы метан газымен (шахта астынан шығатын) араласып иіс-қоңыс болып тұрады. Оның үстіне жер астынан шыққан көмір қоқыстары күні-түні жанып жатады. Осының бәрі ескі Қарағандының берекесін кетіріп, адамның басын ауыртады. Бір сәт ауыл еске түседі. Ауылдың жасыл шөбін, ақ қайыңдарын, Есілдің мөлдір суын, жұпар иісті ауасын

сағынышпен аңсайды адам. Әсіресе алғашқы жылдары сағыныш сезімі жиі-жиі оянатын.

Оқу бітіріп Қарағанды қаласында мұғалім болдым. Қызыл-жарға келіп № 2 қазақ мектеп-интернатында 8 жыл мектеп директорының орынбасары, 10 жыл директоры болып, облыстық оқу бөлімінде 11 жыл қызмет атқардым. Абыройсыз болғаным жоқ. Құрметті демалысқа аман сау шықтым.

Бұл күндері сүйікті мектебіміз Мәркен Ахметбеков атында. Кеңес үкіметі құлағаннан кейін жер, су, ауыл, қала, оқу орындарының аттары өзгеріп жатыр. Мәркен жанымыздағы Қаратал ауылының тумасы, өткендегі атақты Шал ақынның ұрпағы. Ол аталып отырған мектептің түлегі, күміс медальмен бітірген. Одан кейін Алматы малдәрігерлік институтына түсіп, үлгілі аяқтайды. Туған жеріне оралып, зоотехник, кеңшар директоры, аудандық атқару комитетінің төрағасы, аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы қызметтерін атқарып, сатылай жоғарылай өскен адам. Мәскеудегі Орталық партия комитеті жанындағы қоғамдық Ғылымдар Академиясына түсіп, оны да үздік аяқтайды. Содан кейін облыстық партия комитетінің екінші хатшысы қызметін атқарады. Облыстық халық депутаттары кеңесінің және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланады. Екі рет “Еңбек Қызыл Ту” орденімен және “Құрмет” белгісі орденімен марапатталады.

Маркен Ахметбекұлы Ахметбеков Қоғам және Мемлекет Қайраткері. Оған ауыл мектебінің атын беру-есімін мәңгі есте сақтау деп білеміз.

М. Ахм. Әмір дерекі

МЕКТЕП ДИРЕКТОРЛАРЫ

Сейітбеков
Сейпи

Садықов
Шияп
Саддықұлы

Сауытбеков
Сейтен
Лиманұлы

Баязиев
Құрмаш
Баязиұлы

Қоспанов
Қайрөш
Қоспанұлы

Қасымов
Шекен
Қасымұлы

Баржақсин
Есен
Темірғалиұлы

→ Басқа рт

ҰСТАЗДАРДЫҢ ҰСТАЗЫ.

Мектебіміздің сол кездегі директоры Шияп Садықұлы орта бойлыдан сәл жоғары бойы бар, шашын артына қайырған ақ сары, арықша келген әдемі адам еді. Сырт бейнесіне қарасаң асқан сабырлылықты, үстіне шаң жұқпаған тазалықты көресің, ал ішкі дүниесіне үңілсең де байсалдылық пен ақылдылықты бай-қайсың. Бұның өзі мұғалімдер ұжымын, балаларды, мектепті тәртіптілікке, жинақылыққа, творчестволық жұмысқа жұмылдырып, үлкен іске бағыттайтындығы сөзсіз.

Мектеп ішін былай қойғанда, көшеде жүріп келе жатып түкіруге, шемішке шағуға, дөрекі сөйлеуге болмайды. Ондай ерсі қылықты Шияп ағай көрсе немесе естісе қатты ренжитін. Ұрыса ма? Жоқ! Ол ондай баланы кәбинетіне апарып, екі көзін қысыңқырап, жанына келіп, ақырын ғана "Осы ұят емес пе?"- деген сөзі етіңнен өтіп, сүйегіңе жететін. Балаларды былай қойғанда ауыл адамдары Шәкеңді көргенде тоқтап, иіліп сәлем беретін.

Ауылдың атқа мінер азаматтары, тіпті ауыл басшысы басқарма да мектеп директорымен ақылдасатын, санасып отыратын. Шіркін, Шияп ағайдың жұбайы Мисалым тәтемізді айтсаңшы! Аса мәдениетті адам еді-ау! Сабақта да, көшеде де өзінен үлкен-кішілермен, шәкірттерімен үнемі "Сіз" деп сөйлесіп өткен адам! Шияп Садықұлы математикадан сабақ берді. Ол жоғары білімді Омбы қаласында алған. Мен ол кісіден көп дәріс алғаным жоқ. Себебі көбіне басқа мұғалімдерден оқыдым. Кей кезде ғана бізге де сабақ беретін. Бір теореманы айтады да, оның берілуін, дәлелденуін тақтаға әдемілеп жазады, суретін салады. Өз жазғанын арт жаққа барып қарайды. Сосын барып оқушылармен жұмысқа кіріседі.

Сабақ берудегі дәлдігі (сөйлеу, жазу мәнері) математика пәнінің талабына тура сәйкес келуіне таңданасың.

Шияп Садықұлы жайында кеңірек айта кеткен жөн болар. Ол 1913 жылдың 16 маусымында Ақмола облысы Ақмола ауданындағы Қарашілік ауылында (бүгінгі Талапкерде) туған. 13 жасында әке-шешеден жетім қалады. Сондықтан “Қазкоммуна” деп аталатын балалар үйінде тәрбиеленіп, оқиды. 1930-1932 жылдары казпедтехникумда оқиды. Шымкент қаласында мұғалім болып істейді. Одан кейін Омбы қаласындағы Педагогикалық институттың физика-математика факультетіне түсіп, оны ойдағыдай аяқтайды. 1937-40 жылдары облысымыздың Майбалық орта мектебінде (бүгінгі Жамбыл ауданы) оқу ісінің меңгерушісі, одан кейін директоры қызметін атқарады. 1941 жылы міндетті әскеріне шақырылады, сол кезде соғыс басталып кеткен. Соғыста жараланды. Облыстық оқу бөлімінде, одан кейін Солтүстік Қазақстан облысы Октябрь ауданындағы Ленин орта мектебіне оралып, 1963 жылға дейін мектеп директоры болып қызмет атқарады 20 жылдан артық. Арасында партия қызметінде де болды. Соңғы жылдары осы мектепте математика пәнінің мұғалімі болады, яғни 1975 жылға дейін.

Шияп Садықұлы Садықов оқу ағарту ісінің үздігі, Қазақстан Республикасына еңбек сіңірген мұғалім атағына ие болады. Соғыс жылдарындағы ерлігі үшін Ұлы Отан соғысының I-II дәрежелі, “Қызыл Жұлдыз” ордендерімен марапатталады.

Шияп ағайдың оқу-тәрбие саласында атқарған ісі ұланғайыр. Оны шәкірттері, бірге болған әріптестері, жұртшылық айқын біледі.

Осы ауылда Шияп Садықұлының өзінен екі жас үлкен Шаймерден деген ағасы болды. Өте

сауатты, білімді, елге сыйлы адам еді. Көп жыл партия қызметінде болды.

Қорыта айтқанда Садықовтар жанұясының біздің елге оқу-ағарту саласында сіңірген еңбегі ерекше елеулі болды демекпіз.

МЕКТЕП МҰҒАЛІМНЕН БАСТАЛАДЫ

Мұғалім деген сөз көңілге жылы тиеді. Кезінде – біз мектепте оқып жүргенде ұстаз деген сөзді, аты мен әкесінің атын атауды білмеуші едік, “апа”, “аға” деген сөздерді де айтпайтынбыз. Мектепке қатысы бар үлкен адамдардың барлығын “Мұғалім” дейтінбіз. Сол мұғалімдердің көңілде ізетті із, жүректе жылы лебіз қалдырғандарын атап өтсек артық болмас. Ол кезде қазақ мұғалімдері көбіне ерлі-зайыбымен мектепте сабақ берді. Солардың көпшілігі ортамызда бүгінде жоқ.

Алдымен Жанғали Құсайынов пен оның жұбайы Нұрсұлу Құсайынова жөнінде сөз қозғайық. Жәкең де, Нұрсұлу апамыз да үлгі-өнеге тұтатын адамдар, атақтары елге жайылған азаматтар.

Айтулы тұлға, тарих пәнінің мұғалімі, директордың оқу және тәрбие ісі жөніндегі орынбасары – Жанғали Құсайынов, соғыс ардагері. Шияп ағамыз соғыста бір бармағынан айырылып келсе, Жәкең бір қолын майдан шебіне қалдырған солдат – мұғалім.

Жуас, қыз мінезді, аңқаулығы да бар, бірақ мейлінше адал адам болатын. Оның есесіне зайыбы Нұрсұлу жеңгеміз - өткір, ашық та, пысық кісі еді.

Кезінде Қазақстан Республикасының Жоғары Кеңесінің депутаты болғаны белгілі (1947). Ол

кезде мұғалімдерден депутат болып сайлану сирек құбылыстың, бұл ретте озат диқаншы, механизатор, сауыншыларға басымдылық беріліп, депутаттыққа солар жиі сайланатын.

Есімде қалғаны – Нұрсұлу апайымызды депутат болғанда маңайдағы ауылдарды пар ат жегіп көшәуа шанаға отырғызып аралатқаны, шаруашылық кеңсесіне кілеммен көтеріп әкелгені.

Жәкең де, Нұрсұлу да Алматының педагогикалық институтын бітіргеннен кейін сол жақта ұстаздық жұмысын бастайды. Одан кейін Қызыл-жар жеріне келіп, педагогикалық училищеде ұстаздық етеді. Жәкең соғысқа алынады, ауыр жараланып, елге оралады. Ленин орта мектебінде көп жыл ұстаздық етіп, зейнеткерлікке шыққанша (1968 ж.) адал еңбек етті. Ол оқу ағарту ісінің үздігі және Ұлы отан соғысындағы ерлігі үшін бірнеше орден және медальдармен марапатталған.

Ал, Нұрсұлу Назарқызы жеңгеміз көп бала өсірген даңқты-батыр ана еді. Жеңіс, Болат, Бағлан т.б. балалары білімді, белгілі ел азаматтары болды.

Соғыс алдында, соғыс жылдары, одан кейін де мектепте үзбей адал еңбек еткен ауылдас ағаларым, қажырлы, қайратты, сүйікті ұстаздар Ахметжан Қалиахметов пен Сәден Байбатыров болатын. Олар оқу ағарту ісінің озаты. Ахаң еңбек ардагері, Сөкең соғыс ардагері еді.

Оқыту ісінің майталмандары Шияп Садықов, Жанғали Құсайынов, Сәден Байбатыров, Ахметжан Қалиахметов, Қалау Садықов, Есім Смағұлов сияқты алғашқы толқын ағалар болмаса мектептің дәрежесі қандай боларын кім білсін. Сонау 30 жылдардан бастап 60 жылдарға дейінгі ұстаздарды бір-біріне үзбей жалғастырып, шыңдап, тәрбиеледі. Солардың тәрбиесінде болған, ағалар мен апайлар, білім дәрежесі

қандай болғанымен, оқу-тәрбие ісіне ат салысты, бәрі бір адамдай күресті, іске жұмылды.

Елуінші жылдары (жоғарғы сыныптарда оқимыз), біздің бағымызға қарай мектеп жаңа бір толқын жігерлі, жаңашыл, білімді мұғалімдермен толықты. Олар: Жылкелді Мұқанов оның жұбайы Зура Оразалина, Ермұқан Сейдахметов, Хамит Жетпісов, Шаймұрат Қарабеков, Қажен Базарбеков, Жасұлан Қадыров, Есмақан Қожақов, Ғазез Жахин, Құрмаш Баязиев, Шәкім Нұртазин, Сәбит Жумин, Кейқуат Асылтаев, Ғазез Әбілмәжінов, Қайрош Қоспанов, Жұмаш Сейітпеков, Дүйсе Әбілов сияқты ұстаздар еді. Алпысыншы жылдары Шекен Қасымов оның жұбайы Нағима Мусина, Шалбай Смағұлов, Әсима Сүлейменова Қағида Базарбаева, Ермек Қонарбаев, Жараспай Нұрқанов, Найман Тұралин, Қайрия Ахметбекова т.б. алғашқы ағалардың ісін жалғастырады. Осы аталғандардың көпшілігі осы мектептің түлектері. Егер жақсы ұстаз ұстаздыққа тәрбиелесе, оның жақсы ұстаз екеніне кімнің дауы бар. Алғашқы ұстаздар кейінгі мұғалімдерге тәлімгер болды.

Мен өз ауылымдағы осы Ленин орта мектебінде оқып тәрбиеленгенімді өзіме мәртебе санаймын. Менің де кейін ұстаздықты қалауыма, өзім тәлім алған сол абзал жандардың білім беру саласына жан тәнімен берілген мұғалімдерімнің өсер еткені сөзсіз. Яғни Ленин орта мектебінің мақтаулы педагогикалық ұжымының шапағаты. Қандай да болсын мектеп даңқын оның түлектері шығарады, ал түлектерінің есімін ұстаздар мақтан етеді. Бүкіл саналы өмірімді сол ұстаздарыммен өзімнің шәкірттерім-мен, еңбектес әріптестерім-мен қатар өткізгенімді бақыт деп санаймын. Көшеде кездескен бір шәкіртім шын көңілімен амандасып, жылы шырай берсе еңбегімнің қайтқаны деп есептеймін.

Қырқыншы жылдардың аяғы мен елуінші жылдардың басында мектебімізге Егорова Мария Петровна деген мұғалім орыс тілі мен әдебиетінен сабақ берді. Орта жасқа келген кезі болатын. Өте жабайы, жұпыны киінетін адам еді. Бұл кісі жөнінде Герольд Бельгер өз шығармаларында жақсы жазды. Мария Петровна сонау Ресейдің Ленинград (бүгінгі Санкт-Петербург) қаласынан келген. Ол бұл жерге тегіннен-тегін келген жоқ екен. Коммунистік партия серкелерінің бірі Сергей Миронович Кировтің қаза болуына осы Егоровтар жанұясының да қатысы бар деп жер аударған. Сол үшін Мария Петровна Қазақстанға, ал оның жұбайы (оқымысты) Сібірдің бір қаласына кеткен. Сол жақта қалған екі ұлы кейін (оқымысты болып шыққан) елге шешесін іздеп келіп кеткенін де көзім көрді. Бізге сол Мария Петровна сабақ берді. Ол орыс жазушылары Гогольдың, Островскийдің (драматург), Чеховтың т.б. еңбектерін миымызға тесіп құйғандай жеткізетін. Мария Петровна сабақ берген күннен бастап қалың дәптерлерге түсінгендерімді қалдырмай жазып отыратынмын. Сонан кейін ол жоғарғы оқу орынына түсуіме жап-жақсы септігін тигізді. Мария Петровна сабақ бергенде көзі жайнап, айтып тұрған шығарманың кейіпкерлерінің іс-әрекеттерін әртісше ойнап, олардың бейнелерін көз алдыңа елестете білетін.

Кей кездері сол кейіпкерлерінің бейнесіне беріле еніп, түсіндіру кезінде жүрегі қысып, тынысы тарылып, ауа жетпей орнына шаршап отыра кететін. Ондай сәтте біз дереу бетіне су бүркіп, бөлменің есік терезесін ашамыз, ауасын тазартамыз. Сонда ғана есі кіріп, бойын жинайды.

Ие, жазықсыз жазаланған жандардың жүрегі қыспағанда қайтсін! Нәзік жүрек қанша шыдасын. Оның үстіне Мария Петровнаның алғашында тұрмысы да мәз болмады. Ауыл балалары кейде

үйден жұмыртқа жинап апарып береміз. Біз ол кісіге сабақтан тыс уақытта шаруасына қолқабыс етеміз. Небары екі-үш жылдың ішінде сол мейірімді де, білімді ұстаз арқасында орыс әдебиетінен тәп-тәуір білім алдық, орысша сауатымызды көтердік. Келешек институтқа түсуге жол ашылды. Себебі ол кезде қай оқу орнына барсаң да, қай факультетке түссең де орыс тілінен емтихан тапсыру міндетті болатын.

Оқуға түскеннен кейін де кейбір пәндер (соның ішінде математика) орысша жүргізілетін. Сол Мария Петровнаның бізге сіңірген еңбегі арқасында біз орыс тілінен еш кемдік көрген жоқпыз. Аяулы осы ұстазыммен студенттік кездерден кейін де, қашан ол кісі еліне қайтқанша хат жазысып тұрдым.

Кезінде мектепте біліммен сусындатқан кәдірменді мұғалімдерімді еске алғанда Жылкелді Мұқановты атамай өте алмаймын. Өзі де осы мектептің түлегі. Ол Алматыдан мұғалімдік институттын бітіріп, мектебімізге 1951 жылы оралған еді. Сол жылы күзде біздің 8 сыныптың жетекшісі және қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі болды. Оның жұбайы – Зура апай химиядан сабақ берді.

Бірінші қыркүйек, бірінші сабақ. Ұзын бойлы, арықша келген, таптаза киінген, ақ көйлек, галстук, көк шалбарының қыры пышақтың жүзіндей. Журналды үстелдің үстіне тастай берді, балаларды көзімен түгендеп, бір шолып, сабақты бастап жіберді. Исатай-Махамбет көтерілісі жайындағы жырды тасытып, құлпыртып, түйдек-түйдегімен ойнақтатқанда бойымыздың ұйып қалғанын сезбей де қалыппыз. Бір ғажабы ертегіге тап болғандай сүйсініп тыңдадық. Қырық бес минут бір сәтте өте шықты. Тағы бір қызығы - ол кісі қоңырау соғылысымен журналды алып, шығып жүре берді. “Сабақта кім бар, кім жоқ” –

деп тексермеді. Тіпті сабақты түсіндің бе, түсінбедің бе, - деп те сұрамады сөйтіп бізді қатты таң қалдырды.

Япырай, бұл сабақ басқаларға мүлде ұқсамайды, дегенмен бізге ұнап қалды. Міне, алғашқы сабағынан алған әсеріміз осындай еді.

Ауылда шляпа киетін екі адам болды: Шияп Садықов қара шляпа кесе, Жылгельді боз шляпа киетін. Сол кезде, шіркін біз де осындай шляпа киер кез туар ма екен деп ойлаушы едік. Сол кісілердей білімдар мұғалім болуды армандайтынбыз.

Ауыл мәдениетіне Жылкелдінің қосқан үлесі аз емес. Бойындағы бар білімімен ол халқына (жастарға) өнерін үйретуден жалыққан жоқ. Бас режиссері бола жүріп, жастар театрын ұйымдастырды. Кейіннен осы ұжым халық театры атағын алды. Ол қол өнерінің де шебері еді. Өттең, денсаулығы төмен болып, ерте кетті.

Кезінде Абайдың ролін ойнап, бүкіл Алматы студенттерін аузына қаратқан адам. Өмірінің соңғы жылдары өлең, әңгіме де жазды. Жылкелді нағыз сегіз қырлы жігіт болатын. Әрине, ол ең алдымен тамаша ұстаз еді. Сондай ұлағатты ұстаздардан дәріс алғанымды мақтан етемін.

Осы мектепте жиырма жылдан артық директор болған Қасымов Шекен жөнінде айтатын сөз аз емес. Мектептің түлегі, ұстаз. Бастауыш кластарды соғыс жылдары Алқа-Ағаш ауылында бітіреді. Әкесі әскерде жаралы болып елге келіп кешікпей қайтыс болады. Жалғыз шешесі сауыншы болып, үш-төрт баланы асырайды. Бастауышты бітірген соң Ленин орта мектебіне 5-ші класқа оқуға түседі. Интернатқа алынады. Мектеп директоры Шияп ағай баланың тұрмыс жағдайын ескеріп, өз үйіне тұрғызып оқытады. Ауыр тұрмыстың тауқыметін тарта отырып, орта мектепті бітірген соң, бір жылдан кейін Алматы педагогикалық институтына түсіп, оны бітіргеннен

кейін химия мен биология пәнінің мұғалімі деген мамандық алып шығады. Орал облысында мұғалім болып істейді, сол жерде өзінің әріптесі Нағима Мусинамен қосылып жанұя құрады.

1962 жылдары елге оралып, Балуан мектебінде одан кейін Ленин орта мектебіне орналасады. 1965-1967 ж.ж. мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары, одан кейін 20 жыл осы мектептің директоры болып қызмет атқарды. Жұмысқа тиянақты, іске ұқыпты адам еді. Жаңа мектепке көшіп, ұжымды жұмысқа жұмылдыра білген шебер басшы болатын. Оқу ағарту ісінің үздігі атанды.

Шөкен менің жан аямас досым еді. Мен де ол сияқты мектеп-интернаттың директоры едім. Екеуміз пікірлес, сырлас болдық. Мектепті басқару, тәрбие жөнінде көп әңгімелесетінбіз. Шынын айтсам адал адам болатын, бала сияқты кісіге сенгіш, ақкөңіл еді. Бірақ өз ісіне тиянақты болды, мектептің ежелден келе жатқан дәстүрін сақтап, оны жалғастыра, байыта түсті. Бұның өзі мұғалімдер ұжымының сапалы жұмыс істеуіне, ал одан соң соңғы нәтиже-шәкірттердің терең білім, сапалы тәрбие алып шығуына үлкен жол ашары сөзсіз.

Үлкен ағалардың ішінде жас кезімде үлкен әсер қалдырған Шаймұрат Қарабеков. Мен одан сабақ оқығаным жоқ. Ол көбіне интернатта істеді. Бірақ өмірлік тәжірибесін үйрендім. Көрші тұрдық. Қыс болса түлкі, қоян ату сияқты аңшылықта жүреді. Қоянды тіпті мылтықсыз да ұстайтын. Ағаштың күртік қарын ойып, шұңқыр жасайды да оның ішіне сабан тастап жандырады. Содан кейін әлгі шұңқырдың іші көктайғақ мұз болады. Шұңқырдың бетін ағаш бұталармен жауып, үстін қар себелеп бүркемелейді. Секіріп жүрген қоян (ол кезде қояндар көп болатын) шұңқырға топ ете

түседі де, одан тайғанақтап жоғары шыға алмай қалатын.

Ал, жаз болса құс атады, балық аулайды. Әйтеуір қайда шықса да қанжығасы майланбай келмейтін. Мектепте де іскер, тамаша ұйымдастырушы, жақсы ақылшы болды.

Жоғарыда аталған ағаларымызды әрқашан еске алып жүреміз, жатқан жерлері жайлы болсын!

МЕКТЕПТІ “АЛТЫН” ЖӘНЕ “КҮМІС” МЕДАЛЬДАРҒА БІТІРГЕН ТҮЛЕКТЕР.

1. АҚАНОВ БІРЛІК – күміс, 1946 ж.
2. БІРЖАНОВ ХАМИТ – күміс, 1946 ж.
3. ЕДІРЕСОВ ТАҢАТ – күміс, 1951 ж.
4. АҚБАСОВ ЕСЛӘМ – алтын, 1952 ж.
5. БЕЛЬГЕР ГЕРОЛЬД – алтын, 1953 ж.
6. ҚАЙЫПОВ ҚАРИФОЛЛА – алтын, 1953 ж.
7. БАЙБАТЫРОВ ЕРМЕК – күміс, 1953 ж.
8. ҒАЙСИНА РӘШ – алтын, 1954 ж.
9. ШАЯХМЕТОВ ТӨЛЕГЕН – алтын, 1954 ж.
10. ЕСКЕНДІРОВ ҚЫДЫР – күміс, 1954 ж.
11. МУСИНА МАРИЯМ – күміс, 1954 ж.
12. ҚАЖЫТАЕВ ҚАЙРОЛЛА – күміс, 1954 ж.
13. ҚҰРМАНҒАЛИЕВА ҒАЗИЗА – күміс, 1954 ж.
14. ҚОНАРБАЕВ ЕРМЕК – алтын, 1955 ж.
15. НҰРҚАНОВ ЖАРАСБАЙ – алтын, 1955 ж.
16. НҰРМАНБЕТОВ БЕКЖАН – алтын, 1955 ж.
17. ШЕГІРОВ ӘЛІМ (ЖӘМСАП) – алтын, 1955 ж.
18. РАМАЗАНОВ ЗӘРУБЕК – күміс, 1955 ж.
19. ОРАЗАЛИН ҚАБИ – күміс, 1955 ж.
20. САДЫҚОВ ШАЯХМЕТ – алтын, 1957 ж.
21. АХМЕТБЕКОВ МӨРКЕН – күміс, 1957 ж.
22. САДЫКОВА МӘКЕШ – күміс, 1958 ж.
23. АҚБАСОВ ЕРЖАН – күміс, 1959 ж.
24. ЖАБАҒИНА ӘНУАР – күміс, 1965 ж.

25. ЛӘМӘЛИЕВА ӨЗКЕН – күміс, 1965 ж.
26. ОРАЗТАЕВА ЗӘЙКЕН – күміс, 1966 ж.
27. ЕГІЗБАЕВА ҮМІТЕТКЕН – күміс, 1968 ж.
28. АСЫЛБЕКОВА МАЙКЕШ – алтын, 1979 ж.
29. ӘБІЛКӘРІМОВА ЗӘМЗӘГҮЛ – алтын, 1983 ж.
30. ЕСМАҒҰЛОВА АНАР – алтын, 1983 ж.
31. ҒҰМАРОВА ЛӘЗЗАТ – алтын, 1985 ж.
32. ТҰРАЛИНОВА АЙГҮЛ – алтын, 1985 ж.
33. ХАМЗИНА ЖҰЛДЫЗ – алтын, 1985 ж.
34. ТҰРАЛИНА БИБІГҮЛ – күміс, 1987 ж.
35. ӘБІЛКӘРІМОВ МҰРАТ – алтын, 1989 ж.
36. ЕСЛЯМОВ ДАРХАН – алтын, 1990 ж.
37. МҰҚАНОВА КӨҒАРШЫН – күміс, 1990 ж.
38. РЫСПАЕВ МҰРАТ – күміс, 1990 ж.
39. БАЙЖАНОВ САНСЫЗБАЙ – алтын белгі, 2001 ж.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЕҢБЕК СІҢІРГЕН МҰҒАЛІМДЕРІ:**

1. САДЫҚОВ ШИЯП САДЫҚҰЛЫ.
2. БАЗАРБАЕВА ҚАҒИДА БАЗАРБАЙҚЫЗЫ.
3. САУЫТБЕКОВ СЕЙТЕН ЛИМАНҰЛЫ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСІНІҢ ДЕПУТАТЫ
(1947 ж.):**

1. ҚҰСАИНОВА НҰРСҰЛУ НАЗАРҚЫЗЫ.

ҰСТАЗДАР

Мұсабаев К.М.
Соғыста қаза болған

Малаев Е.М.
Алғашқы
ұстаздардың бірі.

Қалиахметов А.Қ.
Ардагер ұстаз

Ғаббасов М.Ғ.
Алғашқы
ұстаздардың бірі.

Байбатыров С.Б.
Ардагер ұстаз

Садықова М.М.
Садықов Ш.С.
Ардагер ұстаздар.

Құсайынов Ж.К.
Ардагер ұстаз

Құсайынова Н.Н.
Ардагер ұстаз

Смағұлов Е.С.
Ардагер ұстаз

Қасымова К.Қ.
Соғыс кезіндегі
ұстаз.

Ғаббасова Н.К.
Соғыс кезіндегі
ұстаз.

Шалова З.Ш.
Соғыс кезіндегі ұстаз.

Тайжанов К.Т. шәкірті Рахымжановпен
бірге отыр.

Божатов К.Б.
Еңбек ардагері.

Нұртаева Б.Н.
Бектұров Т.К.
Ардагер ұстаз.

Мұканов Ж.М.
Ардагер ұстаз.

Қарабеков Ш.Қ.
Ардагер ұстаз.

Жахин Ф.Ж.
Ардагер ұстаз.

Мажитов А.М.
Ардагер ұстаз.

Мұканов Қ.М.
Ардагер ұстаз.

Базарбаева Қ.Б. Қожақов Е.Қ.
Ардагер ұстаздар.

Қадыров Ж.Қ.
Ардагер ұстаздар.

Жумин С.Ж.
Ардагер ұстаз.

Сейітпеков Ж.С.
Ардагер ұстаз.

ЕЛДЕН ШЫҚҚАН ЕЛШІ

Шал ақын ауданының тумасы Сәлім Әлмағанбетұлы Құрманғожиннің республикамызға танымал елші екенін біреу білсе, біреу білмеуі мүмкін.

Осы сирек мамандық иесімен өткен жазда Алматыда кездестім. Кездескім келетінін айтып телефон шалып едім: – “Қазір кездесетін жеріңе келемін”, – деді.

“Ұлық болсаң, кішік бол” деген, ол тез арада жетіп келді. Ұзын бойлы, ат жақты, кең маңдай, ақ сары, жарқын жүзді адам менімен құшақтасып амандасты. Алғашында кібіртктеп, аз тежеліп барып таныды. Көрмегелі көп жыл өтті ғой. Бұл кәдімгі Сәлім Әлмағанбетұлы Құрманғожин еді. Анықтаңқырап қарасаң, Сәлім әкесінен гөрі шешесі Жанкүміске көбірек ұқсайтын сияқты. Екеуіміз ерсілі-қарсылы сұрақтармен ел, жер амандығын сұрастырып жатырмыз. Еліне деген сағынышын, сүйінішін бірден сездім. Бұл жерде оның ой-өрісінің кеңдігі, білім дәрежесінің жоғарылығы көрініп-ақ тұрды. Сөзге сараңдығы, әр сауалға нақтылы жауабы атқарған қызметінің ықпалы шығар деп ойлады. Енді әңгімені әріден бастайын.

Біздің бал дәурен балалық шағымыз, жастық кезіміз, мектеп өмірі бәрі де Ленин ауылында өтті. Ол қазіргі Шал ақын ауданындағы Ысқақ Ыбыраев атындағы ауыл. Адамның өнері, қасиеті, қабілеті жас кезде кең ашылып, көп көріне қоймайды. Халық аузына ілігіп, алатын бағасы кейін байқалады. Сәлім бізден екі сынып жоғары оқыды. Бұл үйге мен басқаларға қарағанда жақынырақ едім.

Сәлімнің Болат деген інісімен қатарлас оқып, етене жақын өстік. Тай-құлындай тебісіп, балалықтың балдай тәтті шақтарын бірге өткіздік.

Құрбыларың есіңе түскенде сағыныш пен сүйіспеншіліктің арта түсері сөзсіз. Сол өмірге қайта оралғың келеді. Біз қара сирақ балалар тал-ағаш атқа мініп жүргенде Болат велосипед мініп жүретін. Болаттың қалтқысы жоқ, ақкөңіл мінезін пайдаланып біз де кезек-кезек велосипедке отырып, мауқымызды басушы едік. Сәлімде кейін “Урал” үш аяқты мотоциклі де болды. Бұл үйдің тамағы да тоқ, көйлегі де көк, бәрі де баршылық болды. Оның себебі Әлмағанбет (осы жанұяның әкесі) сол кезде колхоз басқармасы еді.

Әрине, Сәлімнің де, Болаттың да мінездері жұмсақ, қолындағысын аямайтын ақкөңіл, жомарт болатын. Олардың техниканы меңгергендігіне қызыға да, қызғана да қарайтынбыз.

Сәлім оқушы кезінде спортқа жақын болды, оны біз түрлі жарыстарда талай көргенбіз. Тіл сабақтарын, әсіресе, орыс, ағылшын тілдерін жақсы меңгерді. Біз үшін, қазақ ауылының балалары үшін ол кезде бұл пәндер өте қиын сияқты көрінетін.

Сәлім шешесіне тартып таза, келбетті, денелі болып өсті. Мінезіне көркі сай жігіттің келешегі де кем болған жоқ. Елуінші жылдардың басында осы ауылдағы Ленин орта мектебін бітіріп, Алматы шет тілдер педагогикалық институтына түсіп, оны ойдағыдай тәмамдап шығады. Ұстаздық жолмен басталған қызметі Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінде жалғасты. Сәлім Құрманғожин осы қызметте жүріп елшілік шеберлігін шыңдау бағытында білімін жетілдіре түсті.

1963 жылдан бастап Кеңес Одағының Сыртқы істер министрлігінде жауапты қызметтерді атқарды. Соңғы кезде сол министрлікте сарапшы-кеңесші, одан соң Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрінің бірінші орынбасары қызметтерін атқарды. Сәлім

Әлмағанбетұлы басқа шет елдерде де лауазымды қызметтерде болды.

Мәселен, 1963-67 жылдары Кеңес Одағының Біріккен Араб республикасындағы елшілігінің үшінші хатшысы болып тағайындалады. Жетпісінші жылдары Кеңес Одағының Стамбулдағы консулы қызметін атқарады. Сексенінші жылдары Эфиопия Халық Демократиялық Республикасы елшілігінде, ал тоқсаныншы жылдардың басында Қазақстан Республикасының Венгер Республикасындағы төтенше және өкілетті елшісі қызметін атқарады.

Еліміз егемендік алғаннан бергі уақыттарда аталған министрлікте бас хатшының кеңесшісі, кеңесшілер тобының жетекшісі, тексеру басқармасының төрағасы, төтенше және өкілетті елшіліктің білімін жетілдіру бөлімінің басшысы, дипломатиялық академиядағы білім жетілдіру курсының жетекшісі болып қызмет атқарып келді.

Иә, Сәлім Әлмағанбетұлының өмір жолын саралап өтсек өнегелі өмір, елшілік саласының тарихы жатыр десек артық болмас еді. Өйткені ол өзінің ұзақ жылғы тәжірибесі мен алған білімін Отанымыздың сыртқы саясатын жетілдіруге, дамытуға, қалыптастыруға бағыштаған адам. Соңғы жылдары ол шығармашылық қызметпен айналыса отырып, жастарды тәрбиелеу үстінде. Әсіресе, Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін елімізде жаңадан сыртқы саясатты қайта құру қажеттігі туды. Бұл жауапты істен тәжірибелі елші Сәлім Құрманғожин да сырт қалмады. Оған “Қазақстан Республикасының сыртқы саясат қызметінің қалыптасуы мен дамуы” деген тақырыпта жазылған диссертациялық жұмысы дәлел бола алады. Бұл еңбегінде Қазақстанның сыртқы саясаты, оның дамуы, халықаралық қатынас, екі жақты және жан-жақты қарым-қатынас, шет ел өкілдіктерін ашу, еліміздегі нарықтық іске бағытталған экономикалық-

дипломатия т.б. мәселелер қамтылған. Әсіресе, Қазақстанның әлемдік қауымдастықтағы орыны мен рөлі ерекше көрсетілген.

Табан аудармай бір бағытта ғана қызмет атқару әркімнің қолынан келе бермейді. Сәлім Әлмағанбетұлы саяси ғылымдардың кандидаты. Қазақ, орыс тілдерімен қатар ағылшын және түрік тілдерін жетік меңгерген, білімдар азамат.

Венгер Республикасының Орта Крест орденімен марапатталған. Мұндай орденді тек Александр II – Ресей патшасы, Франция мен Жапония елшілері ғана алған екен. Жұбайы Ләйлә Қадырқызы да ғылым кандидаты, екі ұлдары бар, ер жетіп, жоғары білім алған, олар да өмірден өз орындарын тапқан. Өңгіме етіп отырған жерлес елшіміз жөнінде әлі де көп айтуға болар еді. Бұл жерде оның туыстарын, әсіресе әкесі Әлмағанбетті еске алмай кетуге болмас.

Әлмағанбетті бүкіл ел үлкені де, кішісі де “Әлеке” дейтін. 1898 жылы туған, Ұлы Отан соғысына дейін біздің Төңкеріс (бүгінгі Шал ақын) ауданының Тораңғұл, Кеңес, Мектеп ауылдық кеңестерінің төрағасы болған. Елге елеулі, қызмет атқарған жерлерінде беделді адам еді. Соғыс жылдары, одан кейін де біздің Бостау ауылында Ленин атындағы ұжымшардың басқармасы қызметін атқарды. Сол қызметтен жоғарылаған да жоқ, төмендеген де жоқ, зейнеткерлікке шыққанға дейін солай болды. Әлекеңнің сырт бейнесі ерекше: алып денелі, ақсары жүзді, мейлінше толық адам еді. Шанада, не арбада отырса қасында басқа кісі отыратын орын болмайтын. Ал салт жүрсе тек өзі таңдап алған Қарагер айғырға ғана отыратын. Басқа жануарлардың белі қайысып, көтере алмауы да мүмкін еді.

Бұл Әлекеңнің сырт бейнесі, ал қызметі жайына келетін болсақ қысқаша төмендегідей сыйпаттар едім. Соғыс кезіндегі жағдай ерекше.

Басқарманың сырт қараған адамға айдарынан жел есіп, айтқаны өтіп, атқаны жетіп, ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс болып көрінетін сияқты еді ғой. Әрине, шындығында олай емес. Қатын-қалаш, бала-шаға, ақсақ-тоқсақ адамдармен егін егу, мал өнімдерін өндіру, елдің еңсесін түсірмей, шаруашылықты мықтап ұстап тұру айтулы ердің қолынан ғана келмек. Әлекең өзінің іскерлігімен, ақылдылығымен, айбаттылығымен көзге түскен адам. Содан да шығар ұжымшар аудан бойынша алдыңғы қатардан көрініп отырған.

Облыс басшылары да Әлекеңді жақын құрметтесе керек. Әсіресе, облыстық атқару комитетінің сол кездегі төрағасы Жұмабек Ташенов пен Әлмағанбет Құрманғожиннің арасында болған шынайы достық қарым-қатынасты бұл жерде атап өткен жөн. Мұны Әлекеңнің қалған ұрпағынан, Алматыдағы Жұмабектің қызынан естіген едім, жалпы біз бұл қатынасты бұрыннан да білуші едік.

Жұмабек Ахметұлы Ташенов жас кезінен партия және кеңес қызметтерінде істеп, 38 жасында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің төрағасы дәрежесіне дейін көтеріледі. Ол Одақтың “Екі алыбымен” алыса айқасып, жеңіске жеткен адам. Бірақ кейін сол жеңістің құрбаны да болады. Ол айдаһарға тап берген ержүрек, ақ сөйлеп елін-жерін қорғай білген жан. Ол Абылай сияқты қолына найза алып жауға шаппаса да, шындықтың бетіне тура қараған алаштың азаматы.

Шын мәнінде Ресейдің қазақ жерін өзінің уысынан шығармау, көз алартып қорқыту сонау бірінші Петр патшалығынан басталғаны белгілі. Л.Брежневтің ұлт саясатын бұрмалағанын бетіне басқан да Жұмабек Ташенов. Яғни жергілікті ұлт азаматтарын “Біріншілікке көтермеу” саясаты жөніндегі наразылығы осыған айқын дәлел. Оның

алдында Н.Хрущевтің Қазақстанның Солтүстік облыстарын Ресейге қосу жөніндегі пікіріне тікелей ашықтан-ашық қарсы шыққан да Жұмабек Ташенов болатын. Сөйтіп ол ұлттық намысымызды, жерімізді жүрек жұтты қайсарлығымен қорғап қалады. Дегенмен, “Аңдыған жау алмай қоймас” дегендей бұл әрекеттері Ташеновтың қарабасына қауіп те төндіреді, жоғары жақ оны ақыры қызметінен шегеріп тынады. Міне, Әлекең осындай адаммен жолдас болған!

Әлекеңнің асығы алшысынан түсіп, қызмет, жанұя, балалар бәрі де көңілдегідей болды. Ол кісі екі әйел алған адам. Олардан ұлы бар, қызы бар 7-8 ұрпақ қалды. “Балапан басына, тұрымтай тұсына” дейтін кез келіп, олардың әр қайсысы өмірден өз орындарын тапты.

Әлекең болса Қаратал ауылында басқарма болып зейнеткерлікке шыққаннан кейін, алпысыншы жылдары Тораңғұлға қоныс аударады. Бұл көлдің жағасы, түп қазығы – туған жері Еңбек ауылынан 10 шақырым жер болатын.

“Әлекең Тораңғұлда тұрады” деп естіген соң сәлем берейінші деп соға кетуді жөн көрдім. Төрт бөлмелі бөренеден қиып салған үлкен үй екен. Сәлем беріп, ішке кіріп келдім. Әлекең сәлемімді қабыл алды. Үстінде ақ көйлек, ақ дамбал, алып денесін ширақ көтеріп, бетіме тура қарады.

– Сен тұра тұр, кім екеніңді өзім айтам. Кәдекеңнің баласысың. Бірақ атың есіме түспей отыр, – деді.

Мен өз атымды айттым.

– Иә, мен сіздің елде басқарма болып жүргенде, – деп ол сөзін жалғастырды, – сенің әкең Қадірәлі бригадир, басқарманның орынбасары болып қызмет істеді. Адал адам еді. Жатқан жері торқа болсын. Өзің қайдасың, не істейсің, қандай оқу орынын бітірдің? – деген сұрақтарды жаудырып жатыр ақсақал.

Әлекеңнің алпыстан асып, шау тартқан шағы еді. Дегенмен тұғырдан түспеген, шиі шыға қоймаған екен. Бұл төрт құбыласы түгел, барға мәзір, жоққа әзір болып, шүкіршілік қылып отырған Әлекеңді соңғы көруім.

Қорыта айтқанда алтын ұя мектебіміздің 70 жылдық мерейтойына орай Сәлім Құрманғожин сияқты республикамызға танымал тұлғалар жөнінде сөз қозғауды жөн көріп, жазып едім.

ГЕРОЛЬД (ГЕРА) ДОСЫМ ХАҚЫНДА

Сонау Еділ бойындағы Саратов облысынан қырқыншы жылдың басында немістердің бізге келуі дәм-тұздың тартуы ғана емес, тағдырдың сол кездегі тәлкегі десек дұрысырақ болар. Бұл жерде әділетсіздіктің тарихын қопарып жатуды мақсат етіп отырған жоқпыз.

Бельгерлер жанұясының біздің ауылға келуі біз үшін үлкен қуаныш дер едім, ал олардың қаншалықты із қалдырғаны елге аян. Бұл жанұяның көшіп келгенін еміс-еміс білсем де, ұлты неміс екенін кейін аңғардық, әлі мектепке бармаған кезіміз еді.

Неміс деген халқың өнерлі, еңбекқор деп әркім айтушы еді, сол рас екен. Карл Федорович Бельгер (Гераның әкесі) әскери фельдшер, арнаулы орта білімді маман болғандықтан ауылдағы дәрігерлік бөлімінің меңгерушісі болды. Бұған дейін мұндай емделу орнын, тіпті дәрігер болып істеген маманды көрген жоқ едік. Ауыл ішінде бақсы – балгерлер ғана ауруларды емдейтін. Қазақтың қара емін қолданып Жайлаубай атамыз талай адамды ажал аузынан арашалап қалғанының куәсі болғанбыз. Ал есімізді біліп, оң-солымызды танығаннан бері көрген жан арашасы – докторымыз Карл Федорович болатын.

Оның ел ішіндегі еңбегі ұланғайыр десек артық кетпейміз. Халық Бельгер деген фамилияны “балгер”, “білгір”, “дөктір” деп түрлендіріп айтатын. Оның тіпті Карл Федорович деген шын аты-жөнін ешкім мүлде ауызына, алмайтын. Мектеп оқушыларын жинап, шекті аспаптар ансамблін ұйымдастырды. Оны біз қызыға тыңдаушы едік.

Біздің төңіректегі еңкейген көрінен еңбектеген балаға дейін Карл Федоровичтің шипалы қолы тимеген адам кемде-кем-ақ шығар. Ол бір үйдің ішінде тұрып, сол үйдің ішіндегі дәрігерлік бөлмесінде ауруларды емдейтін. Отбасында олар өзара ана тілінде – немісше сөйлесетін. Бізбен орысша тілдесе, ал көрі-құртаңдармен шама-шарқынша қазақша ұғынысуға тырысатын.

Оның зайыбы – Анна Давыдовна жұбайының қасында медбибі болып қызмет істеді, рас ол қазақша сөйлей алмайтын. Екеуі де ел алғысына бөленген абзал жандартын. Кезінде осы асыл адамдардың құрметті демалысқа шығу рәсіміне де қатыстым. Табақ-табақ ет асылып, қазан-қазан сары бауырсақ пісірілді. Елдің адамдары жүйе-жүйесімен тойға шақырылды. Кәдімгі қазақи дәстүрмен думан-той өткізілді. Сөйтіп, қарапайым неміс отбасының ел арасында биік құрметке бөленгендігінің куәсі болдық. Әрине, бұл да жақсылықты жақсылығынан тапқандығы. Бельгердің жанұясында бір ұл – Герольд, үш қыз – Эльма, Роза, Алма болды. Олардың бәрі де қазақша білім алды, жанұялары, ұрпақтары баршылық.

Герольд мектепке 1943 жылы барды. Мен де сол жылы оқуға бардым. Жас шамамызда айырмашылық шамалы еді. Сондықтан бірге ойнап, бірге өстік. Соғыс жылдары соғыс ойынын ойнадық. Біз оны Гера дейтінбіз, көшіп келгеннен кейін ол ауыл балаларымен қоян-қолтық араласып

кетті. Қазақ тілін тез үйренді. Гера сабақ айтқанда жолдастарын да, мұғалімдерді де аузына қарататын, әңгіме айтқанда айызын қандыратын. Одан қай пәннен қай уақытта болмасын сұраса, үнемі жауабы дайын тұратын.

Мектепте оқып жүргенде табандарына шаң жұқпайтын жүйрік, қыс болса шаңғыдан түспейтін желаяқ болды. Шаңғы демекші, ақ түтін боранда бір күні шаңғы жарысына қатысамын деп зиян да шеккен, аяғын суыққа шалдырып, ауыр науқастанып та қалды. Әйтеуір, сәтін салып, дәрігер әкесінің көмегімен жазылып кетті. Шахмат ойынымен де әуестенді.

Карл Федорович сол кездегі аудан орталығы Марьевкеден әдеби кітаптарды жиі әкеліп тұрды. Ол кезде кітапхана деген болмайтын. Тек мектептегі шамалы кітаптарды пайдаланатынбыз. Бұндағы кітап қоры Гера сияқты кітапқұмар оқымпаздарға жеткіліксіз болды. Сондықтан бірқатар кітаптарды аудан орталығындағы кітапханадан жаздырып алуға тура келетін.

Сол кездің өзінде Гера тек қазақ, орыс классиктерінің еңбектерін оқып қана қоймай, шет елдердің (батыс, шығыс) әдебиеттерін оқып пайдаланды.

Герольд Бельгердің алғыр болып жетілуіне тағы бір себеп –тамаша ұстаздардың әсері еді. Жылкелді Мұқанов, Мария Петровна Егорова сияқты әдебиет пәндерінің білгір мамандарының мол шарапаты тигені сөзсіз. Бұны Гера өз еңбектерінде бірнеше рет жазды да. Ол мектепте өте үздік оқыды, үнемі оқу озаты болды. Герольд Бельгердің осы күнге дейінгі барша өмірі саяси оқиғалармен бірге біте қайнап келеді. Өкініштісі – Гера сол кезде қазақ орта мектебін үздік бітірсе де, ерекше аттестат пен медаль берілмеді. Кінәсі – ол жер аударылған неміс жанұясының баласы

болғандығы. Сол себепті алғашқы жылы ол жоғарғы оқу орынына да түсе алмады.

Гераның айтуынша оның сәті келесі жылы ғана түсіп, ол Кеңес Одағының батыры Мәлік Ғабдуллиннің қолдауы арқасында ғана Алматының педагогикалық институтына қабылданады. Араға төрт жыл салып Гера сол институттың тіл және әдебиет бөлімін бітіріп шығып, еңбек жолын орта мектепте мұғалімдіктен бастайды. Кейін іздене, оқи жүріп аспирантураны тәмамдайды. Сәті түсіп мектептегі медалін де омырауына тақты, көп жыл өткен соң.

Гераны ауыл адамдары “мың болғыр бала, үлгілі бала” деп жас көзінде-ақ мақтаушы еді. Бұл күндері жұлдызы оңынан туып, еңбегі жанған, көпке танымал, белгілі азамат болды.

-Иә, Гера менің аталарым-Сералы, Әбілмәжін, Ерғали сияқты қарапайым адамдарды қас-терлеп, олардың бейнелерін асқан шеберлікпен оқырман қауымға жеткізді. Мен сол кітаптарды, орталық газет-журналдарға шыққан тамаша әдеби, ғылыми еңбектерді үзбей оқып тұрамын. Соларда терең мағына, философиялық ойлар, асқан біліктілік пен әдеби шеберлік бар екендігі байқалады. Гераны бүгін бүкіл орыс, қазақ, неміс халқы танып отыр.

-Ие, ол жасынан әдеби шығармаларды, соның ішінде классик ақын-жазушылардың еңбектерін өте көп оқыды дедік. Әрине, ол машина емес, құпиясы сол - әр автордың негізгі, түйінді жерін дөп басып тиянақты оқитын да, ал аса маңызды емес тұстарын тастап кетіп отыратын. Ол кезде бір түнде немесе бір күнде анау-мынау кітаптарды оқып тәмамдап тастайтын.

“Мен аудармашы ретінде қазақ жазушыларын орысшаға аударумен шұғылдандым. Сын, әдеби мақалаларды немісше де жаздым. Қазақ жазушыларын орысшаға аудару кімге де болсын

пайдалырақ. Өйткені оларды Қазақстан ғана емес, басқа республикалар да танитын болады. Ал орысшадан қазақшаға аударатындар бізде аз емес, ондайлар баршылық, ал керісінше аударатындар – тапшылық. Мәселен, қазақ халқын Украина немесе Германия оқырмандары жақсы білсе, оның несі айып?...” деген еді Гера бір сауал қойғанымызда.

Бельгердің Алматы қаласында “Ұлтаралық қатынастар мәдениеті” т.б. тақырыптардағы республикалық әдеби, ғылыми баспалардағы, жиындардағы ойлары кімге де болсын үлкен әсер қалдырары сөзсіз. Өз өмірін баяндай келіп, ол: “Ұлттық ерекшеліктің басты мәнісі – оның тілінде... қазақ мектебін бітіргеніме мен ешқашан өкінген емеспін және өкінбеймін де” –дейді Гера.

Одан соң Герольд Карлович тіл мәселесіндегі сүреңсіз жағдайларды да сынайды. Олар: қазақша-орысша сөздіктердегі кемшіліктер, ондағы сөздердің дәл аударылмауы немесе орыс сөзін сол қалпында аударусыз жаза салу, орыс мектептерінде қазақ тілін оқытудың ауыр жайы, қазақ мектептерінде орыс тілін оқыту барысы т.б. проблемалар. Тілді үйрену, оның әдістемесін қалыптастыру үшін Ы.Алтынсаринге, М.Әуезовке жүгінуге тура келеді дейді.

Ол өзінің еңбек жолын мұғалімдіктен бастаса, бұл күндері неміс, қазақ, орыс жазушысы атанды. Герольд Бельгер қазақтың көрнекті жазушыларының еңбектерін түп нұсқадан ала отырып, орысшаға аударуда. Ол неміс жазушыларын да аударды. Белгілі әдебиет сыншысы, зерттеуші.

Герольд Бельгер 15-тен аса кітаптың авторы. Сондай-ақ неміс жазушыларының еңбектері бойынша 12 кітап құрастырған, 200-ден аса қазақ, неміс жазушыларының еңбектерін орысшаға аударды, 500-ден аса әдеби, саяси сын мақалалары газет пен журнал беттерінде

жарияланған. Оның “Тас өткел” кітабы, алғашқы повестері, әңгімелері біздің ауыл туралы болғандықтан олар маған ыстық көрінеді.

“Гете мен Абай” деген кітабы қызғылықты да, тартымды шыққан. Онда терең ой, үлкен философиялық мағына жатыр. Батыс пен Шығыстың екі ұлы ойшыл ақындарын зерттей келе, оларда үндестік бар екенін ғылыми негізде дәлелдейді. Герольд Бельгердің парламентіміздің депутаты болып сайлануы да тегіннен-тегін емес. “Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар” дегендей кешегі арамыздағы Гера бүгін саяси қайраткер дәрежесіне дейін жетті. Өзінің ақ ниетін, асыл сөзін баспа бетінде, радио мен теледидарда, әдеби шығармалары арқылы халқымызға анық та, ашық жеткізіп келеді. Жақсы істер мен жаңалыққа жаны құмар талантты азамат қазір де тамаша іскерлігімен танылып отыр.

Герольд Бельгердің қоғамдық қызметі бастан асып жатыр. Ол халықаралық жазушылар Одағының Қазақстандағы орталық клубының (атқару комитетінің) мүшесі. Ол Президент жанындағы Мемлекеттік саясат жөніндегі ұлттық кеңестің мүшесі. Герольд - неміс халқының төл баласы. Ендеше оның өз халқына да қызметін аямауы заңды. Астанадағы неміс орталығын ұйымдастыруға да көп күшін жұмсады. Неміс театры, неміс баспаханасы, неміс басылымдары, неміс телерадиохабары т.с.с. ұлт мәдениетін көтеретін түрлі ұйымдарды, ұжымдарды өзі басқара отырып, белсене араласты. Бұның өзі неміс халқы мен қазақ халқын жақындастыра түсуге көмегін тигізері сөзсіз.

-Ие, уақыт зымырап барады. Герольд Бельгер асқаралы жас – алпыстан асып, үлкен асудан өтті. Соңында үлкен із қалдырып, қарапайым мұғалімнен ірі аудармашы, көрнекті жазушыға дейін өсті. Ол бүгіндері “Парасат”

орденінің иегері, Республикаға еңбегі сіңген мәдениет қызметкері, Республика жазушылар Одағының Б.Майлин атындағы сыйлығының, Президенттің “Бейбітшілік және рухани татулық сыйлығының” лауреаты.

Міне, орта бойлы, ақ сары, иі жұмсақ, иман жүзді, ақ жарқын мінезді адам Герольд Карлович Бельгер осындай. Сондағы Герольд Бельгер мен үшін асқар тау, ақыл-дария ғұлама жан. Сөз соңында Гера дос, саған құдайдың нұры жаусын, еңбегің жемісті бола берсін деймін!

ТҮСІ ОРЫС, ТІЛІ ҚАЗАҚ

Шалов Анатолий Фелоровичты сырттай еміс-еміс естіп білсем де, жүзбе-жүз кездескен адамым емес еді. Соның сәті осы жолы түсті.

“Асыл Мұра” орталығын ашамыз деп өткен жазда Алматыға барып едік. Мақсатымыз - елдің ардақты адамдары жөнінде деректер жинау болатын. Гера досымның үйінде отыр едік, қасымда Қайролла Мұқанов бар.

-Гера, біздің Ленин ауылының жалғыз немісі. Ол жөнінде материал жеткілікті жиналды. – Ал, осы Алматыда, біздің жанымыздағы Көктерек ауылының жалғыз орысы тұрады деуші еді. Содан не хабарың бар? – дедім мен.

-Ол Шалов қой, Анатолий Федорович. Қажет болса мен тауып берейін, қазір телефон шалайын, - деп Гера телефонның трубкасын көтеріп, дөңгелегін айналдыра бастады.

Телефон нөмірін Гера жатқа біледі екен, сембі күні еді, іздеген адамымыз үйінде болып шықты.

-Анатолий Федорович, қайырлы таң, елден – Ыбыраев ауылынан туыстарың келіп отыр, Сізбен жолығамыз дейді.

-Олар кімдер екен?

-Ғалым Қадіралин және Қайролла Мұқанов.

-Қадіралинді білемін, дұрысырақ айтсақ әкесін білемін, соғыс жылдары бригадир болған, ал Қайролла деген кісіні білмеймін. Мен күтемін, екеуі де келсін, тек үйдің мекенжайын дұрыстап айтып, жазып бер – деді де трубканы қойды.

-Япырай, неміс пен орыстың бір-бірімен қазақша сөйлескеніне қайран қалып отырмын! – дегенде, үшеуміз де шек-сілеміз қатқанша бір рахаттанып күліп алдық. Ырас, бұл тарихта сирек кездесетін құбылыс.

Бұл жерде жерлестердің жақын ынтымақтас екендіктерін де байқап қалдық.

Айтылған жобамен үйге де жеттік. Есікті айқара ашып, алдымыздан Анатолий шықты. Ұзын бойлы, толық денелі, шашы сиреген, сары адам екен. Жас шамасы жетпістің ортасынан асса да жүріс-тұрысы әлі ширақ көрінеді.

Амандасып таныстық. Сұрай келсек жұбайы да біздің жақтан - Қарашоқ селосынан екен. Мәз-мәйрам болып шүйіркелесіп қалдық. Дәм іштік. Келген мақсатымызды айттық. Сол кезде Анатолий Федорович құшақ-құшақ қағаздары мен альбомдарын алдымызға жайып салды. Қарап отырсақ оның жүріп өткен өмір жолы өзгелерден өзгеше екен.

Ерте кезде Көктерек ауылында жалғыз орыс жанұясы – Шаловтар тұрады. Әкесі Федор Николаевич, шешесі Наталья Федоровна, балалары Анатолий, Николай, Василий. Бәрі де қазақша сөйлеп, мектепте қазақша оқыған. Анатолий Ленин қазақ орта мектебін соғыстан бұрын оқып бітіреді. Алғашқы еңбек жолын Ново-Покровка жетіжылдық мектебінде мұғалімдіктен бастайды. Онда - орыс мектебінде қазақ тілінен сабақ береді. Міндетті әскер қатарына шақырылып, онда әскери училищені бітіреді,

лейтенант дәрежесін алады. Сол жылы соғыс басталады, Анатолий Федорович сол соғыстың қызған ортасына араласып кетеді. Көптеген ерлік көрсетеді. Жараланады. Елге оралады. Әскерден оралғаннан кейін комсомол, партия және кеңес қызметтеріне қызу араласады.

Мәселен Қазақстан Орталық Комсомол Комитетінің екінші хатшысы, Қостанай қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы, өлкелік комитеттерде, Жамбыл облысы партия комитетінің екінші хатшысы, 1980 жылдары Қазақстан орталық партия комитетінде (бөлім меңгерушісі) қызметтерін атқарған.

Бұл күндері құрметті демалыста болса да соғыс және еңбек ардагерлері Алматы қалалық кеңесінің төрағасы қызыметін атқарып отыр. Бірнеше ұл-қыздарын өсіріп, немерелерін көріп отырған ардақты ата.

Анатолий Федоровичтің еңбегінің зорлығын айғақтайтын дәлел оның төсіндегі толып жатқан ордендері мен медальдары. Мәселен Ұлы Отан соғысында алған наградалары: “Александр Невский” ордені, I-II дәрежелі Отан соғысы ордендері, “Қызыл жұлдыз” ордені, Соғыстан кейінгі наградалары: Үш “Еңбек Қызыл ту” ордендері, екі “Құрмет белгісі” ордендері, “Құрмет” ордені және он екі медальдары кеудесінде жарқырайды. Ғылым кандидаты.

Біз – жерлестері Анатолий Федоровичті мақтан етеміз! Түсі орыс болса да, тілі қазақ, ниеті таза абзал адам.

ТҮЛЕКТЕР

Уәп
Латанов
Аудан
басшыларының бірі

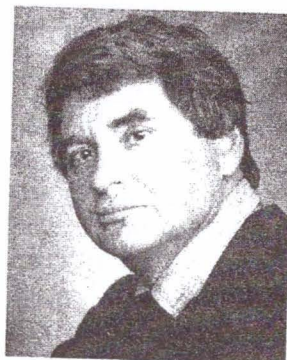
Анатолий Шалов
Қоғам және мемлекет қайраткері

Бірлік Аханов
Инженер, ғылым
кандидаты

Сәлім
Құрманғожин
Дипломат.

Герольд Бельгер
Жазушы

Әлімжан Ахмадин
Генерал

Ермек
Қонарбаев
Жазушы.

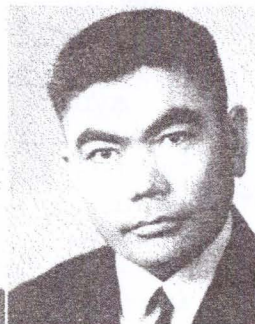
Реш
Ғайсина
Ұстаз.

Мәрген Ахметбеков
Қоғам және мемлекет
қайрат кeрі

Қаби Оразалин
Зоотехник

Қайролла Қажытаев
Инженер

Мәкеш Садықова
Ұстаз

Болат
Құсайынов
Ғылым
кандидаты.

Думан
Нұрғалиев
Ғылым кандидаты.

II-Бөлім

ҰСТАЗДАР МЕН ШӘКІРТТЕР СӨЙЛЕЙДІ (Естеліктер)

МҰҚАНОВ ҚАЙРОЛЛА МҰҚАНҰЛЫ.

Ардагер ұстаз, “Құрмет белгісі” орденінің иегері, Қазақстан Республикасы және Кеңес Одағы оқу ағарту ісінің озаты.

ҰСТАЗ ҰЛАҒАТЫ ҰМЫТЫЛМАЙДЫ

Мен Ленин орта мектебінде талай болдым. Сонда мектеп директоры Шияп Садықов ағаймен кездесіп, әңгімелескен кездерім еске түседі. Бұл кісі нағыз ұстаздардың ұстазы еді ғой. Оны өзімен бірге қызмет істеп жүрген мұғалімдер де әкесіндей сыйлайтын. Оқушылар мен олардың ата-аналары да оны пір тұтатын. Сондықтан да Шияп Садықұлы ұлағатты ұстаз деген зор атаққа ие болды. Ол өзінің ғибратты өмірінің үштен екі бөлігін балаларға білім беруге бағыштады.

Қырық жыл мұғалім болған Шәкеңнің шәкірттері де өзімен ілесе жүрді. Оның алдын көрген адамдардың басын қосса ауыл түгіл ауданға сыймас-ау!.. Сондықтан да оны ұстаздардың ұстазы деп қадірлейміз.

...Сонау соғыс жылдары болатын. Ауыр жараланып, елге оралған Шәкең шәкірттердің шаруасымен жұмысшылар кооперациясы кеңсесіне келгенде балиғатқа толмаған баланы көреді. Киімі жұқа, өзі жүдеу бала жұмыс сұрай келген екен. Мұндай балаға жұмыс жоқтығын білген ол тіпті тебіреніп кетті. Бала біткенді бақытына балаған ұстаз шыдап тұра алмады, баланың жанына барып, жағдайын сұрады.

Баланың әкесі соғыста мерт болыпты. Шешесі төсек тартып жатыр екен. Шиеттей бес

інісі мен қарындасы қолға қарап отырған көрінеді. Ол бала – Сабыров Дайыр, Қостанай облысында 6 класта оқып жүріп, тұрмыс тауқыметінен осындай халге түскен.

– Мен де соғыста болып, жараланып оралған бетім, - деді Шәкең балаға мүсіркей қарап. – Мүмкін, әкең менімен майдандас болған шығар?..

– Ол батырлықпен қаза тапты, - деді Дайыр, “қара қағаздан” оқыған сөздерін қайталап.

Майдангер мұғалім Дайырмен көп сырласты. Екеуі әкелі-балалы жандай түсініскен сәтте, сөзінің соңында Шәкең былай деді:

– Мені туған әкеңе бала, Дайыр. Сені өз баламдай көрейін. Әкеңді жоқтатпаймын.

Осыдан кейін Дайыр Шәкеңнің - мектеп директорының үйіне орналасты. Шәкеңнің балашағасы Дайырды жатсынған жоқ. Мисалым жеңгей де шетқақпай қылмай, ана құшағын айқара ашты. Дайырды киіндіріп, ішіндіріп, 7 класқа отырғызды.

Дайыр да оқуға бар ынтасын салып бақты. Оның көңіл-күйін зер салып бақылайтын Шәкең жүдетпеуге тырысты. Демалыс күндері үйіне шешесі мен туыстарының хал-жағдайларын біліп келуге және сапар сайын жас інілері мен қарындастарына сәлем-демелер беріп жіберетін. Сөйтіп баланың отбасына да көмектесті.

Арада төрт жыл өтті. Дайыр жаңа отбасына әбден сіңісіп, үйреніп алды. Шияптың балалары да оның туған бауырларындай болып кетті. Солай 10-шы класты бітірді. Содан оны Шияп Садықұлы өз қолынан Алматының медицина институтына аттандырды.

Медицина институтының студенті Дайыр Сабыров өзінің әкесіндей қамқорлық көрсеткен ұстазына жиі-жиі хат жазып тұрды. Ол хаттар шынайы ыстық сезіммен ұстазға арналған алғысты білдіретін. Дайырдың бойындағы

адамгершілік, сыпайылық, сезімталдық секілді қасиеттер Шәкеңді шаттыққа бөлейтін.

– Көрерсің, бұл жігіт тамаша дәрігер болып шығады! – дейтін ол сондай сәтте.

Бірақ екінші жарты жылдықтан кейін Дайыр хатты сиретіп жіберді. Біраздан кейін хат мүлдем келмей қалды. Шияп Садықұлы көп назаланды. “Ауырып қалмады ма екен?” деп күдіктенді ол. Кейбіреулер оған “институттың ректорына хат жазып білу керек” деген кеңес берді. Шияп оларды тыңдаған жоқ. “Дайыр тектен-текке үндемей жатқан жоқ шығар, - деді ол үй ішіне, - мен өзім барып білуім керек”.

Алматыда ол Дайырдың медицина институтын тастап кеткенін білді. Қайда кеткенін ешкім айта алмады. Институтта оқыған кезіндегі оның үлгерімі жақсы көрінеді. Ендеше неге оқымай кетті? Дайырға деген сенім мен үміт алдағаны ма?

Шияп үйге ренжіп қайтты, біреу өзінің бір асыл қазынасын ұрлап кеткендей сезінді. Ал үйде оны қуанышты хабар күтіп жатқан. Есіктен кірісімен жұбайы оған Дайырдың хатын ұсынды.

“Қымбатты Шияп ағай! – деп жазыпты ол, – дәрігерлік менің мамандығым емес екенін түсіндім. Сондықтан бекерге уақыт өткізіп, студент орынын алғым келмеді. Бұл қылығыммен, бәлкім, сізді ренжітермін де. Бірақ өзіңіз үйреткендей, қателікті мол ұлғайып кетпей тұрғанда түзеткен дұрыс қой, деп ойлады. Қазір құрылыста жұмыс істеп жүрмін. Сонымен бірге Москваның геодезия және картография институтына дайындалудамын. Маған енді ақша салмаңыздар. Енді өзім сіздерге көмектесуге тырысамын”.

– Сенемін саған, балам! – деген сөз шығып кетті ұстаз аузынан. – Сен өз жолыңды өзің таңдап алуың керек еді. Бұл жерде қателік менен болды. Шияп Садықұлы Дайырға ризашылық

көңілін білдіріп хат жазды. Тек бұдан былай не болса да, жасырмай жазып тұруын өтінді.

Дайыр ұстазының үмітін ақтап шықты. Қазір ол Алматыда ауыл шаруашылығы министрлігінде қызмет істейді.

Шәкеңді білетін үлкен-кішінің бәрі сыйлайтыны сондықтан. Өйткені ол жақынның емес, жалпының, өз халқының, өзінен оқығанның ғана емес, өз өнегесін тоқығанның ұстазы. Әлбетте, халық таңдаулы ұлдарын өмірден көргеніне және тергеніне, қоғамға бергеніне қарап бағалайды. Осы тұрғыдан алсақ Шәкеңнің үлес салмағы басым жатыр.

Шияп Садықұлы осы мектепте отыз жылдан аса ұстаздық етіп, жиырма жылдай директор болды. Мектеп оның кезінде облысымыздағы алдыңғы қатарлы оқу орындарының бірі болды. Шәкеңнің көптеген шәкірттері жоғары оқу орынын бітіріп келіп өзімен бірге ұстаздық құрып, жастарға білім беруде үлкен жетістіктерге жетті.

Міне, осындай артына мол із қалдырған тамаша ұстаз Шәкеңнің ұлағатты істері ұмытылмауға тиіс.

ГЕРОЛЬД БЕЛЬГЕР.

Выпускник школы, писатель, переводчик, Лауреат Президентской премии мира и духовного согласия, Лауреат премии Беимбета Майлина Союза писателей Казахстана, Лауреат премии Казахского ПЕН-клуба, Заслуженный работник культуры Казахстана, Кавалер Ордена "Парасат" (под №1).

СВЕТ ДОБРОГО ОЧАГА.

С неизменным чувством благодарности и гордости вспоминаю я свою родную школу, которая в те далекие годы называлась Ленинской средней школой Октябрьского района Северо-Казахстанской области. Я, немец Поволжья,

очутился не по своей воле в том ауле на берегу Есиля в 1941 году. Три года носился по аулу со своими сверстниками-казахами, все думал-мечтал, что вот-вот кончится война, и мы спецпереселенцы, вернемся в родные края на Волге, и я пойду учиться в немецкую школу. Но проходили годы, я вырослел, война затягивалась, и разговор о скором возвращении домой вскоре угас. Домом стал, аул.

Русской школы поблизости не было. До районного центра было 25 километров. Как быть? Я к тому времени читал по-русски и по-немецки, знал таблицу умножения, владел четырьмя действиями арифметики, но казахский язык знал слабо и слова произносил с акцентом. Осенью 1944 года я пошел во второй класс казахской школы. Во втором классе нас училось трое. В параллельном четвертом классе тоже трое. Учительницей была Кульшара Касымова. Ко мне она относилась очень внимательно, по-доброму, как старшая сестра. И ей, первой учительнице, я многому обязан.

Должен заметить, что в ауле ко мне вообще относились очень хорошо. Никто не обижал. Каждый житель аула проявлял заботу. Старики называли меня “Сары бала”, “немыс бала”, “наш Гера”, “першылдың баласы” (сын фельдшера). Не буду об этом распространяться. Аул и его жители тех лет описаны и воспеты в моих рассказах, повестях, романах, очерках и многочисленных статьях.

Аул на берегу Есиля я с тех пор называю родным. О нем мои самые теплые воспоминания.

А школа – старая, деревянная, просторная (так тогда казалось) – была в ауле очагом света, знания, новизны, культуры. Удивительная была школа! Известная не только в районе, но в области и всей республике. Здесь учились дети

из многих аулов по обе стороны Есиля. Школа славилась своими прекрасными, любящими свое дело, прогрессивными педагогами. И я даже спустя десятилетия с благодарностью вспоминаю директора школы Шияпа Садыкова, завуча Жангалия Кусаинова, преподавателя казахского языка Мисалыму Садыкову, математиков Нурсулу Кусаинову и Ахметжана Калиахметова, преподавателя русского языка и литературы Марию Петровну Егорову, географа Калау Тайжанова, преподавателя казахской литературы Жылгельды Муканова, классного руководителя Газиза Жахина, позднего директора Сейтена Сауытбекова. Они оставили в моей душе неизгладимый след. О каждом из них я могу рассказывать много, и все они фигурируют в моей прозе и публицистике то под своими именами, то под вымышленными. Многих из них нет уже в живых, но память о них не померкла в сердцах их учеников.

Все годы учился я отлично. Редактировал школьные газеты “Оқу майданы” и “За учебу”, участвовал в общественной работе, в самодеятельности, играл в шахматы. В то время школа была для нас и местом учебы, и местом досуга.

Окончил я школу в 1953 году. Потом в той же школе один год преподавал и работал лаборантом.

Те годы отражены обстоятельно в моем романе “Дом скитальца”, который отдельной книгой должен выйти в этом году (до сих пор опубликованы лишь отдельные части и главы в разных журналах).

В 50-х годах спрос на выпускников нашей школы был велик во всех вузах республики. Когда в 1954 году я приехал в Алма-Ату и поступил в КазПИ им.Абая, в тогдашней столице Казахстана в

разных вузах учились 67 наших выпускников. Таких показателей не было ни в одной школе республики.

Жили мы, земляки, дружно, заботились друг о друге, гордились своей школой и своими учителями.

Отдельный разговор – выпускники нашей школы. Их можно встретить во всех уголках Казахстана, на разных должностях. Многих из них, именитых, степенных, достойных, я и поныне часто встречаю в Алматы, и в сердце моем вспыхивает радость за них, за нашу школу и наших наставников. Методика преподавания, учебный и воспитательный процессы находились в нашей школе на высоком уровне: в том я убедился на практике, когда после института преподавал в школе.

Ныне наша школа отмечает свой 70-летний юбилей. Это примечательная, славная дата.

Мой выпуск был десятым. А с тех пор прошло – о, боже! – 49 лет. Представить трудно.

В ауле, в школе я был семь лет назад, когда в родном краю отмечали мое 60-летие. Правда, здание было уже другое. Но мне было приятно встретить многих своих однокашников и даже нескольких учителей во главе с Газизом Жахиным.

О, дивные, невозвратные мгновения!

Я поздравляю родную школу с ее славным юбилеем, поздравляю его учительский коллектив и его нынешних учащихся. Желаю им успехов и дерзания в наше непростое время. Убежден: надо знать историю школы, в ней много ярких страниц.

Я низко-низко кланяюсь той школе, которая навсегда оста-лась в моем сердце, как очаг знания, любви и добра.

ҚАДЫРОВ ЖАСҰЛАН ҚАДЫРҰЛЫ.

Ардагер ұстаз, оқу-ағарту ісінің озаты.

Алматының Абай атындағы педагогикалық институтының жағрафия факультетін 1952 жылы бітірдім. Өз облысыма оралып, Октябрь ауданы Ленин орта мектебіне жолдамамен орналастым. Мектеп директоры Шияп Садыковпен кездесіп, таныстым. Ол демалыста болғандықтан өзінің уақытша орнында қалған мұғалім Есім Смағұловпен кездестіріп, тұратын пәтер жайын шешуді тапсырды. Есім ағай сол кездегі колхоз басқармасы Бикан Қоспановпен сөйлесіп, мектепке жоғарғы білімді жас мұғалім келгенін, оның жанұясы үш адамнан тұратынын, пәтер керектігін хабарлады.

Колхоз басқармасы иманжүзді адам екен, Қази Досымбеков деген осы ауылдың тұрғыны, өзімен шамалас кісіні шақырып алып: “Мына жігіт Алматыдан оқу бітіріп бізге мұғалім болып келіп отыр. Шешесі, қарындасы, өзімен үш адам. Өз қамқорлығыңа ал, бір жыл сіздің үйде тұрсын” – деп өктемдеу сөйледі. Инабатты жандар екен, бір жыл бір дастарханнан дәм ішіп, тату-тәтті тұрдық. Келесі жылы мен бір бөлмелі үй алдым, онда екі жылдай тұрдым. Мектеп жайын айтсақ, айтуға тұрарлықтай екен. Оқушылар саны 800-ден асады, мектеп жанындағы интернатта 130-140 бала тұратын көрінеді. Бұл мектеп аудандағы, облыстағы ірі, іргелі мектептердің бірінен саналады. Мұнда басқа ауылдардан, тіпті басқа аудандардан да келіп оқитыны таңға-ларлық жағдай.

Мен келген жылы бұл мектепке орналасқан жас мұғалімдер: Жахин Ғазез, Базарбеков Қажен, Қожақов Есмақан, сәл бұрынырақ Мұқанов Жылгелді болатын. Дәл сол жылдары осы мектепте алпыстан астам мұғалім-тәрбиешілер еңбек етті.

Жас мұғалімдерге көмек үшін беделді, тәжірибелі ұстаздар бекітілді. Мектеп есігін ашып, табалдырғын аттағаннан бастап бетке бір жақсы леп еседі, көңілге қонымды іс көрінеді. Құмырсқадай жапырлап, күн-түн демей жұмысқа жұмылып жатқан мұғалімдер ұжымын байқадық. Сол алғашқы алған әсерім, ұжымнан алған өнегем іскерлік тәжірибемді шыңдап, алған білімімді толықтыра түсті. Бұл мектептегі үш жылдық еңбегім текке кеткен жоқ, қайта қанатым қатайып, ұстаздық шеберлігім молая түсті. Оған себебкер болған әріптестерім, майталман алдыңғы буын ұстаздар Есім Смағұлов, Сәден Байбатыров, Ахметжан Қалиахметов, Шаймұрат Қарабеков, Кәләу Тайжанов т.б. еді. Одан кейін көркем өнерпаздарды басқарған Жылкелді Мұқанов - қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі үлкен еңбек етті. Мектеп театры, ойын – сауығы, пионер, комсомол, партия ұжымдарын басқарған жас ұстаздар жұмыстары, интернатта атқарылып жатқан тәлім-тәрбие жұмыстары бәрі де көңілге қонымды, ойдағыдай өтіп жатты.

Маған мектепте комсомол ұжымын басқаруды және интернаттағы тәрбие жұмысын бақылауды тапсырды. Есім ағай бірде: “Көкей деп жүріп көлеңкеде қалып қойма. Бізде жұмыстың жетістігін де, кемшілігін де бірдей ашып айтады. Әрқашан ақиқатына көш. Үлкенді сыйлаймын деп ұмытылып қалма” – деген еді. Әрине бұл дұрыс ақыл екенін бірден түсіндім.

Ал, енді ауыл тұрғындарына келсек көп жерлерде кездесе бермейтін жағдайларды аңғардым. Үлкені, кішісі, қариялары аса қарапайым, мәдениетті, инабатты адамдар. Олар әсіресе мұғалімдерді өте сыйлайды, құрметтейді қиыншылықта қол үшін беруге бәрі де дайын тұрады. Мәселен Қайролла Қанафин (ол кезде колхоздың бухгалтері болған), Бекім Оразтаев,

Қази Досымбеков (жоғарыда айттым ғой), Қаражан Жүкенов т.б. көп жақсылығын көрдім. Рахымжан Әбілов деген ағамыз сабырлы, артық сөйлемейді, ұйымдастыру қабілеті мол адам. Арасында орынды әзілі де бар болатын, әңгімелесе кетсе адамды өзіне баурып алатын қасиеті бар еді. Аса қадірлі Ләмәли Қонарбаевты (сельпоның бастығы), ауыл дәрігері Карл Федорович Бельгерді мектепке берген көмегі үшін де мақтауға тұрарлық дер едім.

Әмір өзгеріп отырады. Талай сыннан өттік. Жас мұғалімдерді біраз тәжірибе алғаннан кейін өсіре бастады. 1955-1956 оқу жылында мен және Қажен Базарбеков басқа мектептерге директорлық қызметке ауысып кеттік. Аздап кейінірек Ғазез Жахин де директорлікке тағайындалды. Мен істеген Ленин орта мектебінде үш жыл ішінде он беске жуық түлектер алтын, күміс медальдарын алып шықты. Бұл үлкен табыс, үлкен мақтаныш, қажырлы еңбектің жемісі.

Оқымасам да, өнеге алған осы ордаға үлкен рахметімді айта отырып, өзімнің бірге істеген әріптестерімді, сол кезде оқыған шәкірттерімді және жалпы бүгінгі жастарды мектептің торқалы 70 жылдық тойымен шын жүректен құттықтаймын!

ҚОЖАҚОВ ЕСМАҚАН ҚОЖАҚҰЛЫ.

Ардагер ұстаз, оқу ағарту ісінің озаты.

Мен 9 класты Ленин (бүгінгі Есіл) ауданындағы Еңбек орта мектебінен бітіріп, 10 класты қаладағы № 5 қазақ мектебінде аяқтадым (1947 ж.). Мектепті бітіріп, аттестат алған соң жолдастарыммен Алматыға тарттық. Құдай сәтін салып, ондағы шет тілдер институтына түстім. 1951-52 оқу жылы қарсаңында институтты тәмәмдап, ағылшын тілінің мұғалімі мамандығын алып шықтым. Келешектегі қызметіме себепкер болған ел жігіті Хамит Біржанов болды.

Институт бітіргеннен кейінгі барлық қызықты өмірім Шал ақын ауданындағы Ленин орта мектебінде өтті. Елуінші жылдардың аяғында Қағида Базарбаевамен (осы мектептің түлегі, әрі ұстазы) бас қосып, жанұя құрдық. Ол жөнінде кейінірек тоқталайын. Алдымен өзім жайында бірер сөз айта кетейін.

Біржанов Хамит Ленин орта мектебін медальмен бітіріп, Алматы шет тілдер институтын қызыл дипломмен аяқтады. Рудный қаласында қалалық партия комитетінің секретары, Алматыда әртүрлі қызмет істеді. Мен соңғы курста оқып жүргенде Хамит маған: - "Есаға, сен институтты бітіріп елге барасың, мектепте ағылшын тілінен оқушыларға сабақ бересің. Егер ағылшын тілінен тәжірибелі мұғалім болғың келсе, Ленин орта мектебіне бар. Ол мектепте тәжірибелі мұғалімдер баршылық. Мектеп директоры Садықов Шияп қазақтың зиялы, білімді, мәдениетті, кішіпейіл азаматы. Институтты бітіріп келген жас мұғалімдердің сабақтарына жиі қатынасып методикалық ақыл – кеңес береді", - деген еді.

Институтты бітіріп облыстық оқу бөлімінен мектепке жолдама алып, ауылдан 5 шақырымдай жердегі Николаевка орта мектебіне бармай, көңілім Ленин мектебіне ауды. Есілден аудан орталығы Марьевка арқылы көпірден өтіп барсақ, біздің ауылдан 100 шақырымдай жер екен. Қарағай мектеп, класс бөлмелері кең, биік, таза, терезелері үлкен. Мектептің айналасында жайқалып өсіп тұрған ағаштар, биік тақтайша қадалармен қоршалған, жүзден астам оқушылар тұратын мектеп жанындағы интернат бар. Көп жылдан бері оқу ісінің меңгерушісі, тәжірибелі ұстаз Құсайнов Жанғали, М.П.Егорова, Садықова Мисәлім- тәтей сабақтарыма қатынасып, айтқан методикалық ақыл-кеңестерін осы күнге дейін ұмытпаймын.

М.П.Егорованың жолдасы “халық жауы” деген жаламен сотталған. Түрмеден ақталып шығып, Мария Петровнаны туған қаласы Ленинградқа алып кетті. М.П.Егорованы да Қазақстанның шеткі аймағына жер аударған. Қоштасарда көзіне жас алып, оқытушылар коллективіне, ауыл тұрғындарына рахметін айтып, машинаның үстінде де артына қарап, қолын ұзағанша бұлғай берді...

1973-74 оқу жылынан бастап мектепте ағылшын тілі кабинеті ұйымдастырылды. Заман талабына сай жабдықталды. Кабинетте алғаш лингофон аппараты орнатылды. Осы кабинет аудан бойынша алдыңғы қатарлы кабинеттердің бірі болып шықты. Мектепте ағылшын тілі үйірмесі үзбей жұмыс істеді. Мектеп оқушылары даярлаған “Том ағайдың лашығы”, “Құл саудасы” деген қойылымдар, жеке әндер, хор, пьесалар мектеп оқушыларына көрсетіліп отырылды.

Ол жөнінде облыстық “Ленинское знамя” газетінде жарияланды, “Шабытты еңбек жолы” атты мақалада “Труд, творчество, талант” деп атап көрсетті.

Бірнеше жыл мектепте оқушылар көркем өнерпаздар үйірмесіне жетекшілік еттім. Мектеп оқушылары аудандық байқауларда бірнеше рет бірінші орынды жеңіп алды. Оқушылар хоры, жеке әншілер облыстық қорытынды концертке қатысты, 2 жыл шамасында “Москва жаңалықтары” газетінен “Ағылшын әзілдерін” қазақшаладым. Аударған әзілдерім “Қазақ әдебиеті”, “Қазақстан әйелдері”, облыстық “Ленин туы” газеттерінде жарияланды. Көптеген шәкірттерім мектептерде, колледждерде, университетте ағылшын тілінен сабақ береді. Бекбасова Әминә Ленин мектебінде, Көкіжанова Фарида Қарағандыда Е.Бөкетов атындағы университетте шет тілдер кафедрасының меңгерушісі, бірнеше методикалық кітаптардың авторы, Құсайынова Роза

М.Жұмабаев атындағы гуманитарлық колледжде, Еслямова Раушан қаладағы № 5 қазақ мектебінде т.с.с. Қорыта айтқанда өмірім зая өткен жоқ. Шәкірттеріммен де мақтана аламын.

ҚАҒИДА БАЗАРБАЕВА. Мектептің түлегі, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген мұғалімі.

Енді менің жан жолдасым-жұбайым Қағида Базарбаева жөнінде айтып өтейін. Қағида Базарбаева 1953 жылы Абай атындағы пед.институтының филология факультетіне түсіп, 1957 жылы институтты бітіріп, өзін қанаттандырып ұшырған ұяға мұғалім болып келді.

Көзі тірісінде облысқа, республикаға танымал Қағида Базарбаеваның тұла бойы тұнып тұрған адамгершілік болатын. Әсіресе, оның еңбек сүйгіштік қасиеті өзгеге өнеге тұтарлықтай болушы еді. Ауыл әйелінің шаруасы біткен бе? Сонда да Қағида мектептегі жұмысын тиянақтамай, үйге қайтпайтын. Оның бойындағы тағы бір қасиеті ешкімге ешуақытта дауыс көтеріп сөйлемейтін. Әр нәрсені байсалды, байыппен түсіндіретін, ашу шақыру, тепсіну ол кісіде болмайтын. Үйде де, түзде де өзін бір қалыпты ұстайтын.

Қағида жеке басына өте ұқыпты болушы еді. Асығып-үсігіп жанталасуды білмейтін, асықпай тындырып істеген ісіне көңілің толып отырушы еді. Қағиданың ең сүйіп оқитын журнал, газеті “Қазақ әдебиеті”, “Жұлдыз”, “Қазақстан мектебі”, “Педагогика” т.б. оқып отырып, керек жерін қарындашпен астын сызып, дереу өзінің дәптеріне ерінбей, жалықпай көшіріп алатын. Сөйтіп өзінің ұстаздық шеберлігін шыңдады. Кабинет жабдықталып, ұйымдастырылды. Қағида Базарбаева қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарын сапалы өткізү, оқушыларға тиянақты білім беру

жолдарын жан-жақты қарастырып, бай тәжірибе жинақтады.

Базарбаева Қағидаға 1977 жылы “Қазақ ССР-ның еңбек сіңірген мұғалімі” деген құрметті атағы беріледі, 1983 жылы “Мұғалім-методист” дәрежесін алады. Қазақстан кәсіподақтары XII, XIII съездерінің делегаты болды. Аты аудандық, облыстық Құрмет тақтасына жазылды. “Қазақ тілімен әдебиетін оқытудағы техникалық құралдарды пайдалану әдісі” деген тақырыпта баяндама жазып, Жамбыл, Алматы, Орал, Көкшетау қалаларында өткен педагогикалық оқулар мен конференцияларға қатынасады.

Онда Қағида Базарбаеваның баяндамалары жоғары бағаланады. Қағида бірнеше жылдар бойы өзінің озық педагогикалық іс-тәжірибесінен қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдеріне курстар мен семинарларда, облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтында лекция оқыды.

Қағиданың басшылығымен мектепте драма үйірмесі ұйымдастырылды. Үйірме мүшелері М.Әуезовтің “Түнгі сарын”, Ғ.Мүсіреповтің “Амангелді”, С.Сейфуллиннің “Бақыт жолында” тағы басқа пьесалар бойынша спектаклдер даярлап, мектеп оқушылары мен жұртшылық назарына ұсынылды. Ғ.Мүсіреповтің “Амангелді” пьесасы облыстық теледидардан көрсетілді.

Қағида Базарбаеваның студенттік шағында да әртістік қабілеті танылған. Ол оқып жүргенде бірнеше қойылымдарда ойнады. Сол жылдары М.Әуезовтің “Абай” пьесасындағы Зеренің, С.Мұқановтың “Шоқан Уәлиханов” пьесасында Шоқанның шешесі - Зейнептің, Ғ.Мүсіреповтің “Қозы Көрпеш – Баян Сұлу” пьесасындағы Қозынның шешесі-Мақпалдың рөлдерін шынайылықпен сомдай білді. Қазақ әйелдерінің жақсы қасиеттерін, заманның терең ақыл-ойлы аналарын көрермендер талғамына тамаша тарту ете білген

оның өнеріне елімізге танымал өнер мен мәдениет қайраткерлері зор баға берді.

С.Мұқанов пен институт директоры М.Ғабдуллин өз пікірлерін айтып, студент жастың талабы мен талантына риза болған еді. Ал атақты өнер шеберлері Серке Қожамқұлов пен Рахия Қойшыбаевалар жас та болса жарқырай көрінген Қағиданың арқасынан қағып ризашылықтарын білдірген болатын.

Қағида екеуіміз 1958 жылы үй болдық. Тәрбиелеп өсірген балаларымыз: Қанат, Құрманғожа Көкшетауда, Сәуле – Ташкент-те, Мұрат Петропавлда тұрады. Тек олардың анасы - менің жан-жарым Қағида ғана ортамызда жоқ.

Ленин орта мектебінің ұжымына үлкен рахметімді айта отырып, келе жатқан торқалы тойымызбен бөріңізді құттықтаймын!

ҒАЗЕЗ ЖАХИН.

Мектеп түлегі, оқу ісінің озаты, ардагер ұстаз.

Жетпіс жыл бір адамның өмірі. Білім, тәрбие алып, ұстаздық еткен мектебімнің мерейтойы дегенде толқымасқа шара болмады. Қуанышы мен қиыншылығы мол өткен өмірімнің дәл осы кезде көз алдымда елестеуі заңды құбылыс сияқты.

Үлкендердің айтуынша жаппай колхоздастыру (ұжымдық шаруашылық құру) кезінде яғни осыдан жетпіс жыл бұрын ауыл адамдары бірігіп мектеп салуды қолға алған көрінеді. Көкшетау жеріндегі қарағайы мол шаруашылықтардан ұзындығы 9-10м бөренелерді өгізбен, атпен тасып, екі жылда оқу ордасы салынып бітеді. Келешекте бұл мектеп облысымызда іргелі оқу орынына айналатынын ешкім сол кезде біле де қойған жоқ шығар.

Құрылыс аяқталды. Ауыл ортасында қызыл шатырлы үлкен қызыл қарағай үй орнады. “П” әрпіне ұқсас ұзындығы 32м, ені 15м аумақты үйді

жылыту үшін 8 пеш жағылады. Оған бір қыста 120-150 кубм ағаш отын дайындалады. Оны дайындап, кесіп, ұсақтайтындар да мұғалімдер мен оқушылар болатын. Олар бұл жұмысты ақысыз, пұлсыз тегін атқаратын.

Менің туған жерім Көктерек ауылы, ол Ленин ауылынан жеті-ақ шақырым қашықтықта. Төрт класс білім алып, 1941 жылы Ленин орта мектебінің 5 класына келіп түстім. Ұлы Отан соғысының жалындап, қызған кезі. Майданға жарамды ел азаматтары, мұғалімдер, жоғарғы класс оқушылары соғысқа аттанды, ал кейбіреулері ФЗО-ға (фабрика зауыт оқу орыны) жіберілді. Сөйтіп мектеп іші ойсырап, адамдар азайып қалды. Дегенмен мектеп жұмысы, оқу – тәрбие жұмысы бір сәт тоқтамады.

Бірір жылдардан соң майданнан жаралы жандар орала бастады. Олардың ішінде жоғарғы білімді Шияп Садыков, Жанғали Құсаинов, Сәден Байбатыров, Көлау Тайжанов, Есім Смағұлов сияқты ұстаздар бар еді. Ортамыз толып, мектеп жұмысы жандана бастады. Оқушылар да жиналып, үзіліп қалған оқуларын одан әрі жалғастырды. Ал майданнан оралмағандар саны одан да көп. Сондықтан негізгі ауыртпалық әйелдер мен көрілерге түсті, балалар да белі қайысқанша жұмыс істеп, көмек көрсетті.

Мен 1942 жылы 6 класты бітіріп, тұрмыс-жағдайыма байланысты мектепті тастап, колхоз жұмысына ауыстым. Фермада есепші болдым. 1945 жылы, соғыс бітісімен оқуға қайта оралып, оқуымды жалғастырдым. Сол кездегі оқу ісінің меңгерушісі Ахметжан Қалиахметов менің жасыма, қабілетіме қарай 7-класс емес, бірден 8-класқа отырғызды. Менің математикадан жақсы үлгеруім де осыған себеп болған шығар. Ал математиканы жақсы меңгеруіме 9-класс оқушысы Еслям Нұрақаев себепкер болды. Сол кездегі мектеп

бітірушілер мемлекеттік емтиханды Қызыл-жардағы қазақ орта мектебінде тапсыратын. Біздің мектепте комиссия құруға жоғарғы білімді мұғалімдердің саны аз болатын. Сол қалаға барған 10 шақты оқушылардан емтиханды дұрыс тапсырған, аттестат алған осы Еслям Нұрақаев қана болатын, қалғандары оқыды деген анықтама қағаз ғана алып үйлеріне оралды.

Ал, біз бітірерде 1947-48 оқу жылында мемлекеттік емтиханды Марьевка орта мектебінің оқушыларымен бірге тапсырдық, олар бізге келді. Мен мектепті жақсы оқушылар қатарында бітірдім, ал Бірлік Ақанов күміс медаль алды. Мусин Еспай, Қаленова Гүлсім, Байкенов Сейсебай, Тайжігітов Мұрат, Мейрам, Аміржан, Зейнілғарап деген азаматтар бірге бітіріп, сол жылы бәріміз де жоғарғы оқу орындарына түстік. Мен Алматының Абай атындағы педагогикалық институтының физмат факультетіне түсіп, оны елуінші жылдардың басында қызыл дипломмен аяқтадым.

Оқу министрлігінің жолдамасымен, облыстық оқу бөлімінің бұйрығымен Ленин орта мектебіне қайта оралдым. Бұл жолы ұстаз болып орнықтым. Алдымен алдыңғы буын ағалардан дәріс алып, үйренсек, енді өзіміз де жас буындарды тәрбиелеу, оқыту ісіне кірісіп кеттік. Мектеп мұғалімдер ұжымын өзімді тәрбиелеген, оқытқан жоғарыдағы аталған ұстаздармен қатар Мисалім Садықова, Нұрсұлу Құсаинова, Мария Петровна Егорова деген үлкен апайларымыз құрайды екен. Олармен қоса жас жоғары білімді ұстаздармен толығыпты. Олар: Жылкелді Мұқанов, Зура Оразалина, Қажен Базарбеков, Жасұлан Қадіров, Зейнеш Уалиев, Есмақан Қожақов, Темірғали Бектұров, Шалбай Смағұлов сынды ұстаздар еді. Ал бастауышта істеген Күлшара Қасымова, Бикен Нұртазина, Камал Жұмабаева, Кейкуат Асылтаев

сияқты ұлағатты ұстаздарды да атап өткен жөн болар.

Дәл осы кездері бізден кейінгі жас толқын іні-қарындастар да оқу бітіріп мектеп ұжымын көркейте түсті. Бұл елуінші жылдардың соңы, алпысыншы жылдардың басы болатын. Олар Қағида Базарбаева, Әсима Сүлейменова, Жараспай Нұрқанов, Ермек Қонарбаев, Мейрам Әбілқарімов, Қазжан Махметов, Әлім Қадіралин т.б. еді.

Осы небары 20 жылдың ішінде мектеп ұжымы республикаға да танымал болып, үлкен абырой атаққа ие болды. Мектеп бітірушілер түрлі мамандықтың иелері еді, олардың көбі ауыл-шаруашылық мамандары.

Мектеп директоры Шияп Садыков және мұғалім Қағида Базарбаева Қазақстанның еңбек сіңірген мұғалімі атағын алды. Нұрсұлу Құсаинова Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланды. Көптеген ұстаздар оқу ісінің озаты белгісімен, басқа да медальдармен марапатталды.

Садыков Шияп демалысқа шыққаннан кейін мектептің директоры болып Баязиев Құрмаш, Қоспанов Қайрош, Қасымов Шекен т.б. қызмет атқарды. Бәрі де адал қызмет етті, олар осы мектептің түлектері болатын.

Мен де зейнеткер болдым. Қызыл шатырлы қарағай мектеп көненің көзі еді, біздің рухани ордамыз болатын, оның жойылып кеткеніне аса көп ренжідім.

Мен де өмірден алатынымды алдым, беретінімді бердім. Наградаларым да баршылық. Жыйрма төрт жыл осы мектепте математикадан сабақ бердім, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары қызметін атқардым. Одан соң Жаңажол мектебінің директоры болып, содан зейнеткерлікке шықтым.

Мектебіміздің 70 жылдық тойы құтты болсын,
жасай берсін, даңқы арта берсін! – демекпін.

ҚОБЫЛАН ХАМЗИН.

Мектеп түлегі, отставкадағы милиция полковнигі, Кеңес Одағы ішкі істер мекемелерінің еңбек сіңірген қызметкері.

Мектеп – ортақ ұя, ақ босағамыз-ғой. Ол жөнінде бірер сөз айтпай кетуге болмас. Себебі мектептегі жастық өмірің көз алдыңда осы уақытқа дейін айнадай жарқырап тұр.

Бұрынғы Октябрь, қазіргі Шал ақын ауданындағы мектептердің ішіндегі іргесі берік, шаңырағы биік, атағы республикаға белгілі Ленин орта мектебі болатын. Бүгін бұл мектеп Мәркен Ахметбеков атымен аталады.

Біздің Көктерек ауылында төртжылдық бастауыш мектеп болатын. Сол мектепті бітірген ауыл балалары қасымыздағы 7 шақырым жердегі Ленин орта мектебінің 5 сыныбына (класына) барып түсетін. Мен ол мектепке 1943-1944 оқу жылында бардым. Мектепте парталас жолдастарымнан кішірек болдым. Себебі Сәтібек деген ағам әріптерді, санауды маған ерте үйретті, сөйтіп мектепке алты жарым жасымда бардым. Сол ағам 1941 жылдың басында, 19 жасында әскерге ілікті. “Мен әскерде жүргенде хат жазып тұратын сен боласың, оқуыңды жақсы оқы” – деген еді. Соғыс басталып кетті. Сәтібек ағам танк жүргізуші еді, 1942 жылы алдыңғы шептегі қырғын соғыста қаза табады. Ол жөнінде бізге хабар да жетті. Әкем де кенеттен ауырып, қайтыс болды. Сөйтіп жетімдіктің ауыртпалығын ерте тарттым.

Он екі-он үш жасымда үлкендер атқаратын жұмыстарға “бала жасаған пышақтың сабы жарық” дегендей қолдан келетініне де, келмейтініне де араластым. Жазғы демалыс кездерінде колхоз шаруашылығына тікелей

араластық. Бұл шөп дайындау науқаны: шөпті шабу, оны тырнауышпен жинап кірелеу, көпенелеу, маялау. Осы жұмыстардың көбі қолмен істеледі де, ал шабу мен жинастыру кезінде атты пайдаланады. Ауыр жұмыста және қапаған ыстықта ат-жануар шыдай бермейді. Кейде ауыр жұмысқа көлік ретінде түйе де пайдаланылатын. Біздің ауылда жүзге тарта түйе болатын ол кезде. Біздің облыстың басқа ауылдарында түйе бар дегенді естігенім жоқ. Түйенің жүнін қырқып, апа-әжелеріміз күпі тігіп, шөлі, биәләй, байпақ, мойын орағыш тоқитын.

Соғыс жылдары жылқының саны аз болатын. Сондықтан көбіне өгіздерді пайдаланды. Өгіздер егін оратын “Лабогрейка” деген машинаны, маяланған егінді соғатын “Сталинец - 5” комбайындарын сүйреді. Соғылған астықты, маяланған шөпті, қысқы отынды осы сенімді, мықты көлік-өгіз тасыйтын. Ауыр жылдары соқаға (жер жыртуға) сиырды да пайдаланды.

Біз-балалар, жас өспірімдер шама-шарқымызға қарай тырмысып, үлкендерге көмектесіп бақтық. Аға, әкелерімізді жоқтатпай үй шаруасына да араластық, отын, шөп жинастық, қора-қопсыны қымтадық, үйдің іші-сыртын сыладық. Сөйтіп ерте есейдік, ерте үйрендік, жастай шынықтық.

Мектеп жайы. Ленин орта мектебіне келгеннен кейін бір үйді 10-15 бала жатақхана ретінде жалға алдық. Үйдің бөлмелері де, жалпы түрі де жаман емес. Жерлесіміз Тұяқпай мен оның жұбайы Агрофена біздің күтушілеріміз еді. Өте таза, дұрыс адамдар болды.

Оқу кезіндегі тұрмысымыз айтарлықтай болған жоқ. Қысқа дайындалған бидайдың қоры жазға қарай әр жанұяда азаяды. Қар кетісімен егін алқабында қалған масақтарды тереміз. Масақты кептіріп, үгетіп ұнға айналдырамыз. Содан шыққан нанды жатақханаға апарып, талшық

етеміз. Бір жұмада 3-4 таба нан, аздаған май, картопты үнемдеп қорек етеміз. Қарынымыз орта болса да оқуды тастамадық.

Ол кезде оқулық кітаптар жоқтың қасы, дәптерлер жеткіліксіз, сия да табыла бермейтін. Пештің ішіндегі жалыннан қалған күйені езіп сия жасаймыз, немесе қолға түссе марганцовканы езіп, қызыл сия жасаймыз. Ал қаламның үші мүжіліп қалса, қаздың қанатының қауырсынын жонып кәдімгі қалам жасап аламыз.

Ол кезде электр жарығы мүлде жоқ. Керосин шамының маңына таласып, ертеңгі сабаққа дайындаламыз. Бұл қыстың қысқа күндерінде болатын жәйт. Әрине, осы қиыншылықтар оқудың, білімнің сапасына әсер етпей қоймайды.

Тұрмыс-жағдайдың ауырлығынан оқудан қол үзіп кеткендер де аз болмады. Әсіресе 7,8 сынып балалары арасында мұндай жағдай көп кездесті.

Уақыт зымырап өтіп жатты. Соғыс та бітті. Оқу аяқталды. Мектеппен қоштасатын да кез келді. Қатарымызда 15 қыздар мен жігіттер бар еді. Оның біреуі – Алқағаш аулының тумасы Сапар Темірбаев деген парталас жолдасымыз кенеттен қайтыс болды. Содан мектепті 14-міз бітіріп шықтық. Олар: Базарбай Махметов, Ақан Мәтенов, Сайран Әбілқәрімов, Кәкімжан Сейітқожин, Молдаш Қойшин, Нариман Тайжанов, Мырзаш Смағұлов, Әбжан Қожабеков, Ережеп Дәулетбаев, Қадыр Имақов, Бейсен Алжығанов, Мұхаметжан Әбілмәжінов, жалғыз қыз – Нұржамал Жаналина және мен Қобылан Хамзин.

Өкінішке орай, осы аталған азаматтардың біразы арамызда жоқ, ол дүниеге өтіп кетті. Оларды суреттеріне қарап, еске аламыз. Сол жылы парталас достарымның барлығы дерлік жоғарғы оқу орындарына түсті, кейін түрлі мамандықтардың иесі болды.

Мен Одақтың Ташкент қаласындағы ішкі істер Министрлігінің басшы қызметкерлерін дайындайтын екі жылдық мектебіне түстім. Оны өте жақсы аяқтадым. Заңгер мамандығы бойынша диплом мен лейтенант атағын алып оралдым. Одан соң Алматы-ның Мемлекеттік Университетінің Заң факультетіне сырттай оқуға түстім. Сәті түсіп, оны да ойдағыдай аяқтап, заңгер - құқықтанушы мамандығы бойынша жоғарғы дәрежелі дипломды да алдым.

Еш қалтқысыз, қажырлы еңбектің арқасында әжептәуір дәрежеге де жеттім. Милиция полковнигі, ішкі істер министрлігі мекемелерінің еңбек сіңірген қызметкері атақтарына ие болып, бірнеше орден, медальдармен марапатталдым.

Мен бұларды мақтаныш үшін айтып отырған жоқпын. Өмір жолымның қиындығын, қиыншылығын айта келе, жеткен жетістігімді жастарға үлгі ету мақсатымен жазып отырмын.

Өзін-өзі паңдау ұстап, аз сөйлеп, баппен ғана жүретін ұстаз, мектептің директоры Шияп Садықов, көзілдірігі жарқырап, сәнді киініп, сәнді сөйлейтін, математика пәнінің мұғалімі, оқу ісінің меңгерушісі Ахметжан Қалиахметов, жүзі жайдары, аузын ашып күлгенде ар жағында жүрегі көрінетін ақжарқын, әнші-домбрашы, жағрапия мұғалімі Кәләу Тайжанов, сыпайы, әдемі әйел, неміс тілінің мұғалімі Эрфурт, орыс тілі мен әдебиетінің майталманы М.П.Егорова сияқты тамаша адамдарды ұмытуға еш болмас.

Олар әрқашан жадымызда мәңгі сақталады. Бұл күндері мектептің аты Мәркен Ахметбековтың атымен аталады. Мәркен Ахметбеков осы мектептің түлегі, үздік оқыған шәкірт. Кейін ол кеңшарларда, ауданда қызмет атқарып, облыс басшылығына дейін көтерілген мемлекет және қоғам қайраткері еді. Есімі мәңгі есте сақталу үшін

осы мектептің аты берілгеніне ризашылығымызды білдіреміз.

Бұл күндері мектеп мұғалімдер ұжымын жастар құрайды. Ескі дәстүрді үзбей жалғастырып келе жатқан жас ұстаздарға, оның басшысы Есен Темірғалиұлына үлкен рахметімізді айтамыз! Істеріне сәттілік тілейміз!

СЕЙІТБЕКОВ ЖҰМАШ.

Мектептің түлегі, оқу-ағарту ісінің озаты,ардагер ұстаз.

Өзімді, өзгені де есейтіп адам еткен,
Бүгінде жетпіс жасқа келіп жеткен.
Тағдыры мен тарихы көз алдымда,
Қасиетіңнен айналдым ұлы мекен.

Ұлы мекен деп отырғаным – мектеп. Кешегі алқай-жұлқай жүрген қарадомалақ балаларды партаға отырғызып, қолына ақ қағаз бен қалам ұстатып, өзінің қамқорына алған осы алтын орда-мектебім емес пе.

Менің балалық шағым бұрынғы “Дауымбай” аулында өтті, кейін ол ауыл “Мектеп” деп аталды. Бұл ат жаппай колхоздастыру кезінде берілген көрінеді. Бастауыш білімді мен осы жерде алдым. Менің алғашқы мұғалімдерім Сейтім, Майра Бекмағамбетовтер болатын, одан кейін Зікірин, Дайыров деген ұстаздар оқытты.

Әрине, ол кезде оқу құралдары жетіспейтін, он-он бес балаға бір оқулық, қарындаш пен қалам да өте аз болатын. Үй тапсырмаларын бір үйге жиналып орындайтынбыз. Жетіспеушілікті, жоқшылықты біз мойындамадық, бәрі де қызық сияқты болып көрінетін. Бастауыш мектепті тәмәмдап, 1939-40 оқу жылында Ленин орта мектебіне аттандық. Бұл бізден 18 шақырым жердегі колхоз болатын. Ол колхоз қала сияқты мәдениеті жоғары, халқы көп, сауатты адамдар жері деп ойлайтынбыз. Шын мағанасында солай

екен. Мектептің директоры ол кезде Сейпи Сейітбеков еді (маған туыстығы жоқ). Күзембай Мұсабаев қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ берді. Аса бір талап қойғыш, тиянақты адам болды. Математикадан сабақ берген Қабдірашит Тұрлыбаев еді. Соғыс алдында ұстаз болғандар Уәли Халықов – географиядан, Мәнжүр – неміс тілінен, Кенжеш, Мария Федоров-на, Мәжкен Ғаббасов, Назиқа Көлдеева, Дүйсен Сейітбеков т.б. сабақ берді. Әрине, кейбірінің фамилияларын ұмытып қалдық.

Мектеп үйінің қарағай бөренелерін отызыншы жылдардың басында Көкшетау жерінен өгізбен тасыды. Ауыл адамдары Марьевка селосының шебер орыстарымен қосылып үйдің қабырғаларын тұрғызады. Алғашында 2-3 бөлмесі беріліп, онда бастауыш кластар оқиды, келесі жылы басқа бөлмелері бітіп, жетіжылдық, одан кейін толық орта мектеп болды.

Мектеп үйі алыстан көз тартады, өзі адамдарды шақырып тұрғандай. Қабырғалары түзу, жуан қарағайдан салынған, төбесі қаңылтырмен жабылған сәнді ғимарат ауыл ортасында оқшау көрінетін.

Ұлы Отан соғысы жылдары әскерге жарамды адамдар майданға кетті. Білімді мұғалімдердің орнына 10 класты бітірген Бағира, Күләш, Шура, Бөпеш, Зақу сияқты жас қыздар сабақ берді. Олар жалғыз сабақ емес, колхоз жұмысына да көмектесті және оқушы балаларды да соған жұмылдырды. Қайткенмен тіршілік тоқтаған жоқ.

Мен өзімнің ұстаздарым, әрі әріптестерім Шияп, Мүсәлім, Жанғали, Нұрсұлу, Ахметжан, Кәләу, Есім, Сәден сияқты абзал азаматтарды бір сәт естен шығарған емеспін. Киім-кешектен де, тамақтан да кемшілік көрген, ауыр жұмыс істеген біздер тез есейдік, ерте шынықтық.

Соғыс аяқталысымен оқушылар мектепке сабылып келе бастады, білімге деген құштарлық артты. Оқуды аяқтадым. Аттестат алысымен Петропавлдағы екі жылдық мұғалімдер институтына түстім. Бірге бітіргендерден Күлбара Қасымова бар. Диплом алдық. Сол жолы Ғалым Хамзин деген азамат та диплом алды бізбен бірге, кейін Күлбарамға үйленді. Ол қаладағы қазақ мектебіне көп жыл директор болды, жақсы сауатты, мәдениетті азамат еді. Алғаш Кеңес, Ынтымақ мектептерінде мұғалім болып қызмет атқардым.

1968-69 оқу жылы Ленин орта мектебіндегі тарихшы Құсайынов Жанғали маған хат жазып, сен бізге кел, мен пенсияға шығамын деді. 1964 жылы жоғарғы білім дипломын алғанмын. ОблОНО-ға хат-арыз жазып, Сакун В.И. мырзаның бұйрығымен Ленин мектебіне келдім. Мектеп директоры Шекен Қасымов және сондағы мұғалімдердің көбі сол мектептің түлектері екен.

Бәрі жоғарғы білімді, беріле жұмыста, оқу-тәрбие ісінде мақтаулы, аудан мен облыста, тіпті республикада аты елеулі еді. Кадрлер мәселесі іріктеулі, бәрі де сенімді, біртұтас өзара ынтымақта екен. Өзіме сабақ берген Шияп Садықов, Ахметжан Қалиахметов, Сәден Байбатыровтармен жұмыс атқару мен үшін үлкен сын, әрі абырой еді.

Маған аз дем алып, көп ізденуге тура келді. Өйткені насихатшымын. Аптаның дүйсенбісі “Ғылыми коммунизм теориясынан” 45 мұғалімге саяси сабақ өткіземін. Сүрінген жоқпын, 1986 жылы Алматыда жоғарғы Советтің құрмет грамотасына ие болдым, озат мұғалім атандым. Ой-арманым өзім ұшқан ұяма келіп жүзеге асты. Мектебімдегі мұғалімдердің бірталайы оқу ісінің озаты екен, республикаға еңбек сіңірген 2 ұстаз:

Шияп, Қағида болды. Сол ұлағатты ұстаздар қалдырған өсиет жалғасуда.

1970 жылы іргесі қаланған, бірақ бітпей тұрған мектеп үйінің үшінші қабатының шаңырағын жабу, қырлап-сырлауды ПМК –22 ге қосылып мұғалімдер мен жоғарғы класс оқушылары бітіргенбіз. 1 октябрь 1970 жылы кіріп, кабинеттік жүйеге көштік, ауданда озат жұмыс жасап беделге ие болдық. Коллектив, оның іскер директорлары Шияп Садыков, Шекен Қасымов марқұмдардың есімдерін ел ерекше еске алады.

Бүгінгі ізбасарларымызға сәттілік айтып, ұрпақ тәрбиесінде табыстарға жете беріңдер деген тілегімді білдіремін!

ӘЛІМЖАН МАЖИТОВ.

Мектептің түлегі, ардагер ұстаз, оқу ағарту ісінің озаты.

Ленин орта мектебінің ірге тасының қаланғанына 70 жыл толуына байланысты осы мектептің түлегі іретінде аздап пікір айтуды жөн көрдім.

Мен Ленин ауылынан 6-7 шақырым, Есілдің арғы бетінде тұратын Жаңажол ауылының тумасымын. 1929 жылы дүниеге келіппін. Балаларының келешегін ойлаған менің әке-шешем отызыншы жылдардың басында Бостау (кейін Ленин) ауылына көшіп келеді. 1936 жылы осы ауылдағы Ленин орта мектебінің бірінші сыныбына оқуға түстім, ол оқу орынын 1946 жылы бітіріп шықтым. Осы өткен он жыл аралығында үлкен-үлкен тарихи уақиғалардың куәсі болдым.

Отыз жетінің құғын-сүргіні, қырық бір мен қырық бестің арасындағы сұрапыл соғыс елдің тұрмысына, саяси жағдайына әсерін тигізбей қойған жоқ. Көпшіліктің жүрегіне жара салды, қабырғасын қайыстырды. Мәселен Ұлы Отан соғысына әр үйден екі, одан да көп адам кетті, содан аман оралғаны кемде кем-ақ. Сол сұрапыл

соғыстан жараланбай аман-сау келгені мұғалім Сәден Байбатыров қана болды ғой деймін.

Соғыс кезінде адамдар бірлікте, татулықта болып, бір-бірін сүйемелдеп, қамқоршылық жасап отырды. Қаншама қиыншылық болса да жастардың оқуға деген құштарлығы сол кезде еш кеміген жоқ. Халықтың бір-біріне деген шынайы қамқоршылығын дәлелдеу үшін мына бір мысалды айта кетейін. Соғыста жараланған Қабдол Сайдуов деген ағамыз елге хат жазыпты: “Тамағым сау, көзім көреді. Тек аяғымнан жараланып жүре алмай домалап қалдым”, - депті. Бопат деген ауылдың ақсақалы елден сурылып шығып, хатта жазылған адресі бойынша іздеп барып, Қабдол ағамызды елге алып келеді. Мұны да бір ерлік деп санау керек қой. Сол Қабдол ағамыз көп жасап, 80-нен асқасын бұл дүниеден өтті.

Соғыс жылдары бала-шаға, шал-кемпір, жетім-жесір бәрі бір кісідей жұмылып, жұмыс істеді. Жейтін тамағымыз құрт пен ірімшік, ішетініміз айран мен сүт, нан аздап қана үнемдеп желінеді. Колхоз жыл аяғында еңбеккүнге бидай береді. Ол бидайды тазалап, қол диірменге үгіп ұн жасаймыз. Түске дейін мектепте сабақта боламыз да, түстен кейін колхоз жұмысына араласамыз.

Соғыс алдында ұстаздық еткен адамдар: Мәжкен Ғаббасов, Зарап Байкенов, Сейпи Сейтбеков, Қабдірашит Тұрлыбаев, Ихия Ақанов, т.б. еді. Осының ішінде қарт ұстаз Ихия Ақанов кезінде Омбы қаласында Жұмабай Шаяхметовке (Қазақстан Орталық партия Комитетінің I-хатшысы болған) тарих пәнінен сабақ беріпті. Ұмытпасам, 1951 жылдың жазында Жұмабай Шаяхметов Ленин ауылына келіп, Ақановқа Орден тапсырып кетіпті дегенді естіп едік. Ихия ақсақалдан Сапия, Батыр, Бірлік, Сәуле деген балалар өсіп өрбіді. Оның ішінде Бірлік деген баласы Ленин орта

мектебін медальмен бітірді. Сапия ұстаз болды осы мектепте.

Мен 1-сыныпқа келгенде мектеп директоры Сейпи Сейтпеков екен, Садуақас Жандосов мұғалім болып істейді. Екеуі де Жаңа-жол аулынан екен, яғни менің жерлестерім. Бірақ соңғысы “халық жауы” деп айдалып кетті. Сол кезде мен Сейпи ағайдың қызы Теңдікпен және Садуақас ағайдың қызы Шамшиямен бірге оқыдым.

Мектеп директоры Сейпи ағай мектеп сыртындағы ақ қайыңды ағаштың бауырында киіз үй тігіп, қыстап шыққанын еміс-еміс білемін. Ол кісінің үстінде Каспи теңізіндегі тюленнің терісінен жасалған жарғақ шапаны болатын. Дәл осы тұста Бораш Көлдеев те мектепте ұстаз болып, еңбек пәнінен сабақ берді. Мектеп оқушылары колхозға керекті жеңіл-желпі (ағаш айыр, күректің сабы сыяқты) құрал-саймандарды жасайтын едік.

Мектеп жанындағы интернаттың жан-жақтан ағылып келіп жатқан балаларды толық қабылдауға мүмкіндігі болмайтын. Сондықтан әр ауыл пәтер жалдап, күтуші ұстайтын. Отын, шөбін, күтушінің еңбек ақысын әр колхоз қамтамасыз ететін.

Соғыс жылдары ашаршылық, қиыншылық көріп оқыған ұл-қыздар кейін белгілі ел азаматтары болып шықты. Мысалға орыс баласы – Шалов Анатолий, неміс баласы – Бельгер Герольд, қазақ баласы – Ахмадин Әлімжан т.с.с. айтсақ та жеткілікті болады. Сол соғыс кезінде балаларға, мұғалімдерге деген қамқор-лық жақсы болды. Тұрмысы төмен балалар интернатта тұрып оқыды, мұғалімдер дүкеннен керекті заттарын тізіммен алды.

Өзім өмір бойы ұстаздықпен айналыстым. Алғашқы ұстаздық қадамым да осы Ленин орта мектебінде басталған еді. Одан кейін оқу ісінің меңгерушісі, мектеп директоры, облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтында

методист (әдістемеші) болып қызмет атқардым. Бас аяғы бұл қызметтерде 51 жыл өмірім өтіпті. Жанұямдағы балаларымның бәрі де ер жетті. Қазақ мектеп-интернатын бітірген Марат деген балам Қазақстан Республикасы шекара штабы бастығының бірінші орынбасары болып қызмет атқарады, полковник дәрежесі бар. Басқа балаларымның да жанұясы бар, қызметтері де көңілдегідей.

Мектеп ұжымына айтарым, жастарға сапалы білім, саналы тәрбие беру жөніндегі абыройлы істеріңзге зор табыс тілеймін!

СӘБИТ ЖУМИН

Мектептің түлегі, ардагер ұстаз.

Мен осы ауылдың тумасымын, осы мектепте оқып тәрбиелендім. Мен оқуға алғаш барған жылдары Сталиндік қуғын-сүргін, жаппай жазалау, жабу, ату кезеңіне кез болдық. Бұл пәленің шеті біздің жанұяны да соғып кеткені есімде. Одан кейін, яғни мектепті орталап қалған кезде сұрапыл соғыс басталды. Сол дүрбелеңдердің соңында, ауыр қиыншылықтарды бастан кешіре отырып мектепті бітірдім. Бұл 1946 жыл, яғни халықтың қалжырап, тұралап қалған кезі болса да соғыс басылып, елдің есі кіріп, еңсесі көтеріле бастаған шағы еді.

Мектепті бітірісімен жанымыздағы Көктерек аулындағы бастауыш мектепке мұғалім болып орналастым. Өзімізді оқытқан, тәрбиелеген Ахаң, Жакен, Шәкен сияқты ұстаздарға ұқсап ұстаз болу менің арманым болатын. Сол арманға аз да болса қолымның үші іліккен сияқты болды. Әрине, ұстаз болу оңай іс емес, оны кейін түсіндім. Орта білім жеткіліксіз, әрі қарай оқуға тура келді. Сөйтіп, Қызылжар қаласындағы екі жылдық мұғалімдер институтына түстім де, оны 1949 жылы ойдағыдай аяқтап шықтым.

Мектепте оқып жүргенде бізге мұғалімдердің бір-бірінен айырмашылығы жоқ сияқты болып көрінетін. Шын мағанасында мәселе олай емес екен. Әр мұғалімнің өз дәрежесі, өз әдісі, өз шеберлігі болады. Қиындығы көп болса да тәуекелмен мен де ұстаздық жолға түстім. Осы мектепті бітіргендердің жартысынан көбі мұғалім мамандығын қалады десем асыра айтқандық болмас.

Институтты бітіргеннен кейін (1949 ж.) бұрынғы Чкалов (бүгінгі Тайынша) ауданының Шұңқыр көл мектебіне директор болып орналастым. Одан әскерге алынып, міндетімді атқардым. Әскерден оралған соң Сергеев (бүгінгі Шал ақын) ауданындағы Ақсу мектебінде тарихтан сабақ бердім.

Осы ұстаздық еткен кездерімдегі ерекше есте қалғаны – туған ауылыма, оқыған сүйікті мектебіме қайта оралуым болды. 1968 жылы осы мектепте әрі сабақ беріп, әрі интернат меңгерушісі болып орналастым. Сол кездегі бірге ұстаздық еткен абзал азаматтардың біразы ол дүниелік болып кетті. Олар: Ғазез Әбілмәжінов, Есмағзи Жүсіев, Шәкім Нұртазин, Шаймұрат Қарабеков, Аманжол Спаин, Сәден Байбатыров, Қағида Базарбаева, Зияш Мәтенова т.б. Топырақтары торқа болсын демекпін сол әріптестеріме. Әрқашан еске түсіріп отырамыз. Одан соң орта буындағы ұстаздар, бұл күндері құрметті демалыста жүрген Жұмаш Сейітбеков, Шалбай Смағұлов, Әсимә Сүлейменова, Ғазез Жахин, Құрмаш Баязиев, Малкен Баймышева, Өлім Шегенов, Бөпеш Нұрғалиева, Нағима Қасымова, Мейраш Әбілқаримов, т.б. оқу-тәрбие жұмыстарының ыстық-суығын бірге бөлісіп едік. Солардың аманшылығын тілеймін.

Мектептің, мектеп ұжымының жұмыс нәтижесін ұшырған түлектер арқылы сезінуші едік,

көркем өнерпаздарының байқауынан білуші едік. Сабақ сапасы, тәрбие жұмыстары жөнінен мектеп әрқашан алдыңғы саптан көрініп отырды.

Істеп жүрген мекеменің абыройы ондағы ұжымға, оны басқарып отырған адамға тікелей байланысты екені белгілі. Мен келген кездегі мектеп директоры Шекен Қасымов болатын. Тиянақты, ұқыпты адам еді. Сол қасиеттерге қарамағындағы қарапайым мұғалімдерді де үйретті. Басталған істің аяқталуын және нәтижесін қадағалап үнемі тексеріп отырды. Мысалы ескі мектептен жаңа салынған зәулім мектепке көшу кезіндегі ісі ұланғайыр. Ауланы ұқыптау, әр класс бөлмелерін жабдықтау, алынған дүниелерді бүлдірмей сақтау сияқты істерге жауапкершілікпен қарады. Осыған барлық мұғалімдерді, барлық оқушыларды, ата-аналарды жұмылдыра білді. Әрине, қатаң талап қоюды кезінде түсінбейтіндер де, ұнатпайтын да болған шығар. Алай да Шекен Қасымов өзінің адалдығымен, іскерлігімен көзге түсіп, осы оқу орынын алдыңғы қатарда ұстап келгенін ешкім жоққа шығара алмас.

Ленин орта мектебінің ұжымынан екі дүркін алған тәрбием текке кеткен жоқ сияқты. 1973-1985 жылдар аралығында Алқағаш, Мектеп, Жаңалық сегізжылдық мектептерінде директорлық қызметте болдым, соңғысынан зейнеткерлікке шықтым.

Сөйтіп, менің саналы өмірім оқушылармен, мектеппен бірге біте қайнасып өтті.

ҚЫРҒЫЗ МУСАБАЕВ.

Мектептің түлегі, ардагер ұстаз, оқу ағарту ісінің озаты.

Мен Қырғыз Күзембайұлы 1956 жылдың түлегі. Ол кезде мектеп директоры Шияп Садықов, оқу ісінің меңгерушісі Ғазез Жахин,

класс жетекшім Таисия Анатольевна Игумнова болатын.

Николаев орта мектебінде табан аудармастан, үзіліссіз 40 жыл ұстаз болып істеп, зейнеткерлікке сол мектепте шықтым.

Көне “Көбеш” жерінде, Николаев селосында оқу ағарту ісінде жүрегіммен жылу беріп, жас бүлдіршіндерге білім көусәрінен сусындаттым, тәлімді тәрбие бердім деп ойлаймын. Мен республикалық “Мектеп” баспасының облыс бойынша референті, “Қазақстан мектебі” журналының, “Ленин туы” газетінің, “Зерде” (“Білім және Еңбек”) журналының авторы болдым. Жалпы алғанда республикамыздың 7 газетіне, “Правда” газетіне де, “Наука и жизнь” журналына да материалдар бердім.

Төрт дүркін Республикалық Педагогикалық оқуларға қатысып, олардан да құралақан болғам жоқ. Ұстаздыққа, ұстамдылыққа, ұқыптылыққа үйренуіме негізгі себепкер ең алдымен әке жолы, оның салған ізі шығар деймін. Өйткені әкем Күзембай Мұсабаев жастайынан зерек, білімдар адам болған. Ол алғашында ауыл молдасынан дәріс алып, арабша құран оқуға үйренген, кейіннен жәдитше, латынша, содан соң кирил әріптерімен сауаттанған.

Солтүстік Қазақстан және Көкшетау аймақтарында халық ағарту жұмыстарымен тікелей айналысқан. Әсіресе, халықты жаппай сауаттандыру саласында Ахмет Байтұрсыновтың төте жазу әдісін іс жүзіне асыруға ат салысты, отыз-қырық күннің ішінде арап әрпімен жұрттың сауатын ашқан. “Дауымбай” ауылында (қазіргі “Мектеп” ауылы) ересектерді де оқуға үйретіп, сауаттандырады. Оған дәлел “Сауатсыздықты жою және жаңа әліп Қоғамының округтік Кеңесінің №14 мүшелік белеті”. Ашаршылықта қоғамға мүше болған жылдарында “белсенділердің” асыра сілтеу

саясатымен күресе отырып, жұрттан зар илетіп жинап алған азық-түліктерін халыққа әділ үлестіріп беруге ат салысқан азамат.

Халық ағарту жұмыстарынан қол үзбей жүріп, 1940 жылы Қызылжар қаласындағы педагогикалық техникумды тәмамдаған. Мамандығы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, жастарды жақсылық өнерге, білімге баулуды мақсат еткен. Оған дәлел әкемнен дәріс алған бүгінгі қариялар ол кісіні ауыздарынан тастамай айтып отырады.

1927-28 жылдары алғаш рет Дауымбай ауылында мектеп ашылады. Алғашында бастауыш мектеп болады да, бертін келе ол орталау мектепке айналады. Ал ол мектептің балалары орта білімді, аттестатты алу үшін Ленин орта мектебіне барады. Менің әкем осы мектепте қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ береді.

Әкемнің қызметтес жолдастары, әріптестері ол кезде Сейпи Сейітбеков, Ахметжан Қалиахметов, Ихия Ақанов, Ерғали Малаев т.б. еді!

Менің әкем 1942 жылдың мамыр айының 10 күні әскерге Баркиден аттанды. Анам Нұрғиза екеуміз ақырғы рет қоштасып қалдық. Ол кезде мен 5 жаста ғана едім. 1943 жылдың қыркүйегінде Смоленск қаласының төңірегінде кескілескен қанды шайқаста ерлікпен қаза тапты деген қара қағазға ғана ие болып қалдық...

Менің Ленин орта мектебіне баруыма себепкер болған мәселе, әкемнің Ұлы Отан соғысына қатысып, шәйіт болуы. Үкіметтің қаулысы бойынша әскерге алынған адамдардың жанұяларындағы балаларын мектеп жанындағы интернаттарда тегін оқытылады.

Біздің балалық шағымыз Ұлы Отан соғысына сәйкес келді, балалық бал дәурен болмады. Қыс айларында оқып, жазғы демалыс кезінде колхозда (Жаңажолда) үлкен адамдармен бірдей 12-14

сағат жұмыс істедік, сондықтан болар біз ерте есейіп шыңдалдық.

Ол кезде оқуға әркімнің қолы жете бермейтін. Облысымыздағы бірден бір шәкірттер дайындаудың шын көрігі – Ленин орта мектебінде білім алу әр оқушының биік арманы, мақсаты болатын. Бұл мектеп әрі менің әкемнің мұғалім болған мекемесі, ұжымы емес пе? Мұнда үлкен парасатты, терең білімді ұстаздар топталған. Олар асыл ақылдарын, терең ойын тек қана бізге арнаған еді.

Менің ардақты да асыл ұстаздарым: Сейтен Сауытбеков, Зура Оразалина, Мисалым Садықова, Шалбай Смағұлов, Қажен Базарбеков, Шаймұрат Қарабеков, Таисия Анатольевна Игумнова, Ғазез Абілмәжінов т.б.. Осылардың ішінде өмірімде елеулі орын алған, ардақты ұстазым Мисалым Садықова еді. Ол өте бір парасатты білімді, аса мәдениетті жан болатын. Ол кісінің аналық аяушылығының, жанашыр ұстаздығын менің жеке басым көп сезінді. 5-6 кластарда оқып жүргенімде мен трахома ауруына шалдығып, ашық күнде көзімді аша алмай, жазба жұмысымен айналыса алмай көп бейнеттендім. Осы кезде Мисалым апай маған грамматика сабақтарынан дәрісті бір сағат ерте беретін. Ол кезде жүдеушілік кірген менің өңімді көріп, үйінен шағын жастық әкеп берді. Ағаш партада қисайып дем алатынмын. Ұстазымның маған жасаған жақсылығын әлі ұмытпай жүрмін.

Бойы орташа болғанымен ойы терең, қараторының әдемісі болатын. Тағы бір ұстаздық үлгісі әр сабаққа тиянақты дайындықпен келетін, біз оны жақсы сезінетінбіз. Сабақты ашусыз, жақсы бір мейірбандылықпен, сабырлықпен өткізетін. Ұстазы ұстамды деген ұғым осыдан бас алатын шығар. Менің де ұстаз болуыма Мисалым тәтейдің үлгісі өмірлік әсер етіп, мен де өмір бойы ұстаз

болып жүрмін. Мисалым тәтей берген білімнің (қазақ грамматикасының) арқасында қаламымды құрғатпай баспасөздерде мақалаларымды жариялап тұрамын. Оным ана тілін еркін білуімнің арқасы деп білемін.

Жоғарыдағы аталған мұғалімдерімнің көбі ана дүниелік болып кетті. Аруақтары ардақты, топырақтары торқалы, жатқан жерлері жайлы, имандары жолдас болсын.

Қымбатты менің мектебімнің бүгінгі ұстаздары!

Тойларыңыз құтты болсын, денсаулықтарыңыз мықты болсын, шыңға шыға беріңіздер, өмірлеріңіз өрімді, еңбектеріңіз өнімді, өздеріңіз көңілді, ғұмырларыңыз ұзақ болғай!! – демекпін.

РАУЗА АХМЕТОВА – САДЫҚОВА.

Мектептің түлегі, Қазақстан Республикасы тұтынушылар одағының озық қызметкері.

Менің әке-шешем өмір бойы ұстаздық етіп, бала тәрбиелеген адамдар. Әкем – Шияптың бүкіл саналы өмірі, оқудағы және әскердегі кезеңдерін есептемегенде, Ленин ауылында, Ленин орта мектебінде өтті десе де болады. Ал шешем – Мисалымның да (біз оны Тәте дейтінбіз) өмірі осы жерде өтіп, осы мекеменің ұжымымен бірге өсіп, біте қайнасты.

Әкем Омбы қаласындағы педагогикалық институттың физика-математика факультетіне түсіп, оны ойдағыдай бітіріп шығады. Диплом алғаннан кейін алғашқы ұстаздық қызметін облысымыздың Майбалық орта мектебінде бастайды. Бірақ, бұл жерден көп кешікпей әскерге алынады, әскерлік міндетін атқарып жүргенде соғыс басталып кеткен. Сол соғыста, алғашқы шабуылдардың бірінде жараланып елге оралады. Қызылжар қаласында қызметке орналасады, онда жанұясымен бірге тұрады. Дегенмен жарасы жазылғаннан кейін, әскерге шақыртылып, соғысқа

өз еркімен қайта аттанады. Тағы жаралы болады, елге оралады.

Сонымен, бұл жолы жолдаманы облысымыздың Октябрь ауданындағы Ленин орта мектебіне алады және бұл оқу орынының басшысы – директоры болып орналасады. Бұл жерде тапжылмастан, зейнеткерлікке шыққанға дейін қызмет етті, өмірінің ақырына дейін осы елдің дәм-тұзын татты.

Ал, менің Тәтем жастайынан жетім өскен адам. Шешесі ерте қайтыс болады, әкесі қуғын-сүргін көріп, белгісіз себептермен хабарсыз кетеді. Өгей шешесі, үш ағасы мен Тәтем Омбы қаласына көшіп келеді. Күнкөрістің қамын ойлап үш ағасы жұмысқа орналасады, оқуға түседі. Тәтем Омбыдағы педагогикалық училищеге түсіп, оны ойдағыдай аяқтайды.

Міне, осы кезде Тәтем Омбыдағы педагогикалық институтта оқып жүрген әкем – Шияп Садыковпен танысқан. Тәтемнің бұрынғы фамилиясы да осындай – Садыкова болатын.

Менің әкем жастайынан қала өміріне бейім, мәдениетті, сауатты адам болды. Сәнді киініп, таза жүруді ұнататын. Малақайы да, пальтоның жағасы да қаракүлден тігілген, сол кездің сәнді киімі. Құлақшынды аяздарда да төмен түсірмейтін, пальтоның жағасын көтермейтін. Омбыда Тәтеммен жаңа кездесіп жүрген кезінде құлағын үсітіп алып, бір жұма жұртқа көрінбей қойғаны да бар екен. Сол кербездік, сәнқойлық қасиеті есейгенде де, қартайғанда да қалмады. Қала тәртібіне үйренген Тәтем де сәнді киінетін. Басында ақ берет, аяғында ақ фетр ботысы, үстінде өзіне қонымды пальтосы болатын.

Тілерсектен түсетін қою қара шашын шашыратпай желкесіне түйіп қоюшы еді. Ауылды жерге келген соң әдеп сақтап басына ақ орамал тартып жүретін болған. Әкем қоғамдық жұмыспен,

мектептің оқу-тәрбие жұмысымен көбірек айналысқандықтан үй шаруасына араласуға мұршасы келмейтін. Оның есесіне Тәтем пысық, әрі ұқыпты, тиянақты адам еді. Үй-іші әрқашан таза, жинақы тұратын. Әкемнің, біздің үстерімізге шаң жұқтырмайтын. Жанұя болған соң бірлі-жарымды мал ұстаймыз, оны күту де Тәтемнің басшылығымен орындалады. Үй шаруашылығындағы жұмыстарға, тұрмыстық істерге бәріміз де сол кісінің көмегімен үйрендік.

Әкеміз бен шешеміз тату-тәтті өмірсүрді. Олардың өз-ара шынайы сыйластығы біз-жастар үшін үлкен үлгі, тамаша тәрбие болатын. Ұрсу, зеку, дауыс көтеру екеуінде де болған емес. Әсіресе Тәтем біздің ыңғайсыз, ұнамсыз қылықтарымызды байқап қалса, ақырын ғана ақылмен айтып түзетуші еді.

Жаз айларының жайма-шуақ тынышты кештерінде ауладағы жасыл шөптің үстінде отырып дем аламыз, таза ауа жұтамыз. Сол кезде әкем домбыра тартады, Тәтем оған қосылып ән шырқайды. Біздер де, көршілер де әнге қосыла кететінбіз.

Бір жылы Тәтем Қарағанды мұғалімдер институтын бітіріп, диплом алып келді. Сол жолы менің ағама – Есенге скрипка сатып ала келіпті. Оның себебі ауыл фельдшері Карл Федорович Бельгер мектепте шекті аспаптар оркестрін ұйымдастырған болатын. Онда оқушы балалар гитара, балалайка, скрипка тартуды үйренеді. Есен ағам сол оркестрде скрипка ойнайтын еді.

Мектепте оқып жүргенде әкем математикадан, Тәтем қазақ тілінен сабақ берді. Сабақ барысында, білімімізді бағалауда ешбір артықшылық, не кеміту жағдайы байқалған жоқ. Өз балаларын басқалармен тең ұстады, талап қоюда да бірдей болды, әрқашан әділеттілік жағында болды.

Бұл жанұяда екі ұл, екі қыз болдық. Мәкеш – апам, Есен – ағам, Досан – інім. Әке-шешем өз көздері тірісінде осыларды бағып-қақты, тәрбиеледі, оқытты. Бәрінің де жоғарғы білімдері бар, әрқайсысы өз жанұяларын құрды. Мен – Рауза Қарағанды кооперативтік (сауда) институтын бітіріп, өз облысымыздың сауда орындарында біраз жыл қызмет атқардым. Бұл күндері халық банкісінің облыстық бөлімшесінде қызметтемін. Мәкеш – ұстаз, Есен – құрылысшы, Досан – шаруа қожалығында.

Кезінде әке-шешем қызмет істеген, олардың балалары тәлім-тәрбие алған, 70 жылдығы енді тойланғалы отырған осы мектепке шын жүректен ыризашылығымызды білдіреміз. Сүйікті де, ардақты мектебімізді, ауылдың асыл да абзал адамдарын әрқашан есте сақтаймыз.

ЗИЯГҮЛ ТАСЫБАЕВА.

Мектептің ұстазы, Қазақстан Республикасы оқу ағарту ісінің озаты.

Жетпіс жылдық тарихы бар М.Ахметбеков атындағы орта мектеп аудан, облыс, республика көлемінде “Қара шаңырақ” деп аталған іргелі мектептердің бірінен саналады. Ертеден-ақ аты облыстан асып, республикаға жеткен қасиетті білім ордасында ұстаздардың ұстазы атанған, бүгінгі күні орамызда жоқ Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген мұғалімі Шияп Садықов, Қазақстан Республикасы білім беру ісінің үздіктері: Сәден Байбатыров, Ахметжан Қалиахметов, Шәкім Нұртазин, жиырма жыл мектеп директоры болған Шекен Қасымов, Шаймұрат Қарабеков, Есмағзи Жүсіев, Шаяхмет Қуандықов, Қасет Мұқанов сияқты “Мүйізі қарағайдай” ағайлар мен бірге қызмет істеп, ақыл-кеңесін тыңдап, өзімнің еңбек жолыма бастау алғаныма, оларды еске ала отырып, шын ризашылығымды білдіремін.

Жас ұрпақтың бойына ана тілінің қадір-қасиетін сіңіруде бірлесе еңбек етіп, білмегенімді үйреткен Аманжол Спаен мен Қазақ ССР-нің еңбек сіңірген мұғалімі, тәлімгер ұстаз болған Қағида Базарбаеваны да еске алмай өте алмаймын.

Өзіміз де есейіп, еңбек етіп жүрсек те, әлі күнге дейін қадірлі ұстаздар, бүгіндері құрметті демалыстағы Қайрия Ахметбекқызы, Нағима Шәріпқалиқызы, Шалбай Смағұлұлы, Әсима Қожабекқызы, Зура Тілембайқызы, Мейраш Әбілкәрімұлы, Кейкуат Жұмағалиұлы, Әлім Қадірәліұлы, Есмақан Қожақұлы, Жұмаш Сейтбекұлы сияқты тәлімгер ұстаздарға үлкен рахметімді айтамын.

Ұстаз – жас ұрпақтың рухани сәулеткері, тәрбиешісі, ұлы тұлға.

Бір кездерде жалындаған жастар едік,
Бір мектепте еңбек жолын бастап едік.
Бәріміз де жастық шақта бірге болып,
Мектептегі қиыншылықтан жасқанбадық.

Жалындаған жастық шақтың қызықты да, думанды күндерінде еңбек жолын бірге бастап, қазір жастары 50-ден асқан сабырлы да, салмақты ел азаматтары, ардақты ата-ана, ел құрметіне бөленіп отырған мектебіміздің қадірлі ұстаздары: Нұрғалиева Бөпеш, Мәженов Зейнелғабиден, Шаяхметов Сейілхан, Шаяхметова Ұлболсын, Бекбасова Әмина, Қапанова Алма, Шаниева Бақыт, Әбілова Балкүміс, Байтеленова Нұрсұлу, Рахымберлина Базира т.б.

Алдыңғы толқын ағалар, кейінгі толқын інілер дегендей аға буынның ізін жалғастырып, мектебіміздің туын түсірмей, атағын асқақтатуда аянбай еңбек етіп жүрген жастар бар. Жаңарған, жасарған педагогикалық ұжымда өздерінің өнегелі

істерімен көрініп, өз ісінің шебері атанып жүрген жас ұстаздар: мектептің директоры Баржақсин Есен Темірғалиұлы, оқу ісінің меңгерушісі Байбатырова Айгүл Қайырқызы, оқу-тәрбие жұмысының ұйымдастырушысы Қамбарова Лариса Әлтиқызы, Бекет Баяхметов, Зейнегүл Баяхметова, Болат Байжанов, Роза Қасымова, Ләззат Нұртазина, Гүлжиһан Оспанова, Сұлу Есімсейітова, Роза Қажырахымова, Ақерке Қасымова, Орынбасар Баржақсина т.б. бар.

“Жас келсе, іске” – деп еңбек жолын жаңа бастап, мектептегі қандай жұмыс болса да белсене араласып, жүрген Нәзгүл Жанахметова, Гүлмира Жанұзақова, Рима Жапарова, Нұрболат Әбілмәжінов сияқты жігерлі жастардың еңбегіне сәттілік тілеймін. 70 жыл бойы елдің болашағы жас ұрпақты тәрбиелеуде аянбай еңбек еткен ұстаздардың еңбегінің нәтижесі-шәкірттерінің еліміздің түкпір-түкпірінде өз үлестерін қосуында.

Мектептің мақтанышы,даңқын көтеретін де шәкірттері десек, сондай мектебіміздің, ұстаздардың мақтанышы үш тілді бірдей меңгерген, қазір республикамызға танымал жазушы Герольд Бельгер, ақын Жарасбай Нұрқанов. Ал облысымыздың әр саласында басшы орындарда отырған облыстық банкінің бастығы- Жомарт Қажырахымов, облыстық салық полициясы бастығы – Марат Ескендіров, бүкіл ұстаздық еңбегін жас ұрпақты тәрбиелеуде аянбай еңбек еткен, қазір құрметті демалыста болса да, облысымыздың тарихын кейінгі ұрпаққа танытуда “Асыл мұра” орталығын құрып,еңбек етіп жүрген - Ғалым Қадірәліұлы, Солтүстік Қазақстан Университетінің ұстаздары Данагүл Таласбаева, Нұрболат Әбуов, Мәскеуде қызмет ететін философия ғылымдарының кандидаты Зәмзәгүл Әбілкәрімова т.б. Айта берсек біздің мектептің түлектері әр саланы меңгерген білімді мамандар.

Алда мектебіміздің 70 жылдық торқалы тойы. 70 жылда қаншама шәкірттер білім алып, қанаттанып ұшып жатыр. Енді ұжым мүшелеріне, мектебіміздің бітіріп кеткен шәкірттеріне, қазір оқып жүрген оқушыларға “Алтын ұя” мектебіміздің даңқын арттырып, мерейін өсіре беруіне тілектеспін.

Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі
Алтын ұя мектебі

50 жылдар

60 жылдар

65 жылдар

80 жылдар

82 жылдар

Халық театрының әртістері

III-Бөлім

АУЫЛ ТҰРҒЫНДАРЫНЫҢ ШЕЖІРЕСІ

Жеті атасын білген ұл

Жеті жұрттың қамын жер... деген халық мәтелі бар. Бұл жерде сөз ата-бабалар дәстүрін ұрпақтан ұрпаққа жалғастыру хақында болып отыр. Ал, дәстүрдің түп тамыры – шежіре. Сол шежірені тармақтап таратқан талай тарихшылар болған. Бірақ халқымыздың шимайланып қалған тарихы, үзіліп қалған салт-дәстүрі шежіреге де әсер етпей қойған жоқ. Жеті атасын білмеген жетімдіктің белгісі деген сөз де тегіннен айтылмаған. Сол жетімдікті 20-ғасырда көрдік. Жаңа ғасырда жаңарып, есімізді жиып, егемендікті алғаннан кейін ғана ата тегімізді іздеуге ел кірісіп жатыр.

Ерте кезден шежіре зерттеп, ата қуған адамдар аз болған жоқ. Батыс пен Шығыс ғалымдары, оның ішінде Дулати, Жоламан, Шоқан, одан соңғы Шәкәрім, Мұхаметжан Тұңғышпаев, Мәшһүр Жүсіп шежіре зерттеп жазды. Абай мен Марғұлан да көп мәселені айтып кеткен еді. Шоқан өзінің зерттеу-шығармаларында Шал ақын жөнінде былай айтып кетеді: “Бәйімбет елінде Шал жырау өтіпті, оның өлеңмен жазылған шежіресі, өттең, қолыма түспеді”.

Соңғы, 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басында өмірсүрген Бәйімбет ұрпағынан шыққан Қожамбет ақын (Ордабайұлы) аталарымыздың шежіресін өлеңмен жазып кеткен екен. Соның ішінде бір шумақ өлеңін естеріңізге салайық:

Атамыз Арғын, Қыпшақ, Қоңырат, Найман,
Дүниенің төрт бұрышына қанат жайған.
Бабамыз Арғыннан Ағжол туып,
Тарадық он екі ата Атығайдан.

Шежірені біздің елде іздестіріп жинастырған Әуелбеков Малгаждар, оның қолжазбаларын жарыққа шығарған белгілі журналист Дүйсенбі Әуелбеков. Қожамбеттен кейінгі шежірені өлеңмен жазған белгілі халық ақыны-жерлесіміз Ахметжан Нұртазин еді. Қысқасы шежіре құрып кеткен жоқ, өзінің жалғасын тауып жатыр.

Біздің ата тегіміз – қазақтар көшіп-қонып жүрсе де түркі тілдес тайпалардың негізінде пайда болған біртұтас қалың ел. Бұл, Абай айтқандай, жерінің аумағы ұланғайыр, өз жерінде өзі көшіп-қонып жүрген ел, жаз жайлауы, қыс қыстауы дегендей!

Қонысы, жер аумағы, ежелгі ру-тайпалар құрамы бойынша қазақ жері үш жүзге бөлінген: Ұлы жүз, Орта жүз, Кіші жүз.

1. Ұлы жүз – төрт ата: Қаңлы, Үйсін, Жалайыр, Шанышқылы.

“Ұлы жүз – Үйсін” деп атайды. Ақ Арыс. Төле би шыққан жер. Халық “Ұлы жүзді қауға беріп, малға қой” – дейді.

2. Орта жүз – жеті ата: Арғын, Қыпшақ, Найман, Қоңырат, Керей, Уақ, Тарақты. Оны “Орта жүз – Арғын” – деп атайды. Бек Арыс. Қазбек би шыққан жер. Халық “Орта жүзді қалам беріп, дауға қой” – дейді.

3. Кіші жүз – үш ата: Әлімұлы, Байұлы, Жетіру. Оны “Кіші жүз – Алшын” – деп атайды. Жан Арыс. Әйтеке би шыққан жер. Халық “Кіші жүзді найза беріп, жауға қой” – дейді.

Шым-шытырық шежірені қаз қалпына келтіру мүмкін емес. Мәселен бір атадан тараған тұқымды әр түрлі атпен жазады, яғни не ағасын, не інісін, не баласын жиі атайды. Екінші біреуі керісінше ауыстырып қояды. Дегенмен екеуінде де қателік жоқ. Шындығында зерттеуші ғалымдардың

жазып кеткен мұрасын (шежіресін) теріске шығаруға да болмайды.

Орта жүздің бір тармағы Арғын. Оның қай жерлерді мекендегені, қалай тарағаны туралы талай тарихи деректер мен аңыз, ертегілер бар. Арғыннан қанша бала туған жөнінде деректер көп емес. Алайда арғыннан туған Дайырқожа (Екінші балама аты Ақжол) екені көп жерлерде айтылады. Осы Ақжолдан 5 бала (кей жерде 7 бала) туды дейді. Соның Қарасұпысынан - Қарауыл – 8 ата, Сарысұпысынан Атығай – 12 ата туады. Зерттеулерге қарағанда Атығайда бірнеше бала болады, соның Дәуіт дегенінен 12 бала туады. Бұлар Атығайдың немерелері.

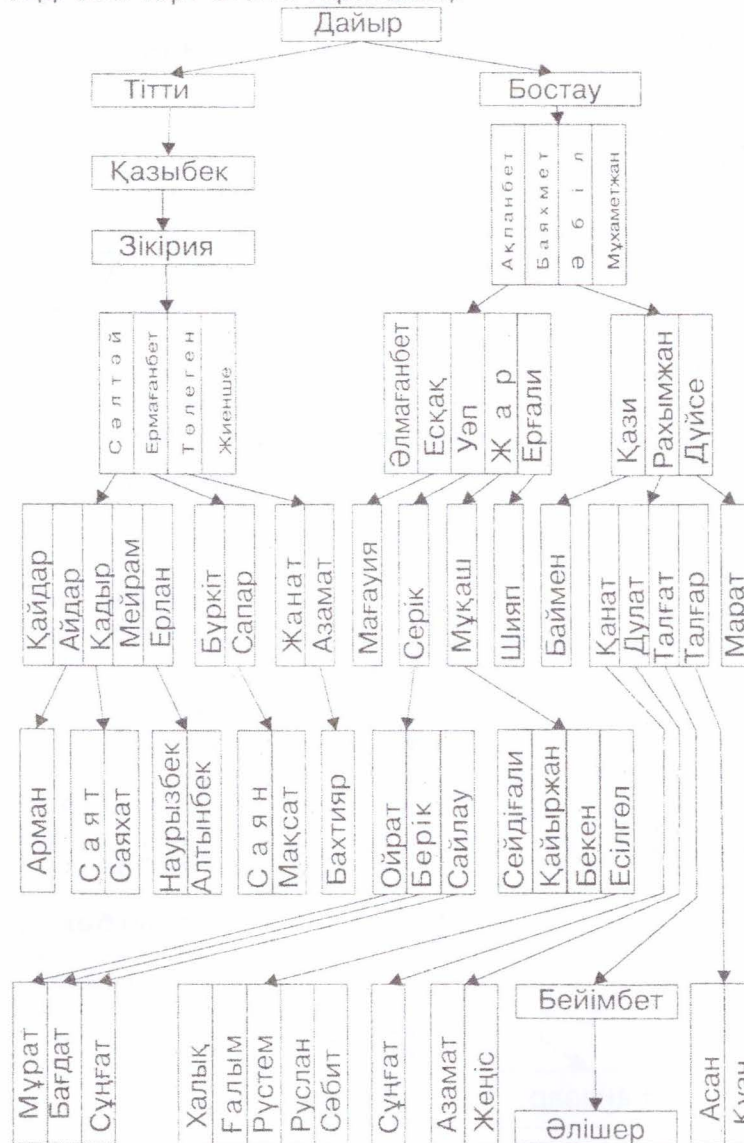
“Он екі ата Атығаймыз” дейтіні Атығайдың бірге туған туыстарының санына қарай да айтылған шығар. Одан соң бір атамыз соның ішіндегі беделдісімен аталуы қазақта ежелгі дәстүр. Екінші бір деректерде Атығайдың өз балаларының саны он екі болған, сондықтан “Он екі ата Атығай” деп аталады делінген. Қалай десе де қателік жоқ. Шындығына келсек біз Дәуіттен тарағанбыз. Атығай мен Қарауыл елдері Қазақстанның Солтүстік (Қызылжар, Көкшетау, Ақмола) өңірін мекендеген. Омбы, Қорған, Түмен жерлерінде де бар.

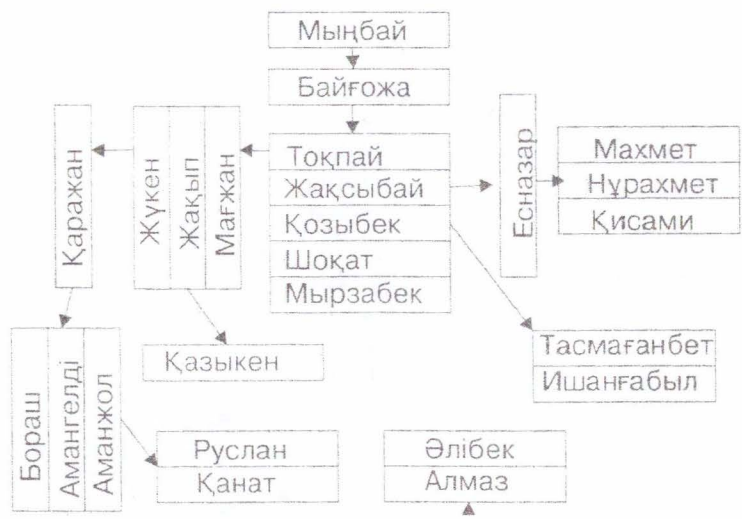
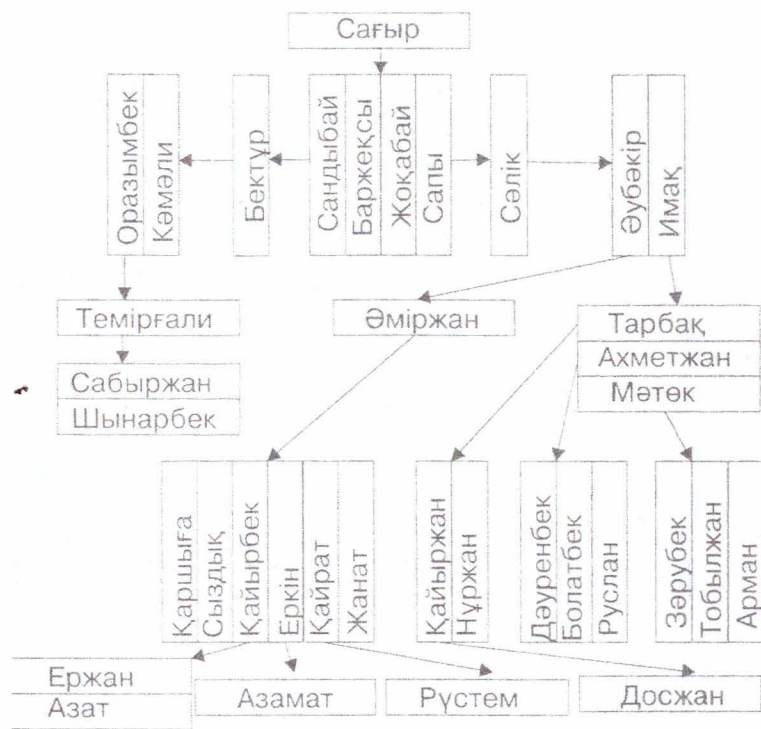
Алғашқы Бостау ауылы, одан соң Ленин, соңынан Ыбыраев ауылы болған біздің елде Атығай елінің Бәйімбет руының тармақтары тұрып жатыр, яғни Қабай, Тұяқ, Жәнібек деп аталады.

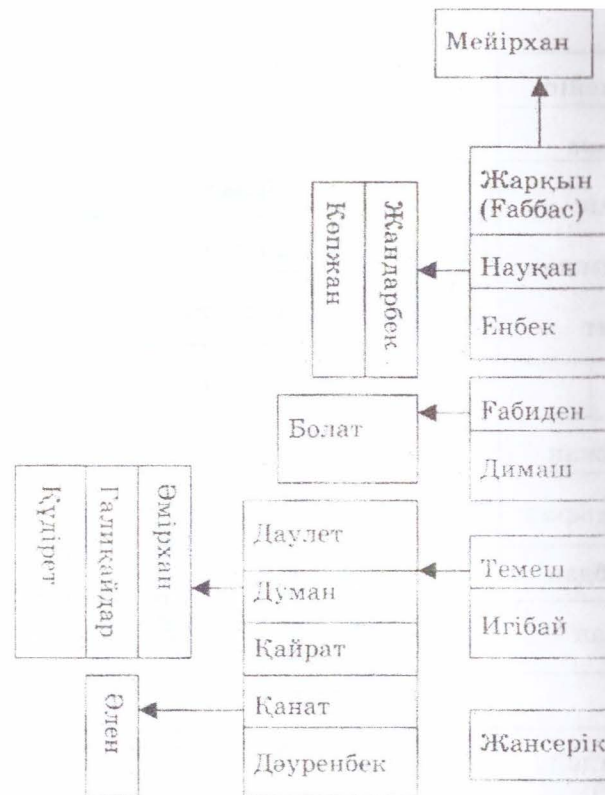

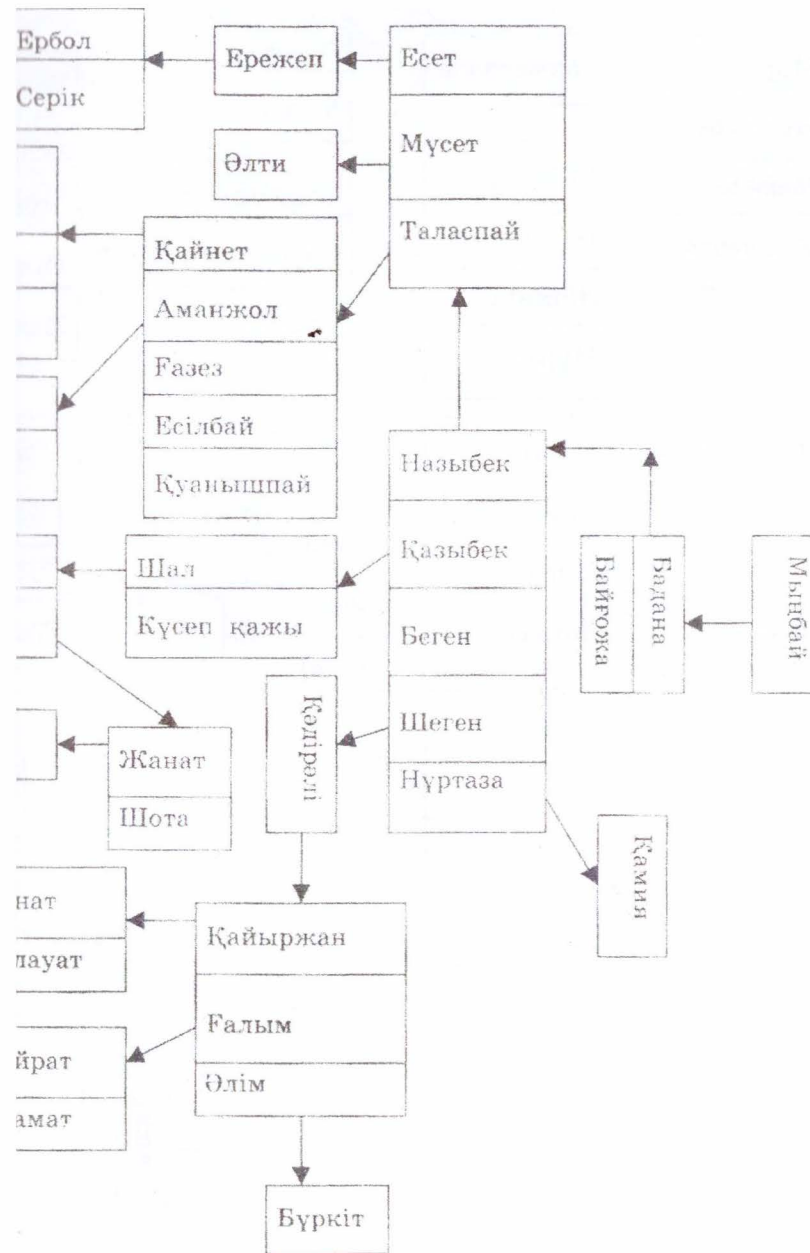

Біздің елде Қабай руынан негізінен Нарбота, Бар-
ғана, Натақ аталарымыздың ұрпақтары мекендеген.
Нарботаның Мыңқара деген баласынан төрт бала
туады: 1.Дайыр, 2.Сағыр, 3.Мыңбай, 4.Дәуітбай.
енді осы төрт атаны таратайық.

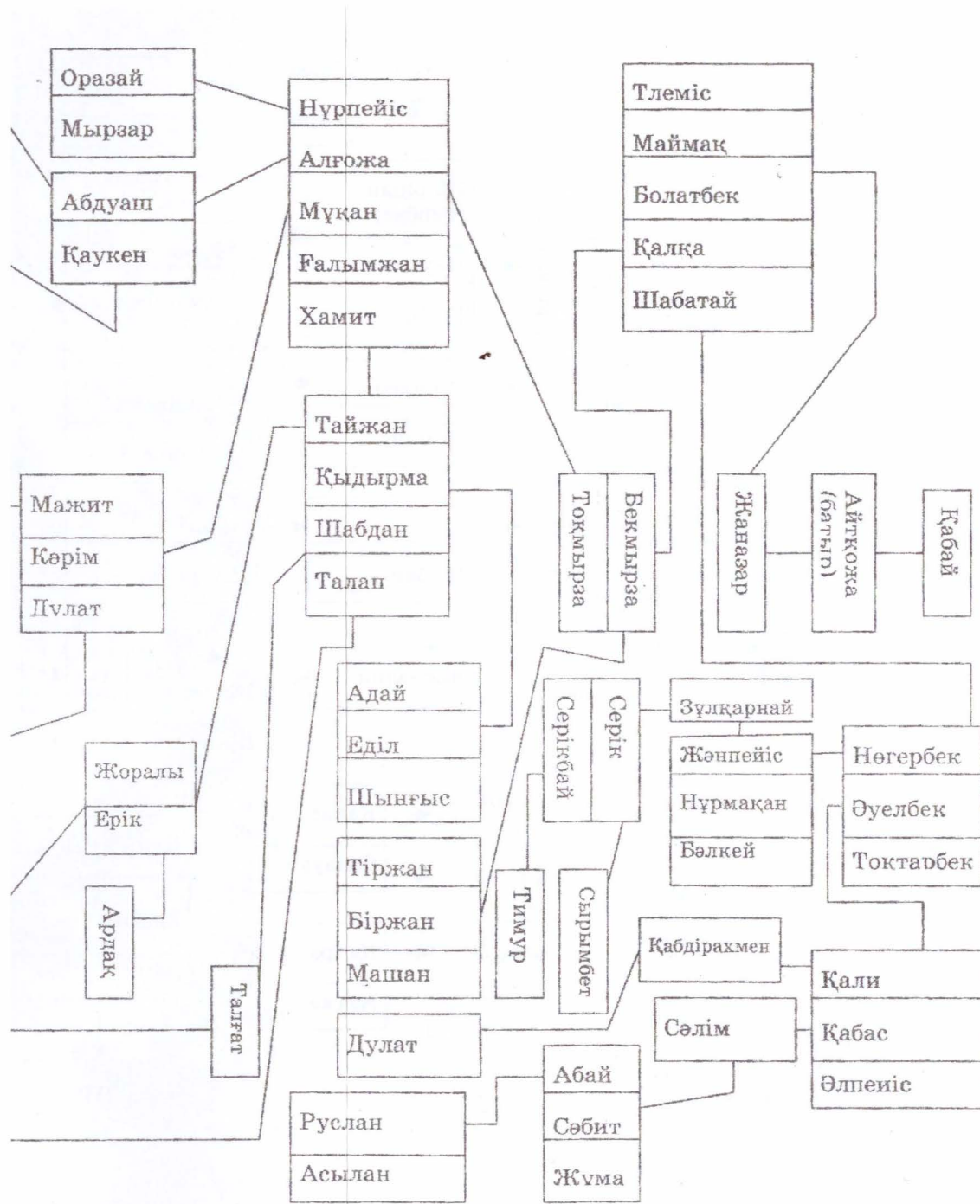

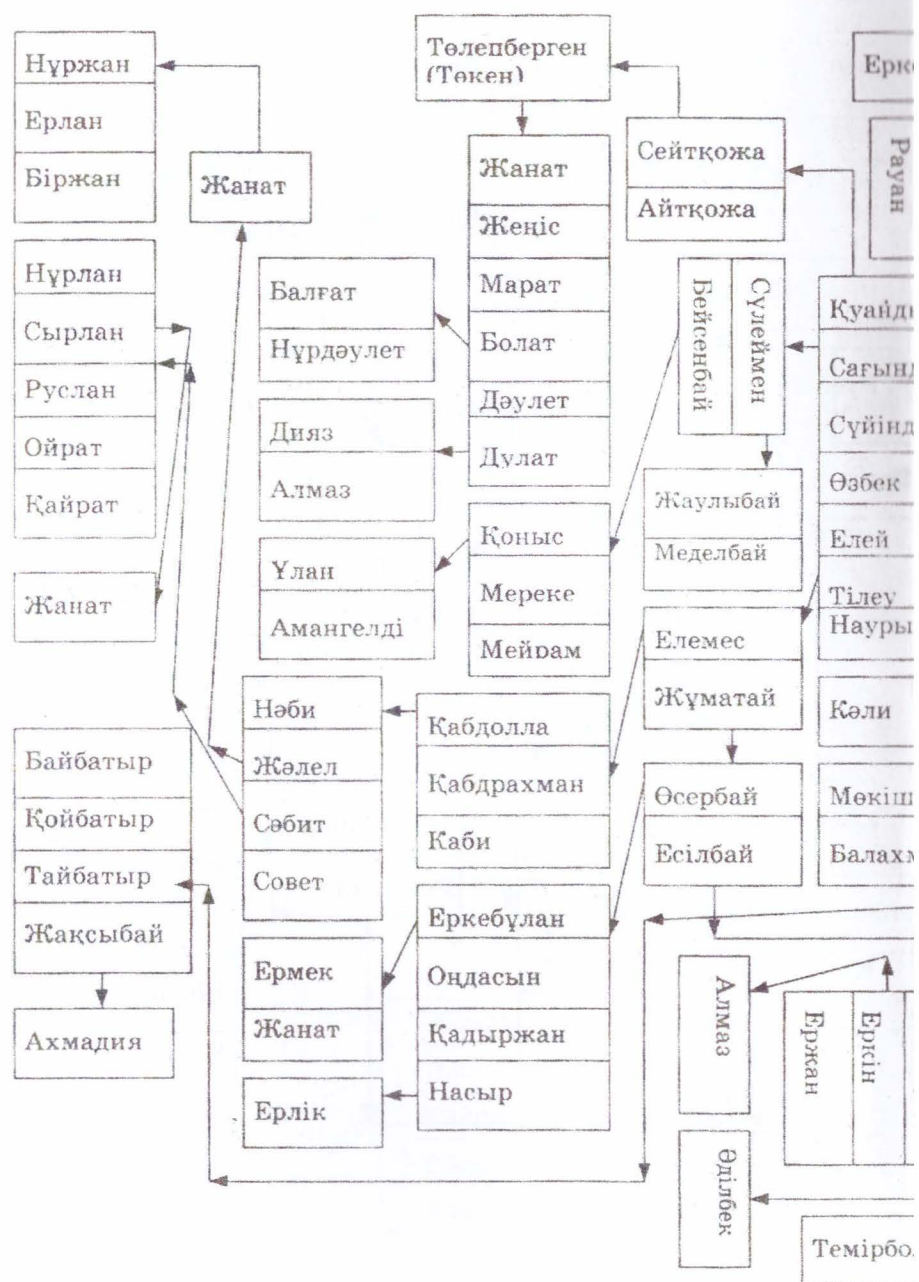

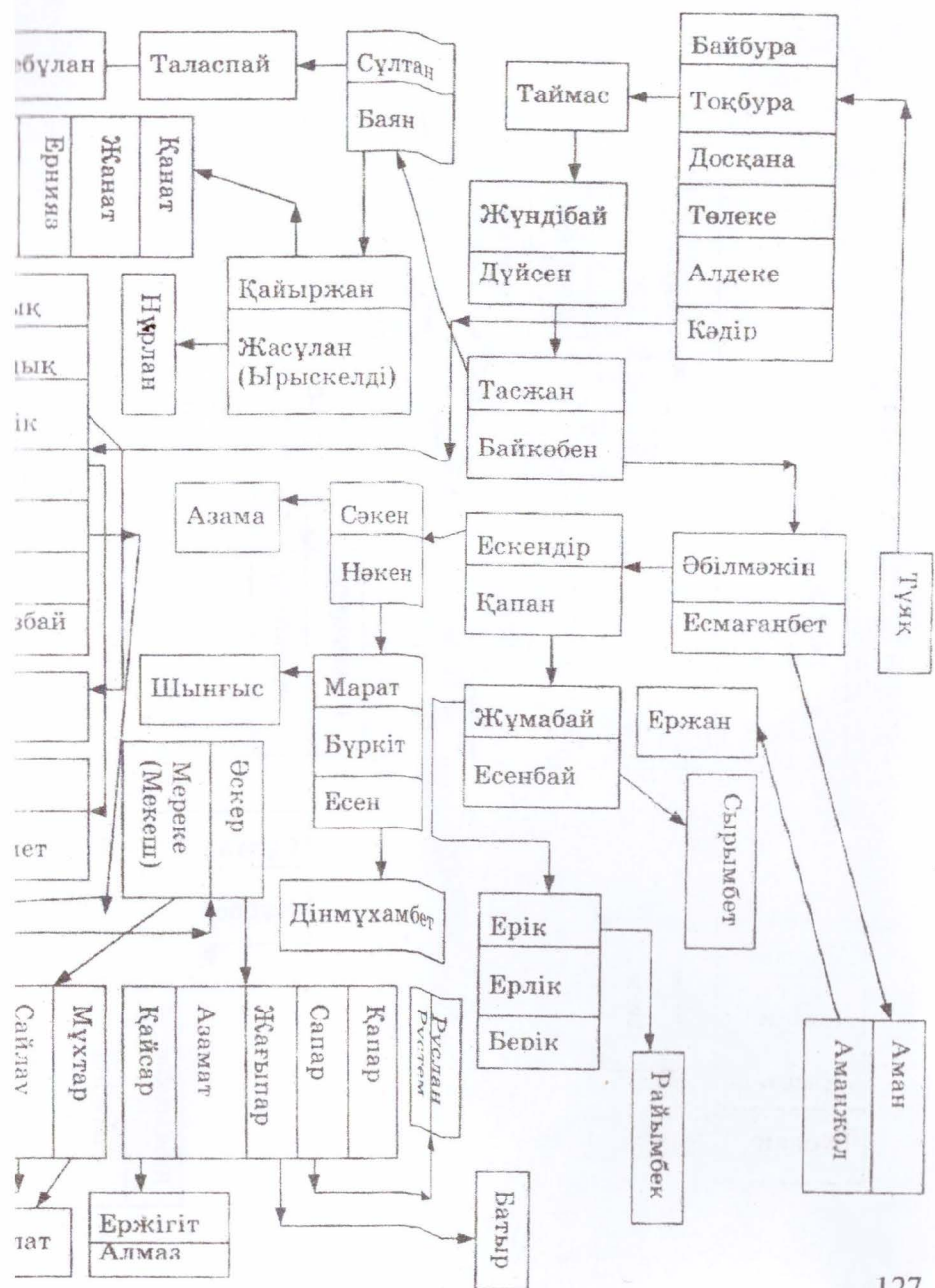

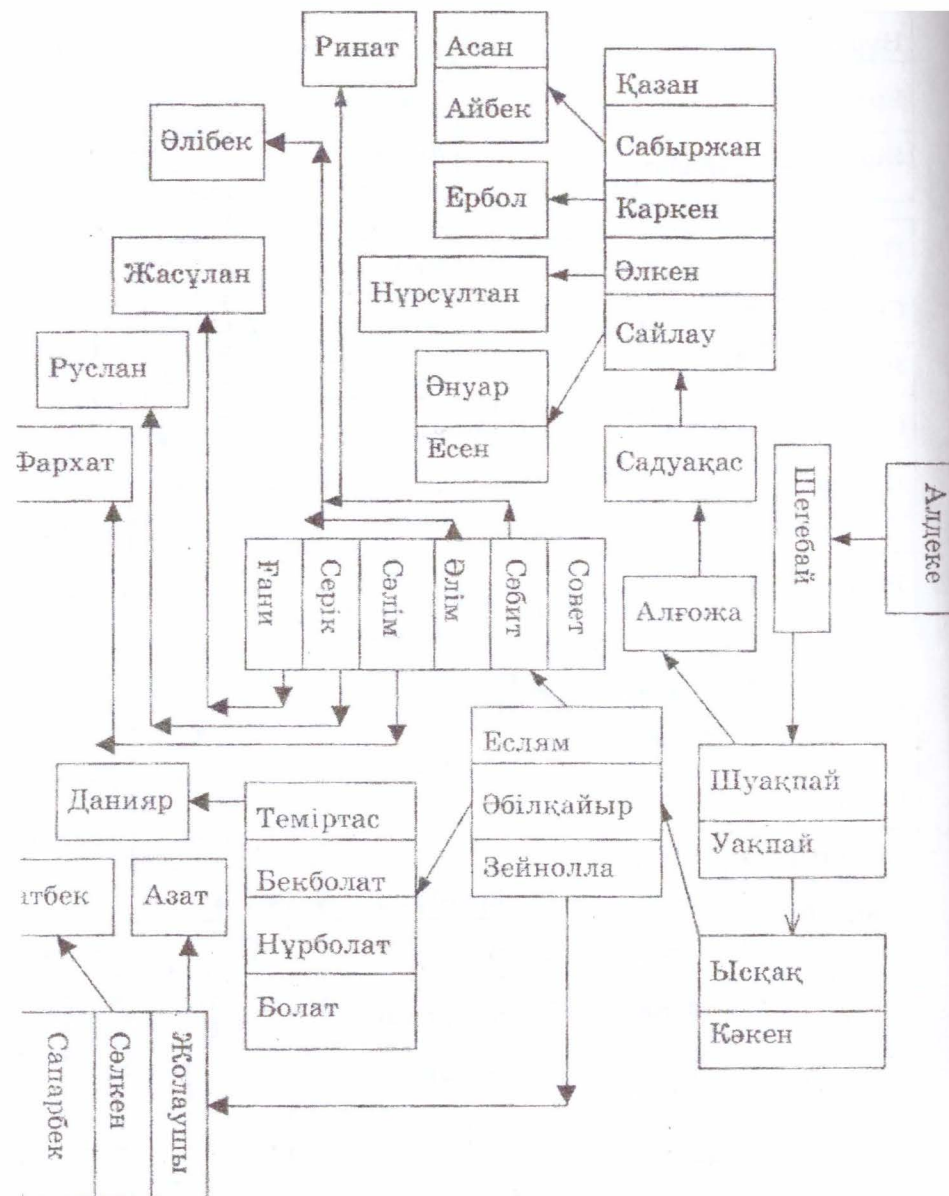

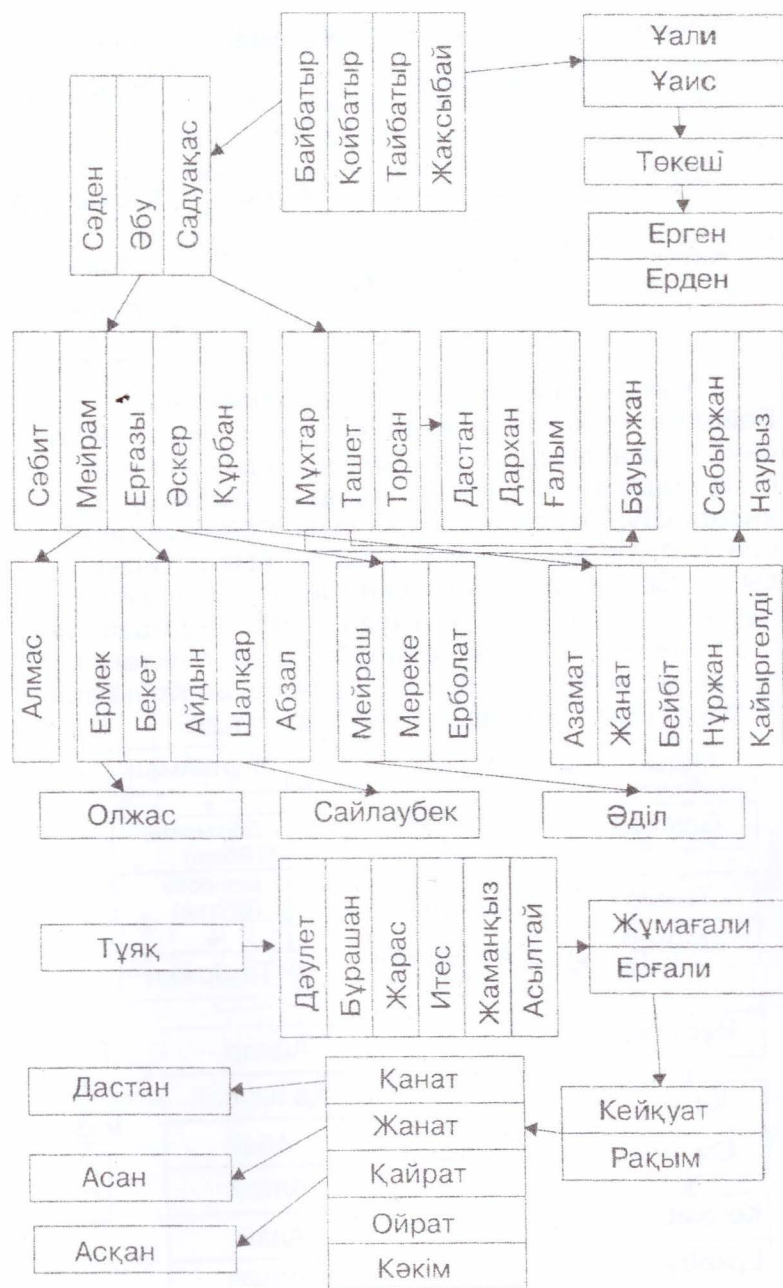
Марат	Рахметолла
Нұрлыбек	
Мереке	Ербатыр
Кенжебай	Бақыт
	Жомарт
	Мұрат
Жангелді	Болат
Думан	Ойрат
Мейрам	Марат
Данияр	Бағдат
Аслан	Ардак
	Алтай
	Абзал
	Алмаз
	Диар
	Санжар
	Нияз
	Сәкен
	Расұл

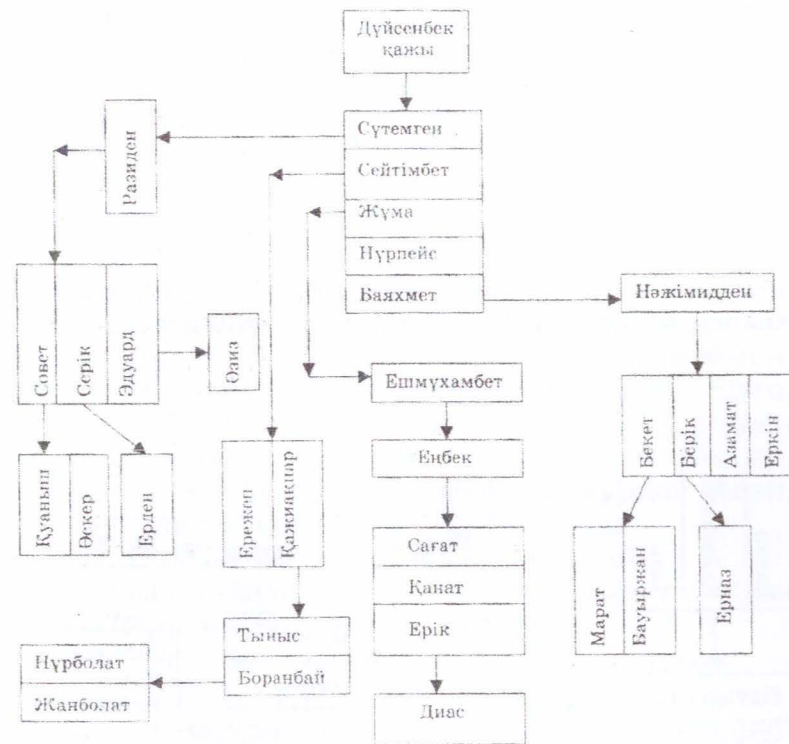

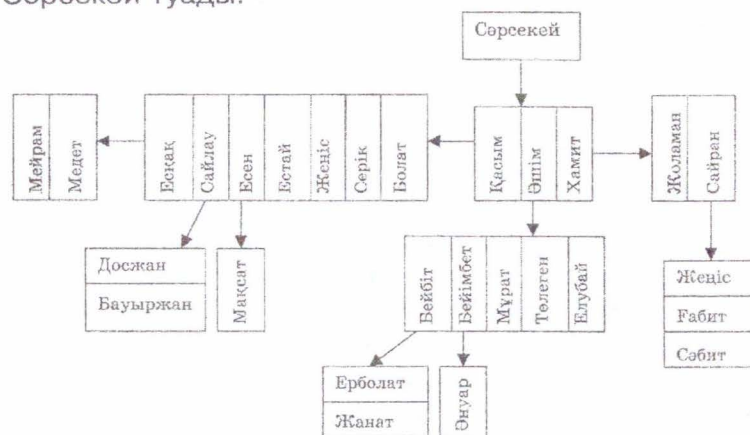

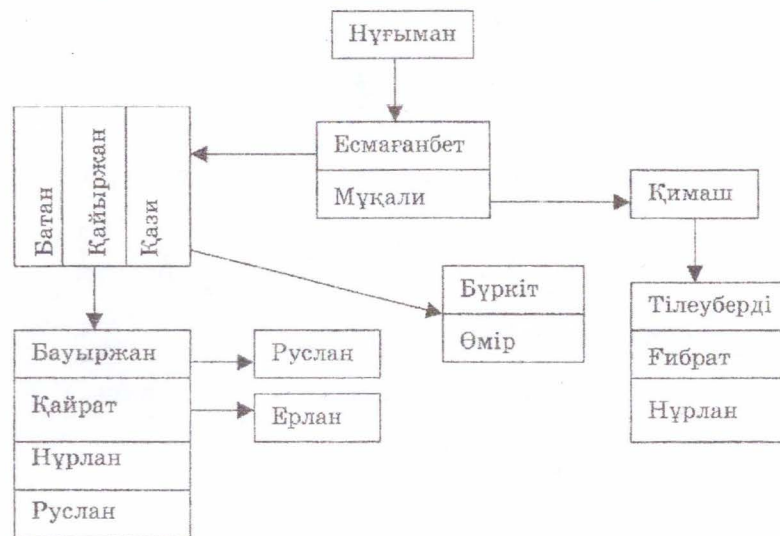
Қарашадан Шалабай мен Жүзжасар туады. Шалабайдан Бопат, Қабыл, Сейт, Есмырза, Бұқа, Мейрам туады. Қабылдан Қабдолла, одан Сәуе, Сәуеден Дидар мен Асқат туады. Аманнан Мұстафа, одан Ақыш, Ақыштан Қажінәсіп пен Қабдірашит, Қабдірашиттен Ғали туады. Аманның екінші баласы Дүйсенбек қажы, үшінші баласы Сәрсек.

Жақаннан Бәйбек, Тінібек, Құлбай туады. Бәйбектен Тұқаяқ, Бәржі, Дүйсенбай, Ноғай туады. Тұқаяқтан Қыдырәлі мен Тәнек, Қыдырәліден Смақан мен Шайн туады. Шайннен Қабиден, одан Қайыр, Серік, Берік, Ерік туады. Бәржіден Балғожа, Батырқожа, Биғожа туады. Балғожадан Оспан, Жаныбай, Бейсен, Сәрсекей туады.

Тінібектен Бостыбай, одан Наурызбай, Темірбек, Құрым, Жайлау, Айтпай туады. Темірбектен Нұғыман туады.

Жайлаудан Нұртаза, одан Нұрахмет, Ахмет, Қабдолла туады. Нұрахметтен Асқар, одан Самат пен Болат туады. Қабдолладан Марат пен Сабыр, Мараттан Ерқанат, Дамир, Сабырдан Данияр туады.ан Байбек, Тінібек, Құлбай.

Айбас → Жақан → Байбек, Тінібек, Құлбай.

Құлбайдан Мәніқұл,н ен, Базарбай, Базар аражан, Зұлқан туады. Зұлқаннан Серік, Берік туады. Серіктен Ерік, Еркін, Заңғар, Ернар туады.

Жылқайдардан тарайтын тұқым Шандыбай одан Сәуірбай, одан Кенжеәлі, одан Жапар, одан Бәйкей туады. Бәйкеннің балалары Есім, Еркін, Өмірзақ, Мереке. Есімнен туған Аян мен Нарум.

Арғы атасын анықтай алмадық, белгілі болған атасын айтып кетейік:

1.Шаймерден → Жүсіп → Әділ → Ақым → Ақын → Сәйди → Қабдол. Қабдолдан Әскер, Ержан, Нұржан туады. Ержаннан Жангелді мен Жанболат, Нұржаннан Қанат пен Жанат туады.

2. Малбағар → Сансызбай → Байсақал → Мәтен → Қабдос.Қабдостен Ақан,Жақсылық туады. Жақсылықтан Әскер, Серік, Берік туады.

3. Ақжігіт → Аслбек → Біләл, Қонтай, Баймен. Біләлдан Жасұлан, одан Нұрлан, Эдик, Едіге, Нұржан, Досан туады. Нұрланнан Абай, Едігеден Сымбат, Асқат туады. Қонтайдан Мереке, Асқар, Игілік туады. Мереке-ден Асан, Асқардан Асан, Үсен, Игіліктен Еркебұлан, Арман туады.

4. Салпықбай → Қатия → Жамантай.

Жамантайдан Руслан, Жасұлан, Нұрлан, Ұлан туады. Русланнан → Алтынбек туады.

5. Жәнібек → Жылқайдар → Дүмке → Қажымұрат → Құдабай → Тасжан → Еслям. Еслямнан Науқан, Мұқамадия, Ақмадия, Бейсенбі туады. Мұхамадиядан Данияр, Дарқан, ал Бейсенбіден Асан, Арман туады.

6. Жәнібек → Қайдар → Сатрбай → Итай → Нұра → Есқақ → Қайрош. Қайроштан Бүркіт, Бекет туады. Бүркіттен Абылайхан туады.

7. Шорман → Берді → Балсейт → Қарабек → Шаймұрат. Шаймұраттан Жасұлан, Ерлан, Бағлан, Дулан, Ұлан, Ағлан туады. Ұланнан Досан туады.

8. Жәнібек → Қойайдар → Қыйсық → Айтқұл → Тілеу, одан Молдапай, Өміре, Шәни туған. Шәниден Жаныбай, одан Қойшыбай туған.

9. Тәйірберді → Ақтайлақ → Бурабай → Иса → Жақсылық → Жанболат → Ережеп → Қалиолла, Кәмел.

Қалиолла

10. Байсалдан Бәйгел, Тіней туады.

Байгелден Бимырза, одан Әбілкәрім, Қасым туады. Әбілкәрімнан Рақым, Қажығали, Жанғали, Сайран, Ғалым, Мейрам, Жұмаш туады. Мейрамнан Жомарт, Марат, Жұмаштан Мұрат, Нұрлан, Руслан туады.

Тінейден Құлмырза, Айтмырза, Сәкей туады. Құлмырзадан Ақантай, Мәжит туады.

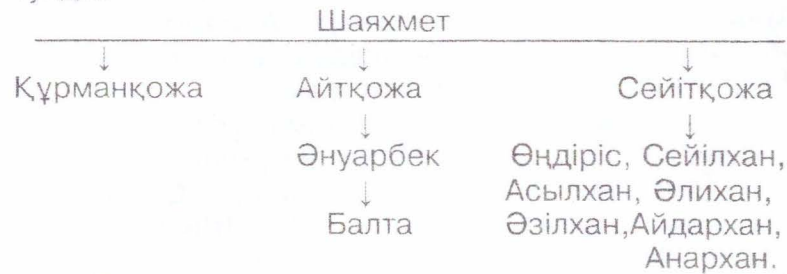
Айтмырзадан Тайқошқар, одан Шекен, одан Тельман туады. Ақантайдан Әбілқайыр, Қожахмет, одан Амангелді, Мәркен, Мұхтар туады. Амангелдіден Думан, Нұржан, Ерназ туады. Мәркеннен Ерген туады. Әбілқайырдан Амандық, одан Жарқын, Ержан, Ертарғын, Ерлан туады. Мәжиттен Мүсәліп, Әбітжан, Әлімжан туады.

Әлімжаннан Тлеужан, Бауыржан, Марат, Ерік туады.

11. Айдар → Құсайын → Мәкен → Бекет → Зейнел-Ғабиден → Өркен, Саян, Бейбіт.

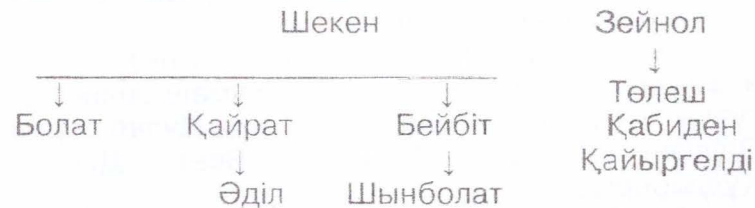
12. Құлеке → Мөңке → Сыздық → Түтібай → Аукеш. Аукештен Ермұхамбет, Амантай, Абай, Әсет туады. Ермұхамбеттен Батырбек, Амантайдан Райымбек туады.

13. Атығайдың Бейімбет руынан тараған Ерсопыдан Айымтай, одан Шаяхмет, Қалиахмет туады.

Сейілханнан Сағат, Саят туады.

14. Құлеке → Жүсіп → Еспол → Сапақ → Қасым, Зейнол. Қасымнан Шекен, Құбаш туады.

15. Шоқат → Молдабай → Әлміш, Қаппас. Әлміштен Хамза, Қарпық туады.

Хамзадан Алтай, Нағашыбай, Ұлан, Марат туады. Нағашыбайдан Мұхтар, Азамат туады.

Шоқат ұрпағынан тараған Қалиахметтен Ахметжан, одан Қайролла, Файзолла, Сейфолла

туады. Қайролладан Асан, Файзолладан Аян мен Нұрлан, Сейфолладан Досан мен Данияр туады.

16. Қарауыл ұрпағы Қайдауылдан Смаил, одан Әлімсүре, Әлке, Бименді, Мұқыш, Мұқан туады. Әлімсүреден Бегелі, одан Бозылан, Қаршыға, Бүркіт, Әмірхан туады.

Мұқаннан Қасет, одан Айбек пен Әлібек туады. Айбектен Арман, Әлібектен Руслан мен Асқар туады.

17. Құдайберді руының бір тармағы Қауменнен Шабан → Әділбай → Оспан → Мұқан туады. Мұқаннан Әбілқайыр, Ақмадия, Ғазез, Жылкелді туады. Жылкелдіден Бейбіт, Азамат, Өмір туады. Бейбіттен Өрен туады.

18. Орта жүз Арғынның бір тармағы Қанжығалы Танабайдан тарайтын ұрпақ:

Танабай → Жұмағұл → Аралбай → Садық.

Садықтан Шәймерден мен Шияп туады. Шәймерден Шаяхмет (Шабдан) туады. Шаяхметтен Шынарбек, Руслан, Ерлан, Нұрлан туады. Шынарбектен Нұржан мен Нариман, Русланнан Нұрсұлтан туады.

Шияптан Есен мен Досан туады. Есеннен Ербол, Досаннан Рүстем туады.

19. Құдайберді. Жәдік руының Ноғай атасынан туған Сейітпектен Жұмаш пен Тұяқ туады. Жұмаштан Әділ, Өркен, Дулат туады. Әділден Дәурен, Өркеннен Әсет, Дулаттан Құдайберген туады.

20. Құдайберді. Аман ұрпақтарынан тараған Ерденнен Мұхаметжан, одан Мағзұм, Мағзұмнан Ошақ туады. Ошақтан Еркін, Болат, Айхат, Сабыр, Ерлан туады.

21. Сарыбелден тараған ұрпақ Бітікбай. Бітікбай → Сүйіндік → Балғара → Нұртаза → Нәби. Нәбиден Айбек, Асқар туады. Айбектен Нұрбек, Әлібек, Асқардан Руслан туады.

22. Орыс (Уәріс) аталарымыздың ұрпақтары
Пәрменбек → Тышқан батыр → Пазылбек →
Берден → Оспан → Махмет → Бекежан, Әміржан.
Бекежаннан Қуандық, Мейрамбек туады.
Әміржаннан Ернар, Сабыржан туады.

23. Орыстың бір баласы Жаманғұл. Жаманғұл
→ Құттықадам → Жұрымбай → Тойқұлы →
Баржақсы → Темірғали. Темірғалидан Қабыжан,
Ғалымжан, Есен туады. Ғалымжанан Ержан,
Есеннен Дамир, Қабыжаннан Данияр, Талғат
туады.

24. Жаманғұлдың екінші баласы Төттіқадам.
Төттіқадам → Ақпейіл → Қонарбай → Ләмәли →
Ермек. Ермектен Жансерік, одан Сұлтан туады.

25. Құттықадам → Досқана → Нысанбай →
Нұрпейіс → Омар → Ибрагим (Ібіжан).
Ибрагимнен Досбол, Ербол, Найман, Мереке
туады. Досболдан Данияр, Әнуәр, Ерболдан
Мадияр, Бахтияр туады.

26. Орыс → Батырбек → Жаулыбай →
Балғожа → Қоспан → Қайырбек. Қайырбектен
Ерген, Әлібек, Бекет, Төребек туады. Ергеннен
Тимур, Руслан, Әлібектен Дәурен, Бекеттен
Данияр, Азамат туады.

27. Орыс → Батырбек → Тоғай → Бақтыбай
→ Махамбет → Нұрқан → Әнес. Әнестен
Жараспай, Марат, Дулат, Талғат туады.
Жараспайдан Жомарт, Жәнібек, Мараттан Саят,
Талғаттан Болат, Сұңғат, Дулаттан Азамат, Мұрат
туады.

28. Орыс → Жанат → Бораншы → Мұсабай →
Омар → Садуақас → Ғалым → Мерген. Мергеннен
Ғабит, Нияз, Саян, Саят, Нұрболат туады.
Ғабиттен Елдар, Нияздан Тимур, Саяннан Әділхан
туады.

29. Орыс → Жаманғұл → Құттықадам →
Жұрымбай → Тойқұлы → Баржақсы →
Құрманғали. Құрманғалидан Ғаббас туады.

30. Орыс → Жаманғұл → Құттықадам →
Досқана → Найманбай → Дайыр → Әлжан →
Қапез. Қапезден Ғани, Дархан, Гиззат, Руслан,
Азамат туады. Ғаниден Болат туады.

31. Құдайберді руының Қанай ұрпағынан
шыққан Архар → Бекбау → Иманқұл → Қасым →
Қайролла. Қайролладан Ғабит пен Серік туады.
Ғабиттен Руслан, Серіктен Жігер, Шынғыс туады.

Мазмұны:

I Бөлім.

1. Есілдің жағасында тұр ауылым.....	5
2. Ленин ауылынан соғыста қаза болған және хабарсыз кеткендер.....	25
3. Білім ордасы.....	30
4. Ұстаздардың ұстазы.....	43
5. Мектеп мұғалімнен басталады.....	45
6. Мектепті медальдармен бітіргендер.....	52
7. Елден шыққан елші.....	57
8. Герольд (Гера) досым хақында.....	63
9. Түсі орыс, тілі қазақ.....	69

II Бөлім.

Ұстаздар мен шәкірттер сөйлейді
(Естеліктер)

1. Мұқанов Қ.М. “Ұстаз ұлағаты ұмытылмайды”.....	74
2. Бельгер Г.К. “Свет доброго пути”.....	77
3. Қадыров Ж.Қ., Қожақов Е.Қ., Жахин Ғ.Ж., Хамзин Қ.Х., Сейітбеков Ж.С., Мажитов Ә.М., Жумин С., Мұсабаев Қ.М., Ахметова-Садықова Р., Тасыбаева З.....	81

III Бөлім

Ауыл тұрғындарының шежіресі.....	118
----------------------------------	-----

Автордан

Туған ауылымыздың, қасиетті мектебіміздің тарихын құрастыруда, ауыл тұрғындарының ата-тегін жинастыруда қол үшін беріп, көмегін тигізген мектеп ұжымына, оның мүшелері Есен Баржақсінге, Зиягүл Тасыбаеваға, Зейнегүл Баяхметоваға, Сәбит Жуминге, ауыл тұрғыны Әміржан Әубакіровке үлкен рахметімді айтып, шын көңілмен ыризашылығымды білдіремін.

Осы кітаптың шығуына дем беріп, демеуші болған Қайрат балама да, қайырымдылығы үшін, көп рахмет демекпін.

ҚАСИЕТТІ АҚ ОРДА.

Редакторы: Қ.Мұқанов
Корректоры: С.Жұмабаев
Компьютерге түсірген: Н.Байтенова
ЖШС «Дизайн-ПРЕСС»
Баспаханасы Петропавл қаласы

